Криза матеріяльна чи криза духа.

(Для Тебе, Шановний Читачу, слово під розвагу).

Від часу існування нашого журналу замічаємо, подібно як і інші видавництва, одне вельми сумне явище. Майже $^2/_3$ так зв. „передплатників“ не платить ані передплати ані післяплати і не уважає за відповідне себе оправдати. Многі пояснюють це матеріяльною кризою і фінансовою скрутою. Одначе ми маємо підставу і сміємо твердити, що це не так криза матеріяльна, а криза духа, це брак почуття обовязковости і байдужність до всяких культурних починань, байдужність до літератури і науки, байдужність до всякого писаного слова. Про це може легко переконатися кожний, хто загляне в адміністраційні рахунки і приглянеться, хто платить, а хто ні. Статистика платности людей ліпше і гірше ситуованих, людей поставлених на вищім і нижчім щаблі суспільної драбини, людей таких чи інших переконань, є надзвичайно цікава, вельми многомовна і може становити важне джерело для суспільної психольоґії.

Та криза духа, що проявляється головно в щораз то більшім браку почуття обовязковости та щораз то більшій байдужності до культурно-національних, аз а тим і громадських та політичних справ, є для кожної нації великою небезпекою, є гидким хробаком, що точить самі основи нації, є грізним memento. Грізним і небезпечним ще не так тому, що впаде один чи другий журнал, хоч і це вже є дуже велика і коштовна втрата для нації, але о много більше з інших, глибших, основних мотивів.

В останніх часах, як відомо, визначні політики і вчені соціольоґи ствержують, що питома своєрідня національна культура є тим, що становить національне я, національну індивідуальність, яка дає почуття окремішности й відрубности та спиняє всяку як денаціоналізацію так ассиміляцію. Приміром тут може служити Горішний Шлеськ. Польський політик Ґрабський твердить, що доля Східної Галичини залежатиме від того, котра тут культура у взаїмній ревалізації побідить: польська чи українська. І ось тут криється гроза небезпеки. Якщо ми не доложимо всіх зусиль, щоби свою культуру якнайбільше розвинути аж до самовистарчальности і то культуру життєздатну, оперту на тривкім християнськім світогляді й етиці, то будемо мусіли користати з культури чужої, а через те вона буде в нас всякати, а в слід за тим буде заникати у нас почуття окремішности і будуть що-

раз то слабнути наші політичні змагання (початок такого явища можна вже помітити). Це зрозуміли, а може інтуїційно відчули найкращі одиниці нашої нації і так багато аж до самовідречення жертвували для розбудови і розвою нашої культури, а між іншим і для нашого журналу як одного з важніших чинників тієї розбудови. Та на жаль $^{2}/_{3}$ читачів цього не розуміють.

Згадане явище неплатности ще й з другої сторони грізне і небезпечне. Воно доказує, що $^{2}/_{3}$ читачів, т. зн. пересічно теж $^{2}/_{3}$ громадянства не є здібні до ніякої, хоч би дуже малої жертви, не є здібні поставити справ духових вище від своїх забаганок та неконечних життєвих потреб і деяких люксусових вигод, не є здібні їх мінімально ограничити, їх зречися, ними хоч частинно жертвувати, щоби вирівнати свої залеглості і зобовязання. Значить $^{2}/_{3}$ громадянства ставить свої вигоди і розривки, що часто граничать з розтратністю, вище від справ громадянських і національних. До чого може бути здібне громадянство, до якого подвигу, який огонь може викресати зі себе, коли воно не є в стані задля кризи свого духа вдержати один чи два літературно-наукові журнали в тім часі, коли інші громадянства вдержують окремі видавництва для кожної ділянки науки. Мабуть можна нині з жалем твердити, що тих $^{2}/_{3}$ громадянства здержиться також від всякої жертви майна, а тим більше життя, коли наспіє слушний час і Нація такої жертви буде домагатися, бо тих $^{2}/_{3}$ ті і тоді поставить свої вигоди й особисті інтереси та щастя вище від загальних. Коли нині деякі одиниці для видавництв жертвують тисячі і себе задля загального добра майже матеріяльно руйнують, інші сотки, коли редактори та адміністратори зрікаються $^{2}/_{3}$-тих своїх платень і в голоді та холоді ночами працюють з нараженням свойого здоровля, щоби тільки журнал вдержати, коли співпрацівники зрікаються їм належних гонорарів, хоч часто тільки зі співпраці у видавництвах жиють, коли українські друкарні обнижують ціни майже до фактичного кошту друку, а деякі свідоміші складачі годяться для вдержання журналу давати якнайтаньше свою працю, то Ти, Шановний Читачу з тих $^{2}/_{3}$-тих, з цинічною усмішкою читаєш журнал і не уважаєш за відповідне сповнити свойого основного залеглого обовязку, що більше, не уважаєш за відповідне навіть оправдати себе і бодай частинно вирівнати свої зобовязання та повідомити нас, коли решти можемо сподіватися, Ти з цинічним спокоєм засуджуєш видавництво на смерть і доконуєш убійства. Чи не ворушиться Твоя совість? Чи Твоє серце вже так закаменіло? Можна припускати, що

і тоді, коли в огні і крові $^{1}/_{3}$ громадянства буде нести в жертву все найцінніше, на Тебе числити не можна, Ти будеш шукати своїх вигод і розривок та їх не зречешся.

А Ти, Читачу, що Тебе доля кинула поза українські землі і не маєш можности брати участи в ніякій громадянській праці або і Ти, що тут вправді живеш, але участи в тій праці не береш, кажучи, що це грозить Тобі утратою посади, чи не уважаєш за відповідне бодай точною передплатою окупити брак своєї громадянської праці?

Оту кризу духа, Шановний Читачу, ми будемо старатися у Тебе зломити й усунути всіми засобами, хоч би нам прийшлося навіть Твоє імення виставити на позорище, с. зн. друкувати список всіх наших довжників.

Залученням нашого почтового чеку даємо Тобі в останнє спромогу дати доказ почуття своєї обовязковости й гідности — сили свойого духа.

Якщо Ти, Читачу, вже цілком зломаний духовою кризою, то Ти отсим нашим болем серця писаним словом обуришся, (а що має сказати видавництво, що бореться через Тебе останками сил за своє існування?) і відішлеш нам наш журнал (зі заплатою очевидно дотеперішніх залеглостей), а коли Твій дух все ще держиться на належній висоті, коли Ти розумієш вагу одинокого українського літературно-наукового журналу з християнською ідеольогією в теперішніх зматеріялізованих часах, коли в Тебе жевріє ще ясним полумям іскра жертвенности і любови до Правди, то Ти признаєш нам рацію, якнайскорше скористаєш зі залученого чека, бо цей свій довг поставиш на перше чільне місце і на майбутнє будеш взірцевим передплатником.

Ждемо з тривогою про майбутнє на Твою, Читачу, чинну відповідь.

Редакція й Адміністрація.

P. S. На адресах ми зазначили, кілько кожний з Ш. Читачів залягає з передплатою.

Тільки сповнення обовязку, хоч би за ціну найбільшого зусилля і жертви рішає про вартість людини.

Є великим мужеством бути невільником собою даного слова (Карло фон Вебер).

Так багато посвячуємо для нашого тіла, а що робимо для добра нашого духа?

Точність має у собі дійсно щось царського, бо виявляє царську владу над життям. (Ферстер.)

Б. І. Антонич.

Te Deum.

Для Тебе море грає осяйний, палкий псалом,
для Тебе вітер громові, лункі пісні співа,
для Тебе лютий буревій морським хвилює дном,
для Тебе шепотом шовковим шелестить трава.

Про Тебе ліс розказує чудову, дивну повість,
про Тебе вічно памятають незабудьки сині,
про Тебе сонце сповіщає Полумяну Новість,
про Тебе янгол казку шепотить до вух дитині.

Для Тебе сяє золото стрімких високих бань,
для Тебе ладаном горять жемчужні вівтарі,
для Тебе сплачують поети слів надхненних дань,
для Тебе бють у срібні струни віщі гуслярі.

Про Тебе обявління ждали крізь віки погани,
про Тебе нам говорить казка давніх літ тепер ще,
про Тебе думку носить навіть душогуб поганий,
про Тебе, добрий Боже, мріє кожне людське серце.

Б. І. Антонич.

Confiteor.

Я боровся із Богом завзято,
не хотів похилити стрункого чола.
О, життя мого щедра розтрато!
Пишна гордість мене за собою вела.

Пишна гордість зухвала та сміла
полонила мене, обійняла в кліщі.
Я співав боготворення тіла
та благав Його: визволь мене від душі.

Лиш на власнім безумстві оперший
я бажав увесь шлях перейти тільки сам.
Без хитання в наближення смерти
навіть небо відштовхував пяний життям.

А сьогодні я спілий, мов літом,
покінчив молодечі штукарства та герці,
погодився із Богом та світом
і знайшов досконалу гармонію в серці.

Богдан Ніжанковський.

На могилу друга.

Оця могила тут: це, друже, Ти спочив.
Уже давно — тоді, як ніч горіла днем...
Я тямлю: Ти щодня в окопах говорив:
„Ми вічно будем жить — ніколи не помрем!...“

І Ти отут лежиш — зчорнілий хрест, вінок
й шум далеких піль вагітних в гриву збіж.
Ти не самітний тут — звідтам, де гурт хаток
приходять хлопчакй соняшні, босоніж...

Вони приходять тут — як нині я прийтов —
і так стають, як я, перед хрестом, вінцем
і Ти їм, як мені щораз говориш знов:
„Ми вічно дудем жить — ніколи не помрем!...“

Антоан де Сен-Еґзіпері *)

Нічний лет.

(З французької мови переклав І. Ч.)

Рівієр приняв його:

— Ви оббріхували мене щодо свойого останнього лету. Ви повернулись тоді, коли воздушні умовини були добрі: Ви були б передісталися. Ви боялись?

*) А. де Сен-Еґзіпері це один з представників молодшої ґенерації фр. письменників, який відразу звернув на себе увагу здобуттям в 1931 р. Prix Fémin'-и за свою повість „Vol de Nuit“ (Нічний лет). Його твір, це гімн духові величі, що наказує людям працювати, посвячуватись, бути взірцем для других. Визначний критик André Gide з вдоволенням підчеркнув добрі сторони того твору. З професії Еґзіпері летун. Крім того написав він ще Courrier Sud.

Летун замовк. Поволі тер одну руку об другу. Потім підвів голову й глянув Рівієрові прямо у вічі:

— Так.

Рівієр у глибині душі жалував цього такого відважного хлопця, якого обняв страх. Летун пробував виправдуватися.

— Я не бачив нічого. З певністю, дещо дальше... може... радіо-апарат інформував... Але лямпа моєї кабіни впала і я вже не бачив своїх рук. Я почувався неначе на дні якоїсь велитенської пропасти, з якої важко добутись. Тоді мій мотор став дрижати...

— Ні.

— Ні?

— Ні. Ми його щойно недавно провірювали. Він досконалий. Але все, коли хтось застрашений, думає, що мотор дрижить.

— Хто не боявся би! Наді мною підносилися гори. Коли я хотів взяти гору, зустрів сильні вири. Ви знаєте, коли не бачиться нічого... вири... Замість піднятись, я стратив сто метрів. Я вже не бачив ґіроскопу, ні навіть манометрів. Мені здавалось, що мій мотор обнижував біг, що огрівається, що паде тиснення оливи... Те все в сутінку, немов у недузі. Побачивши освітлене місто, я справді зрадів.

— У вас за багато уяви. Йдіть.

І летун вийшов.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Рівієр заглибився у мягкім фотелі і рукою водив по свойому сивому волоссі.

„Це найбільш очайдушний з моїх людей. Те, що йому вдалось нині вечором є дуже гарне, але я його ще вратую перед жахом“.

Потім немов покуса безсилля прийшло йому на думку:

„Вистарчить пожалувати, щоби тебе любили. Я не жалую зовсім, навіть коли оправдую і бороню. Я хотів би все окружувати себе любовою і ніжністю людей. Лікар у своїм званні стрічає їх. Але це є діла, для яких працюю. Мені слід кувати людей, що їм служу. Як я розумію це загадочне право: вечір в моїй кімнаті, коли переді мною напрямні летів. Коли відійду, коли дозволю управильненим подіям бігти своїм шляхом, тоді загадочно родяться випадки. Так, немов би лиш моя воля забороняла літакові розбитись у леті, або громовиці припинити летуна в дорозі. Я подекуди зачудований своєю владою“.

Роздумував теж:

„Цеможе і ясне. Так і огородник бореться постійно на своїй грядці. Важкість його руки засаджує примітивний лісок в землю, яка його годує постійно“.

Думає про летуна:

„Я врятую його перед жахом. Не з ним боротисьму, а з опором, що паралїжом дотикає людей перед невідомим. Якщо вислухаю його і пожалую, коли його пригоду потрактую поважно, подумає, що повернувся з країни тайн і саме ця таємничість має очі жаху. Люди повинні, зійшовши в мрячну безодню, вийти з неї і казати, що нічого не стрінули. Людині слід сходити в саме серце глухої важкої ночі і навіть без тієї маленької лямпки шахтяря, що освітлює лише руки або щабель, але на ширину рамен відсуває невідоме“.

А всетаки у цій боротьбі мовчазна дружність у їхньому нутрі лучила Рівієра і летунів. Це ж люди того самого даху, які давали докази такого ж бажання побіди. Але Рівієр не памятав інших боротьб, зведених для здобуття ночі.

В офіціяльних кругах побоювалися тіни цієї країни, як непрослїджених пралісів. Пустити машину, двісті кільометрів на годину, на бурю, мряку і перешкоди, в які ніч багата, не показуючи їх, видавалось їм очайдушністю, яку можна толєрувати лиш у військовій авіятиці: покидається майдан в ясну ніч, бомбардується і повертається на цю саму площу. Але правильна служба резиґнує з ночі.

„Для нас це, доказував Рівієр, питання життя або смерти, бо кожної ночі тратимо добуток придбаний в день залізницями і кораблями“.

Рівієр слухав зі знудженням розмов про білянси, обезпечення, а передусім про публичну опінію: „Опінія публична, відказував... нею правиться!“ Думав: „Що за пропащий час! Є щось... щось, що перевищає те все. Те, що живе, перевертає усе, щоб жити і творить, щоб жити, питомі собі права. Це не дасться заперечити“. Рівієр не знав коли, ні як торговельна авіяція приступить до нічних летів, але годилось підготовити цю неминучу розвязку.

Пригадував собі зелені столики, за котрими, спершись на долоні, вислухував з дивним почуванням сили стільки закидів. Вони видавались йому порожніми, засудженими з гори життям. Був свідомий своєї власної сили, що зібралась у ньому як тягар: „Мій розум каже, що побіджу, — думав Рівієр. — Це природний вислід подій“ .Коли йому реклямовано досконалі розвязки, що усу-

вали всякий риск: „Досвід родить права, — відповідав — знання прав ніколи не попереджає досвіду“.

По довгому році боротьби Рівіер побідив. Одні казали: „завдяки вірі“, інші „завдяки витривалости, сили ведмедів у поході“, але, після нього, далеко простіше тому, що стремів у добрім напрямі.

Любіть своїх підчинених, але не кажіть їм цього!

Aimez ceux, que vou commandez. Mais sans le leur dire!

М. Мальок.

Два доми.

(З англійської мови переклав І. Черкавський).

Наше оповідання зачинається, — як багато інших оповідань кінчиться — весіллям.

Мр. Стретферд, заможний банкир, справив два весілля цього самого дня, для своєї одинокої доні і сестрінниці. Щасливим мужем першої був Сер Франсіс Лєстер, барон зі старого і визначного роду.

Чоловік останньої був нижчого стану — просто Генрі Вулферстен, людина, котрого майно „міра цього“ складалось з того, часто уявного доходу, „невеликого майна“, доданого до державного уряду, що давало кілька соток в рік.

Оба вони були на вершку побіди: один забрав гарну дідичку, а другий приманчиву, але без посагу, сестрінницю Мр. Стредферда.

Зі звичайними квітневими сльозами обі молодиці розїхалися. Чвірка коней повезла Сер Франсіса і Лейді Лєстер до осідку можних свояків; Генрі і Юніс Вулферстен поїхали скромно залізницею до спокійного хутора, де новий батько і сестри очікували сироти.

І так минув медовий місяць обом кузинам, ріжно, але скоро; бо однаково в доменах льорда, як і в розкішному осідку анґлійського шляхтича сяяв сонцем першої, молодої, щасливої любови.

По кількох тижнях дві пари поїхали до дому. Як мило звучить слово „наш дім!“ Як соняшний вид майбутніх літ відкривається перед очима образ спільних радощів і спільних турбот. Здавалось, що при таких вигодах не може бути тягару.

Сер Франсіс Лєстер забув в щастю про свою гідність, коли підняв молоду дружину з мягко оббитого повозу і вів її до величавих сходів чудової палати між рядами домашніх, що були усміхнені, ввічливі та вбрані у білі ленти.

Рука в руку молода пара переходила розкішні кімнати, в котрих добірність смаку підносила велич багацтва. Ізебел не чула змучення в подиві, а її муж слідив лише в її очах за за-

хопленням і винагородою в погляді. Врешті Лейді Лєстер в переситі втіхи кинулась на софу.

„Я вже більше не годна нині; зовсім умучилась“.

„Змучена хатою—чи мною?“—сказав усміхаючись Сер Франсіс.

„Ні, ні,“ — відповіла жінка, з довірям і гордістю глядячи на свого мужа; „змучена тільки власним щастям“.

„Сподіюсь, найдорожча, що все матимеш таке виправдання. Але тепер не можемо віддаватися лінивству: нині вечором приїзджає моя мати, знаєш; і я хочу, щоб моя Ізебел була більш ніж звичайно, якщо можна, сіяючою і гарною.

„Що мене це обходить: усі мами на світі не можуть мене намовити піднятись і мучитися вдяганням, їдою“.

Сер Франсіс глянув зажурено; на жаль за коротко був одружений, щоб могти щось більш ніж подивитись. „Як уважаєш, Ізебел,“ сказав; „хоч я хотів би — “

Було щось в його тоні, що діткнуло її. Завважила враження і жалувала. „Коли ти хотів би — ні, я зроблю все, чого лиш забажаєш, нині і все,“ — шептали йому в ухо її гарні уста і щезла тінь з-поміж них — зникла геть під дотиком любови.

Пів милі від осідку Сер Франсіса Лєстера була хата панства Вулферстен. Це був один з тих домів, які минуле вже покоління будувало в підміських околицях Льондону.

Білі ряди криш і рівненькі площі повставали довкруги, а де-не-де лишались ще старі доми під охороною дерев, що замикали запорошену вулицю; невеличкі городи і веранди вкриті повоєм, або блющом чи диким вином. До одного з тих гарних хуторів повіз Генрі Вулферстен свою молоду дружину.

Було це в вересневий вечір, так холодний, що треба запалити, коли Генрі і Юніс вперше сиділи разом при своїм власнім огнищі. Рожеві тіни вогню грались на личку молодої дружини, що займала перше місце при столі; тимчасом муж вигідно розсівшись у фотелі, одушевленими очима слідив кожний рух пещеної, малої ручки, яка порушувалась з повною свідомістю жіночої гідности.

Як щасливими вони були! По всіх досвідах любови, якої шлях нераз вкривався журбою і противностями, найтись наприкінці в тихім закутку, в чудовім власнім домі! Юніс розглядалася по привітній кімнаті, обвішаній добре підібраними картинами, мовчазними, гарними друзями, яких обоє так дуже любили; по одній стороні етажерка з книжками і відчинений фортепян — все, здавалось, говорить про майбутню вигоду і щастя.

А тоді побачила побіч себе обличчя, що від літ сталося сонцем її життя і знала, що це її чоловік; що вже не розлучиться більше; що взаїмна любов стане вічною струєю, яка повсякчасно відсвіжувати і розяснюватиме їх спільне життя.

Це все вщерть виповнило серце молодої жінки і вона дійсно вибухнула сльозами. Благословенні сльози це були, скоро сціловані і замінені усміхом.

Багато, багато літ опісля молода пара линула спомином до цього першого вечора у власній хаті — коли переглядали цінності і домашнє добро!

Юніс попробувала грати на новім фортепяні і заспівала. Голос її дрижав; наприкінці засіли при коминку і будували замки в повітрі; при тім жарти все кінчились серіозністю, бо були за щасливі, щоби бути справді веселими.

Час майже кожному минає доволі скоро, зокрема тим, яких життя не знає турбот. Юніс вже шість місяців була одружена, коли стала думати, скільки це минуло від часу, як віддала свою руку Генріому в любу опіку. Час видавався так коротким, що попереднє життя обоїх являлося неначе сон. Вони вже зжилися як спокійне, зрівноважене подружжя.

Деколи шутковано з них на тему обмеженої свободи і супружих оков. Але Генрі Вулферстен тільки сміявся — все в доброму гуморі — і питався, чи хтонебудь з мужчин, або жінок, самітних, або ні, може сміло сказати, що тішиться свободою. Воно справді так і є; бо така свобода стає деколи важким тягарем.

Пані Вулферстен і надалі піддержувала співжиття з кузинкою, бо Ізебел була надто великодушної вдачі, щоб ріжницею становища ставити запору старій дружності.

А всежтаки була зовнішно ріжниця між жінкою багатого баронета, а людини обмежених доходів. І ще більше ніж в тім, виявлялися ріжниці звичаїв, думок, почувань, які цілком природно родили ріжниці обставин обох кузинок.

Юніс ніколи не вертала з дому Лєйді Лєстер, що пашів справжнім подихом веселости і блеску, без почування полекші, коли входила в тихі межі свого дому.

Одного дня вона пішла скорше ніж звичайно відвідати Ізебел, яку стрінула ще в її кімнатах, позірно напів сплячу. Але коли Юніс розсунула заслони і в середину заглянуло гаряче сонце полудня, побачила бліде обличчя і напухлі очі під коштовним очіпком. Заки вспіла заговорити, Лєйді Лєстер завважила:

„Так, Юніс, нині в мене була перша суперечка з мужем“.

„Дуже мені прикро — невимовно прикро. А Сер Франсіс — — — ?“

„Не згадуй його: він є непривітний, зарозумілий, упертий.“

„Тихо!“ — сказала Юніс, кладучи палець на уста Ізебел; „не годиться так говорити про нього — навіть до мене“.

„Ні — ані слова спротиву,“ — відказала молода красуня рішуче. І пані Вулферстен подумала, що може найкращим виходом буде слухати, хоч знала, скільки зла спричинюють цього роду довірочні звірювання взагалі.

„Мій муж нічого не дає зі свого товариства“, продовжала Ізебел. „Він усе виходить — не зі мною, але сам, або з тією своєю непривітною мамою, якої не можу стерпіти в своїй хаті.

Я благала його нині рано не просити її так часто до себе, щоб і ми обоє могли бути дещо разом, коли хотів би задержатися в дома куди довше. Та він став лютитися, не пристрастно, бо

він ніколи таким не є — я подекуди і хотіла б, щоб таким був — це було б кращим від цієї холодної формальної поведінки загніваного“.

„Тільки всего?“ — запитала Юніс.

„Пожди. Я сказала йому, що не повинен мене так часто лишати — що я цього не знесу. А він відповів холодно, „це лиш від Лєйді Лєстер залежить статися приємнішим товариством для мужа“.

„І пішов. Він ще жалуватиме цього,“ — сказала Ізебел, а її чоло гаряче спаленіло. Юніс зразу побачила, що це не є пора навіть на невинні докори, і, зрештою, її кузинка мала чимало слушности; багато вини слід було теж приписати мужеві.

Тільки що пані Вулферстен вдалося успокоїти її, і саме, коли стала думати над тим, якби це висказати жартом успішну раду, увійшла старша Лєйді Лєстер.

Нагальне привітання між жінкою і матірю Сер Франсіса виявило взаїмну ненависть. Юніс протиставила високу, різко балакаючу, холодну Лєйді, що стояла перед нею, симпатичній жінці, що була матірю Генрія — і її власною теж, що страшному титулові тещі надавала назву найдорожчих оков.

Думаючи про те, невимовно жалувала Ізебел! Навіть коли б не чула визнань кузинки, цієї пів години, в часі котрої слухала крайно болючих, холодно-чемних, або саркастичних розмов між Лєйді і синовою, вистало для переконання Юніс, що в хаті панує невдоволення.

Піднялася до відходу, бо ж було не на часі сподіватися дальшої гутірки з Ізебел. Пращаючися з кузинкою в передпокою, використала хвилю, щоб її шепнути: „Ізебел, коли я вийшла заміж, розумний і вірний друг сказав мені: стережися першої суперечки! Я так і робила“.

„Дорога дитино, за всяку ціну скінчи своє непорозуміння і зроби кілька пожертв для того; і ніколи, ніколи не попадай в другу суеперечку. Нехай Бог благословить і помагає тобі! Пращай!“

Мудрець Соломон сказав „початок спору це неначе вилив води“. Горе тому, хто перший розкрив би джерело, не знаючи, в як грізну ріку горя перемінюється воно, забираючи все могутньою струєю!

Ізебел Лєстер була досить розумною, щоб піти слідами ради кузинки і залагодила спір, як це кохаюча і ще кохана жінка майже все може, коли схоче. Але Сер Франсіс, хоч обдарований високоцінними прикметами, мав вдачу, до якої важко примінитися.

Його вдача і цілі оформилися ще перед шлюбом; дружина старалася свої прикмети примінити до його, бо він ніколи не міг підпорядкувати своїх їй. Він глибоко любив Ізебел, але, мабуть із-за ріжниці у літах, уважав її радше за забавку, як за

ровесницю. Коли шовкові вязи любови розірвалися, ніколи не міг знести тіни контролі.

Думкою, що правила ним, це було на все стратити цей вплив. Ізебел слушно назвала його впертим; ця сама прикмета, що кріпила його в добрих намірах, робила впертим при помилках. Спроба перемогти його залізну волю була незвичайно важкою.

А все ж був людиною високих засад і шляхотних почувань; але він жадав приманчивости усміху привітного дому, замість прогнання насупленого зору і скарг.

Дозвольмо минути одному рокові і знову загляньмо до обох домів. Материне щастя завитало до обох. Нащадка Сер Франсіса Лєстера принято з тріюмфальною радістю і положено в колиску з пуху і шовкових пелюшок; а первородного Генрія Вулферстена пригорнула материна грудь з повним сліз, але не менше щасливим привітом.

Життя стало для Генрія і Юніс направду солодким; чаша радости виповнилася вщерть. Надмір щастя є сильцем для наймудрішого; і тому може, заки ще кілька місяців прожила дитина, що собою внесла стільки щастя, тінь лягла на дорозі молодих батьків.

Юніс як щодня вижидала повороту мужа з міста. Сон зачинив очі її маленької Лілі — імя дитини було Лєвінія, але вони звали її Лілі і вона дуже подобала на цю цвітку, тим більше тепер, коли спала.

Пальці Юніс живо займалися шиттям для її кохання суконки до хресту; а материне серце живо билося, і линуло в мандрівку майбутнього, доки не засміялася сама до себе. З так великою повагою вже шила шлюбну сукню тримісячної дитини, що несвідома лежала побіч неї.

Дещо пізніше ніж звичайно — на загал був дуже точний — увійшов Генрі. Виглядав блідо і очі в нього були неспокійні, але поцілував жінку зі звийчайною ніжністю, може навіть більшою. Юніс завважила, що зайшло щось неприємного.

Ждала аж розкаже дещо, як це все робив; та цим разом мовчав. Поставила декілька скорих питань, на котрі відповів дуже коротко. Жінка побачила, що ціль їй не вдається; отже старалася відвернути його увагу, балакаючи про Лілі і хрестини.

„Подивися, Генрі, як чудово вона виглядатиме в тій суконці — пестійка!“ — сказала мати розвиваючи і загортаючи ніжну тканину.

Генрі закрив своє обличчя. „Візьми це!“ — промовив тоном глибокого болю. „Я не в силі думати про такі речі. Юніс, я повинен би сказати тобі, але не смію“.

„Що ж це такого, що не смієш мені сказати, мій Генрі?“— вимовила Юніс мягко і обняла руками його шию. „Нiщо злого мабуть; а навіть коли б і так було, то я забуду“.

„Я нічого злого не допустився, Юніс; це може бути божевільним, але не злим“.

„Що ж це, коханийГенрі?“ — запитала так тихо, що здавалося, добула признання.

„Скажу тобі. Знаєш мого брата Джорджа, як диким є і все був? Так, вже рік, як прийшов до мене: обіцяли йому добру посаду, але жадали запоруки; і він просив у мене помочі: я це зробив для чести родини.

Я заручив за нього добром нашої маленької Лілі — а він втік до Америки — при чім обікрав свого настоятеля і мене. Юніс, нині ми маємо лише мою платню на життя. Ось це і тягар, що згинає мене“.

„Тільки всего?“— сказала жінка. „Це ж ніщо—ніщо“, і усміхалась крізь сльози.

Муж глядів здивовано. „Чи ти знаєш, що ми стали біднішими ніж були досі? Що мусимо відречися багато вигод? І мала дитинка теж. Ох, як я був нерозумний!“

„Не думай про це, що минуло, дорогий Генрі. Прикро тільки мені — що не сказав цього скорше“.

„Маєш повне право жалуватися“, — відповів Генрі, свобідно і болюче. Я посвятив мою жінку й дитину братові, що на ніщо не заслужив собі. Це все моя вина, що ти опинилась в нужді“.

Юніс придивлялась мужові повними любови очима: „Генрі, якщо так кажеш, я також мушу подумати про себе“: Мушу пригадати, що я не принесла майна; що все завдячую тобі. Коли це розважую, то якжеж можу жалуватись на обмеження вигод — ні, навіть на недостаток?“

„Ти мій добрий ангеле! — крикнув Генрі, обнявши її раменами. „Найдорожчим скарбом, який я колинебудь мав, це кохане серце, що Ти мені принесла“.

Так, навіть противності долі, не могли кинути тіни на цей благословенний дім.

Уродження сина зблизило дещо серце Сер Франсіса Лестера і його дружини, та їхнє життя задовго було розбурханою струєю, щоб стати довше ніж часово спокійним. Коли Сер Франсіс зійшов з педесталу своєї поважної здержливости, щоб попестити дитину з гідністю батька, ті пестощі, коли перша радість минула, завдали рану серцю Ізебел.

Була заздрісна за дитину, поясняла собі частішу присутність мужа його захопленням сином і нащадком. Сумнівалася навіть в зростаючу ніжність поведення, яку виявляв їй, доки проганий холодом знову не став шукати поза домом тепла, якого відмовляли йому в повнім блиску, але непривітнім домі.

Від цього дому Сер Франсіс більше й більше відчужувався. Жінка рідко бачила його в день і навіть в ночі його не було. Коли жалувалася, або питалася його куди йде, або де був, одинокою його відповіддю була мовчанка або горда здержливість.

В перших днях їхнього подружжя, Ізабел часто переводила свою думку, навіть проти волі мужа, сльозами або пестощами.

Нині перші нінащо не здались, сили останніх не важилась пробувати. Одинока тінь колишньої любови никла в серці жінки, а на її місце приходили недовіря, заздрість і почуття образи своєї гідности.

Одного дня досвіта верталася самітно з балю до дому, бо муж вже рідко служив їй своїм товариством. Коли увійшла, її першим питанням було, чи Сер Франсіс вернувся? Його не застала, і це була лиш одна з ночей, коли він забарився аж до білого дня. Лєйді Лєстер люто закусила вуста і попрямувала до своєї кімнати; та лиш увійшла, як Сер Франсіс прийшов.

„Так пізно?" — сказала жінка. Він мовчав. „Де ж ти був?"

„Ніде, Ізебел, що могло б мати значіння для тебе".

„Вибач, Сер Франсіс Лєстер", — продовжала Ізебел, намагаючись говорити спокійно, хоч як сильно дрижала. — „Я маю право знати, де ти йдеш і що робиш — право жінки".

„Не зводім розмови на немилі теми; я ніколи не мішаюсь до твого діла",

„Бо знаєш, що в нім нема зла. В мене нема нічого до укривання. А у тебе, так".

„Звідки ти це знаєш?"

„Ах — бачу, по моїм боці була слушність", — кричала жінка, заскочена наглою і несподіваною зміною його поведінки. — „Маю сказати, що думаю — що думають люди? В карти граєш!".

„Люди брешуть!" — крикнув Сер Франсіс, пропускаючи слова крізь зуби; але в тій хвилині охолов. „Прошу твойого вибачення, Лєйді Лєстер; бажаю доброї ночі".

„Відповіж мені, Франсіс!" — налягала жінка, сильно зворушена. „Куди ходиш і чому? Лиш скажи мені".

„Не хочу — відказав. „Нікчемна цікавість жінки, що підозріває, не гідна заспокоєння. Добраніч!"

Ізебел втиснула палаюче чоло в подушки софи і довго ридала. Заки ранок завитав до її безсонних очей, рішилась, що робити.

„Знатиму" — шептала нещасна жінка при обдумуванню пляну, на який рішилась. „Хай діється, що хоче; буду знати, куди він ходить. Нехай дізнається, що я доросла до нього".

За два дні Сер Франсіс Лєстер, його дружина і мати сиділи при ярко освітленому столі в їдальні. Нікого з гостей не було — рідкий випадок, бо кожного гостя приймали тут з отвертими раменами, щоб перервати глупоту настрою родинного непорозуміння.

Мовчазно і холодно сиділа стара Лєйді Лєстер за столом. Непривітною була її величність у відношенню до служби, що тихо вешталась кругом, а трійка, до якої ця величава виставність належала, обмінювалася кількома словами льодоватої чемности, після чого зараз таки знову попадала в мовчанку.

Коли служба віддалилась, Сер Франсіс зробив кілька завваг своїм звичайним тоном — може дещо чемнішим ніж все — на адресу жінки; але вона не завдавала собі труду, щоб відповісти,

і тоді він звернувся до своєї мами. Хвилинку балакали, а потім старша Лейді Лєстер встала.

Бліде лице Ізебел стало на одну відтінь біліше, коли казала: „заки віддалимось, скажу декілька слів мому „чоловікові".

Сер Франсіс зглянувся, а його мати різко завважила: „може краще лишити вас обоїх"?

„Як уважаєте", — відказала Лейді Лєстер з гірким натиском. „Але це може було би неприємною новиною для Сер Франсіса прислухуватися розмові жінки без присутности своєї мами".

„Що це все значить" — кинув холодно муж.

„Тільки те, що ти відмовився сказати мені, а я іншою дорогою дізналась. Знаю де і як проводиш вечорі, в які твоя жінка не гідна бути в твоїм товаристві.

Знаю теж, де провів останню ніч. Чесно, справді чесно для Сер Франсіса Лєстера гайнувати своє — так і своєї жінки майно в домі гри!"

Сер Франсіс випрямився за столом. „Брехня!" — сказав, а сині жили як мотузи напнялись на його чолі.

„Це правда", — відповіла Ізебел. „Я це розкрила".

„Можна знати як?"

„Свідоцтвом одного, що бачив, як ти входив до дому".

„А я скажу тобі, Франсіс, як добуто цього свідка, промовила його мати їдким тоном, яким вміла володіти. Тепер бачу чому Лейді Лєстер вчора і нині два рази покликувала старого батькового слугу, і чому потребувала так дуже його помочі — щоб зробити з нього шпіона свого мужа!"

Сер Франсіс несвідомо зціпив руки і сміло дивлячись на жінку, сказав тоном так тихим і пригнобленим, що видавався шепотом: „Ізебел Лєстер, невжеж це правда?"

Хоч як глибоко Лейді Лєстер милилася, не була настільки злою, щоб похибку вкривати фалшом; відповіла сміло, хоч лице і шия сильно спаленіли, „зовсім правда!"

.ї муж, на превелике диво Ізебел ні словечком не відповів. Голова схилилася, а черти застигли. Не вимовив ні слова оправдання, ні слова закиду і його мовчанка лютила її над усе.

Ридаючи, виливала струї скарг: уся силувана холоднокровність щезла і вона дорікала Сер Франсісові з огірченням ображеної жінки.

„Я за довго терпіла — і більш не знесу", — кликала. „Не довіряєш мені і тому не любиш. Піду до того, хто виявляє супроти мене одно й друге — до мого доброго, коханого батька. Покину тебе — мусимо розійтись".

„Розійдемось", — сказав Сер Франсіс тоном, що віяв ледяним холодом, який неначе ледовою стрілою вколов серце Ізебел. Чоловік встав і повільною та твердою ходою прямував до дверей; та коли дійшов до них, став і шукав клямки немов сліпий. За хвилину двері мешкання зачинилися і його вже не було.

Його жінка сиділа так, як її лишив, але вже не плакала: тиха і біла як марморна статуя. Теща бісилась, глумилась, хулила, але рівно добре могла говорити до мертвої.

Вкінці вийшла. Коли служба увійшла забрати заставу, найшла хазяйку спокійну на кріслі, напів сперту об стіл, але зовсім не вражливу.

Юніс Вулферстен покинула роздумування над власними ударами долі, щоб успокоїти нещасну Ізебел. Два дні, в часі котрих тривала її духова розсіяність, ніодна вістка про Сер Франсіса не дійшла до жінки. Його імовірна вина сталась нічим в порівнанні з тривогою, що він її палкі слова візьме серіозно і що вони мусять розійтися.

Але ця тривога скоро сталася певністю, яка мучила. В листі до батька Ізебел, Сер Франсіс зазначив, що більше вже не вернеться до дому, який займає його дружина; що усе її власне майно і частина його буде їй признана, але від тепер мусять розійтися.

Бідний, старий батько, поборовши своє обурення на вид терпіння дитини, просив за неї. Сер Франсіс був рішучий. Те, що його жінка посміла відкрити речі, які старався скривати, було великою образою в його очах; але що вислала слугу слідити його — того ніяка сила на землі не могла казати гордому Сер Франсісові забути!

Зажурена жінка просила свою кузинку попробувати свого впливу злагіднити його неугнуту волю, бо Сер Франсіс усе цінив Юніс. Пішла до нього: її слова зворушили його дещо, як це могла зауважити по зміненім поведенню.

Зносив від неї більше ніж від когонебудь іншого; бо мужчина деколи уступить шляхотній і чистій думками жінці тоді, коли ні хвилинки не хоче слухати свого полу. Юніс підчеркувала журбу і жаль Ізебел, та ніщо не зворушувало Сер Франсіса. Тоді заговорила про дитину; і на згадку його хлопця, задрижали уста Сер Франсіса.

„Не заберете його від неї? Серце бідної Ізебел розірветься, якщо стратить обоє: чоловіка і дитину“.

„Пані Вулферстен, я хочу бути справедливим для себе — не грозою для неї. Не відберу дитини матері. Хоч як важко мені, дуже важко, розлучитися з моїм хлопцем“. І дрижав батьківський голос, а Юніс співчувала цьому строгому, неуступчивому і зломаному мужеві.

Сер Франсіс продовжав: „Коли Лейді Лестер розійдеться зі мною, я хотів би, щоб люди знали про цей факт якнайменше. Все держіть це в тайні — або подайте якунебудь причину; але вважайте, щоб те не впало на її добру славу — або мою“.

„Ізебел не потребує побоюватись“, — відповіла Юніс — „а ви —“

Сер Франсіс випрямився гідно на ввесь зріст.

„Ані я, пані Вулферетен. Жінці, яка обжаловує чоловіка підозріннями, не належаться ніякі вияснення.

Але я винен сам собі і вам теж хочу сказати, що помиляється ваша кузинка. Я не знизився до нікчемного проступку картяра; я проводив ночі в муці, серед сцен, перед якими здрига-

юся, бо намагався вратувати від руїни друга, якого я любив як брата. Тепер судіть, як хочете“.

Юніс могла лиш сказати, що та велика хмара, яка стала між ними затемнила обличчя обоїх. Нині це вже минулося; ніяка згода не приверне страченої любови.

Лиш раз стрінувся Сер Франсіс зі своєю дружиною; при підписуванні умови. Холодний уклін був усім, що зайшло між цими людьми, які так глибоко любилися. Сер Франсіс заховав свою давну здержливість і різкість поведінки; Ізебел старалася задержати подібну поставу, а побудження думки додавало сили.

Сер Франсіс поклав свій підпис на фатальному перґамені, а тоді її батько підвів Ізебел до стола. Її зір благаюче впав на чоловіка — та його лице виглядало зимним як камінь; не було надії.

Тоді взяла перо, підписала своє імя — її пальці, ціла стать знесилилась — без звуку повалилася вділ. Але він вже відійшов.

Минулося: Сер Франсіс виїхав за кордон; а молода жінка, що повдовіла через власний поступок, лишилася сама. Не було б дитини, що обіймала її за шию і дивилася на неї очима, які нагадували мужа, котрого стратила, Ізебел утратила б змисли.

Прекрасна палата була зачинена; заняла покої в домі, з котрого вийшла як гарна і щаслива наречена. Там дбайлива опіка Юніс успокоювала її, поволі ставала спокійнішою, мудрішою і кращою під доглядом кузинки.

Власний шлях Юніс був далеко не рівний. В перших шляхотних побоюваннях перед нуждою, її велика недосвідченість додала їй відваги. Нині дізналася, як гіркими є ці дрібничкові, але дошкулюючі клопоти, які люди, звиклі до вигоди легких умов життя, так важко відчувають; як тяжко постійно боротись, прясти на веретені можливо найдовшу золоту нитку.

Марево нужди, якому Юніс зразу протиставилася так мужно і сміливо, мстилося всіми способами підступних наскоків на її спокій. Але з упливом часу краще поборювала їх і відчувала менше. А бальзамом, що гоїв кожню турботу, була свідомість, що є дуже кохана і шанована як добра і чесна жінка, „якої ціна є понад діяманти“ для її мужа.

Із кожним днем їхні серця більше споювалися. Вона слухала його і виявляла, де було слід, пошану, а він став її провідником і опікуном, з обовязками сильнішого супроти слабшого, в єдності, яка не знала ривалізації, з виїмком ривалізації в любові.

Два роки було призначено Юніс зазнавати турбот, змінених матеріяльних обставин. Свідомість провини, яка спровадила стільки лиха, зворушила брата; помер, а вмираючи направив шкоду, заподіяну свому зверхникові.

Зверхник, людина чесна, рівно шляхотно поступив з Генрі Вулферстеном. По одержанню звороту майна, опустив малу ха-

тину, де Юніс мала тверду лєкцію недолі і повернувся до того самого привітного дому, куди впровадив її ще як суджену.

Ось так і чотири літа прокотилися над її головою. Дозвольмо собі глянути на Юніс в цвіті жіночости і материнства. На світі палало літо. Крізь французькі вікна кімнати, в якій сиділа Юніс, нісся з городу запах рож.

Між листям морви бреніли бджоли і відривали чепурненьку Лілі від її азбуки до улюбленого гніздечка під її конарами. Тужно дивилося дитя на малого сестрінка, Сиднея Лєстера, що грався між квітами і нінащо не здалися материні слова, щоб заняти її увагу, доки лєкції на щастя не перервав прихід гостя.

Лілі пошкандибала — не зголошений гість увійшов — і Юніс побачила перед собою лице Сер Франсіса Лєстера!

Ніколи не бачила його від дня підписання умови розлуки; час, подорожі — мабуть теж терпів — змінили його поважно.

Подобав на людину, що вже процвіла; волосся посивіло і багато стратив зі своєї прекрасної постави. Коли балакав, в його голосі можна було запримітити дивну мягкість, може це слід приписати емоції, яку виявила Юніс, побачивши його так несподівано.

Сказав, що для важного діла приїхав до Анґлії, незабаром вертається до Італії і не хотів відїхати без відвідин пані Вулферстен.

По хвилині запитав за свого хлопця — а опісля за дружину; але дуже формально і, коли говорив, підійшов до вікна. Вид, з яким стрінувся, заскочив його. Негайно готовився відійти.

„Вибачте... я довідався, я чув, що Лєйді Лєстер є на селі?“

Вона і Сидней нині вернулися, але я боялася сказати вам це тепер“, — відповіла лагідно Юніс.

„Це мій хлопець? Мушу бачити його“, і батьківські очі повернулися туди, де стояв Сидней на стільчику, придержувався рожевою ручкою, що обплела шию матері і, де лиш досягнув, зривав листя морви.

Ізебел сиділа тиха — не блискуча колишня Ізебел, але спокійна, задумана і пригноблена. Навіть світло материнської любови не все усувало ніжний сум з її обличчя. Як мало вона знала, чиї очі гляділи на неї! „Мушу говорити з моїм малим Сиднеєм,“ сказав врешті Сер Франсіс зломаним і пригнобленим голосом. „Чи можете привести його до мене?“

„Вони надходять“, — відповіла Юніс.

„Отже я піду до іншої кімнати; я не можу, не хочу бачити її“. І Сер Франсіс прибрав колишню холодну поставу і відійшов, заки прийшла жінка з дитиною.

„Сидней, ходи зі мною до бібліотеки“, — сказала Юніс, схиляючися до хлопця, щоб скрити власне зворушення; „хтось хоче бачити тебе“

„Хто ж це?“ — спитала Лєйді Лєстер.

„Давний знакомий; то значить, чужий“, спішно сказала пані Вулферстен, так невміло скриваючи, що кузинка зразу догадалася суті. Стала сильно дрижати і сіла, та коли Юніс взяла хлопця за руки, щоб повести його туди, мати перебила.

„Ні, Юніс; ти не можеш обманювати мене“, — промовила рішуче. „Я все розумію, і ніхто інший лише я можу повести Сиднея до батька“. Підняла хлопця на рамена, попросила Юніс відчинити двері, увійшла і зачинила їх за собою.

Пів години, що видавалося довгим днем, сиділа Юніс, в ожиданні висліду розмови, від якої залежала доля або недоля, життя або смерть. Не чула ні звуку; залягла тишина. Ледви сміла сподіватися; навіть не могла думати; лише її зворушене серце мовчазно засилало прохання, надто невиразне, щоб було навіть молитвою.

Нараз дитячий голос голосно і затривожено закликав „Тето Юні — Тето Юні; ходи!“ Дрижучи увійшла Юніс. Ізебел обімліла; ще спочивала на руках чоловіка... Голова спочала на його рамени, а важкі сльози зі строгих очей Сер Франсіса Лєстера падали на її бліде лице.

Поєдналися! Любов поборола гордість, лють і упертість; чоловік і жінка злучилися знову, з любовю суджених, бо та любов в полумю горя перетривала і вийшла чистим золотом повної посвяти і довготриваючої любови.

В домі, до якого Сер Франсіс ще раз увів кохану і цінену дружину не було вже більше холоду, глухої порожнечі і відчуження. Може це було щастя для подружжя, що мати Сер Франсіса — котра без сумніву поклала основи під хиби його характеру і була для нього, а потім і для неї мало або й зовсім не була матірю з виїмком імени — нині спочивала під марморною плитою, так зимна, непривітна і нещира, як була у житті.

На світі нема досконалого щастя; але, якщо може бути небо на землі, то ним є щасливий дім, де панує любов — не дівоче романтичне опяніння, але сильна, гликоба, благословенна, дружня любов — що переборює все. Ми кинули останній погляд на оба доми; дозвольмо сяяти в них повному благословення сонцю.

Др. Володимир Левицький.

Із давніх споминів.

Олесі М. присвячую.

Пізною осінню 1916 р. перенесли нас москалі з Лукоянова Ніжегородської ґубернії в ґубернію Пензенську до місточка Наровчата. Хоча москалі все неначе зі злоби переносили воєннополінних з одного табору в другий найгіршою, бо зимовою порою, одначе мимо жаху перед тяжкою дорогою ми радо кидали Лукоянів. Надоїв він нам за увесь 1916 р. чимало; положений далеко на

півночі під 53° півн. шир. з суворим кліматом, де в останнє впав сніг 1. червня, а новий вже на Чесного Хреста покрив землю на аршин високо, з температурою в зимі до —40°, з білими ночами у літі, без овочевих дерев, бо тут веґетує лиш береза та чатинні дерева — впливав він некорисно на психіку кожного з нас. Вічні секатури із сторони старого здитинілого російського полковника Борисова, форитовання старшин чехів, що отверто висказували свою ненависть до Австрії, а орієнтацію на Росію, некультурність деяких найближчих моїх товаришів, гохштаплерство та бездонна підлість декотрих із дальших товаришів, (як пр. славного пізніше команданда корпусу кадетів у Львові М.), недостача харчів і т. д., усе те було причиною, що ми, то є я та мої деякі товариші, з якими я ще радо удержував зносини, охотно покинули Лукоянів.

По довгій тижневій дорозі в теплюшках приїхали ми до маленької стації Самаєвки (недалеко Арапова) серед безкраїх надволжанських степів Пензенської ґубернії і помандрували пішки тими степами із баґажами яких двадцять кілька верств до Наровчата. Це звичайне мале російське уїздне місточко, культурно яких 50 літ позаду за найгіршим галицьким Пациковом; тут і часописів ніхто ніколи не бачив до часу, аж ми приїхали, а поза собором та тюрмою ніяких замітніших будинків не було. „Ляґер“, до якого нас спрямовано, находився якого пів кільометра за містом високо на горі, а під ним в глибокому ярі слезив потічок, де в літню пору наровчацькі прачки ходили „стирати більо“ або й на рандки з деякими австрійськими старшинами. Оподалік старшинських бараків був великий ляґер для полонених наших жовнірів.

Був уже пізний жовтень, а однак бараки, де ми розмістились — а було старшин понад 80 і яка тисячка жовнірів — були лиш пів на пів скінчені; приходилося нераз добре мерзнути, а рано наші подушки були дуже часто прикриті снігом.

І знову почалось монотонне таборове життя під зиму, нові сварки, нові кокетовання москалів чеськими та сербськими старшинами, взаїмні дотики молодшої української братії, зарозумілість поляків. Тяжку зиму, монотонну, безнадійну перервала лиш самовбійча смерть українського старшини Глинського, народнього учителя з-під Стрия, що в ніч св. Николая серед страшного морозу кинувся з туги та розпуки в криницю.

Прийшла пізно весна. Полковник, з роду німець, Полє, висококультурна людина, дав нам більшу свободу і ми почали в товаристві конвойних ходити на прогульки. Яких два кільометри за містом тече ліниво зимна, широка, бездонна Мокша, що впадає до Аки, а з нею у Волгу; за нею починаються ліси, а серед них два манастирі і пустельня. Туди прямували ми в час наших прогульок і підплативши конвойних розбривалися свобідно по лісі. Тут було місце для усяких рандок молодших товаришів з наровчацькими баришнями, що сумно пізніше покінчились; тут я радо здалека від других кидався на пісок над Мокшею, давав

волю мріям та тузі за усім, що мені найдорожче та що від трьох літ я покинув, або нераз знову відживав в мені природник та шукав я усяких квітів — або ішов в манастир. Одначе найчастіше волів я лишатися в таборі і коли усі вийшли на прохід та стало менше гамору, ішов я на горби оподалік табору, кидався на моріг та читав без кінця; а тоді наймилішою моєю лектурою став Кемпійський Тома. Нераз серед спеки дивився я на безкрайїй степ, обсервував, як дрожить та вяжеться із собою розпалений воздух, та як на безкраїм, безхмарнім овиді рисується чуже мені явище — фата-морґана. Та не раз, не два ішов я до найбідніших, наших бідних, голодних, обдертих жовнірів, між якими находив я і старих знакомих, інтеліґентних людей, народніх учителів ремісників та інших, та вчився шанувати людську недолю. І так ішло дальше монотонне, сіре життя, повне колючок від своїх та чужих, час проби та праці над самим собою, а лиш листи від своїх вносили ясніший промінь долі в те повільне завмирання.

Прийшла з весною революція, величавий підйом московського духа, зрада чехів, масове переношення поляків до Харкова, Керенський, офензива, заняття Тернополя німцями, нові надії — та зірвання усякої звязи, навіть письменної з найближчими та найдорожчими на довгі, довгі місяці, нові журби. І звільна почалась у мене апатія, непевність, самота — бо з моїми товаришами за цілих три роки не міг я зжитися — прострація.

* * *

Однак надсподівано в ту мою самоту — серед тисячів людей — впав на якийсь час ясніший промінь життєвої радости; а став ним малий хлопчина.

Транспорти полонених приходили раз-у-раз та відходили знову; і до нині не можу зрозуміти цієї московської політики, яка остала та сама і за царя і за Керенського, це вічне перекидування плінних з одного кута Росії в другий. І ось одного дня прийшов з новим транспортом 12-літній хлопчина в австрійській шапці, шинелі та в завеликих на свої ноги чоботях, з маленьким клунком на плечах та примістився як „военнопленный“ в однім із завушених, чорних, смердячих бараків. Всіх нас заінтриґував цей малий австрійський вояк, що не багато відріс від землі; ми стали ближче розвідуватися, що це за один, та ось почули таке: Хлопчина українець, Дмитро Тимків з Микитинець, села, що лежить над Бистрицею недалеко Станиславова — села, особисто мені добре відомого з часу колишніх моїх військових вправ як артилериста. Батьки хлопця вирібники; батько працював при залізниці, а хату мав в Микитинцях над рікою. В часі безперервних боїх над Бистрицею хлопчина так освоївся з війною, що служив нераз австрійським військам за провідника. І ось одного разу — коли австрійські війська цофалися — хлопець тяжко ранений в ногу дістався в руки москалів. Переходив із шпиталю в шпиталь; вкінці опинився в Одесі, а коли рана загоїлась, мос-

калі — місто відіслати дитину домів — гнали його з табору в табор як воєннополінного, аж опинився у Наровчаті.

Прийшло воно бідне, опущене, обдерте, ледви долізло від Самаєвки. Навіть мої товариші, що на людську нужду стали вже байдужі, змилосердилися над хлопчиною, якого війна відірвала від рідні і кинула далеко в незміриме російське море. У першу чергу треба було дитині дати їсти, а хоч ми тоді вже добре голодували, бо й про муку, і цукор, і мясо було вже дуже тяжко — це ж бо був вже 1917. рік, де голод і до Росії заглянув — кожний з нас українців рішився щось давати, то пару ложок зупи, то хліба кусок, тощо. Та соломяний запал перейшов за пару днів — і хлопець жив тим, що я йому лишав. І коцик від мене дістав, бо лежав на голих нарах, і біля дещо, хоч я сам вже нічого не мав.

Хлопчина колись ходив до школи, одначе все призабув; а що виказував досить велику інтеліґенцію, рішили мої товариші його вчити. Був у нас хорунжий П., народній учитель з Буковини; і цей піднявся хлопця систематично вчити по обіді, коли малий Дмитро приходив до нашого бараку щось зїсти. Одначе скоро і П. і другим товаришам навкучилася філянтропія; вони воліли сваритися, робити в безконечність політику, грати в карти або бездумчиво лежати годинами на нарах. Лекції скоро покінчилися — і лишився я як одинокий опікун — учитель хлопця. Хлопчина розвивався надсподівано скоро, понимав легко, особливо ґеоґрафію, вдачу мав поважну і виявляв охоту до науки. Нераз ходив я з ним по горбах коло нашого табору і старався, як вмів, розвивати в душі хлопця основи етики та національної самосвідомости. І бачив я добрі успіхи моїх змагань і чув, що серед злиднів третього року неволі, серед тієї бездумчивої веґетації та безнадійности стає переді мною ціль — зробити з занедбаної, відірваної від рідної землі селянської дитини свідому та пожиточну людину. І чув я, що це мені вдається...

Та знову прийшла осінь — час „переґрупіровки воєннополінних“, хоча вже був час Керенського. І знову мов ластівки під осінь відходили цілі валки австрійських вояків в дальшу бездомну мандрівку. А з однією такою ґрупою пішов дальше в світ малий Дмитро. День перед його відходом дав я хлопчині останні мої гроші, замовив йому скринку на речі і в довшій послідній розмові пригадав хлопцеві усі ті ради та вказівки, які тільки разів чув він від мене — і хлопчина приобіцяв їх придержуватися в життю.

На другий день транспорт відійшов і я знову остав сам — до кінця. Ще раз дістав від хлопця, який вже добре навчився писати, картку з дороги в світ, а потому вже нічого.

— — — — — — — — — — — — — — —

Час минав; події слідували по собі що раз скорше, що раз більше несподівано. Четвертий рік війни приніс Центральну Раду, жовтневу революцію, Лєніна, Берестя. Російський кольос почав розпадатися, а для нас воєннополінних почалась ґегенна дальшої екзистенції. 1918. рік приніс мені з початком року великі зміни; виїзд з Наровчата, Рязань, два місяці найтяжчої зими

в Москві по шпиталях, поворот санітарним поїздом через Білорусь, Польщу на Морави, чудова весна при боці відзисканої дружини в Müglitz, дальша військова служба, послідні судороги Австрії, Винники, Львів, українська демонстрація в послідних днях жовтня 1918 р. перед св. Юром. — А одначе і тоді не забув я про малого хлопчину з Микитинець і вже зі Львова почав за ним шукати. В жовтні 1918 р. дістав я лист, писаний учителькою з Микитинець іменем малого Дмитра, де мені доносить, що він щасливо вернув та взявся інтензивно до науки. В тому листі заявляє мені велику вдячність та обіцює дальшою працею віддячитись мені в будучности. Сама учителька має для свого ученика лише слова похвали.

Прийшов незабутній листопад 1918 р., час народнього зриву, боротьба на смерть та життя — і я знову зістав відтятий на довгі місяці від своїх. І моя родина зложила в жертву українському народові одиноку надію на будучність — прегарного хлопчину, не багато старшого від мойого наровчацького пупіля, а тим замкнулась на все історія мойого роду.

А коли прийшли трохи спокійніші часи і воєнна хуртовина успокоїлась, почав я знов робити заходи, щоби розвідатись про судьбу малого Дмитра. Довідувався я і 1919 р. і пізніше, і ще пізніше по польсько-більшовицькій війні, шукав і в Микитинцях і в Станиславові, одначе надармо. Про мого колишнього молодого товариша не знаю нічого. Може й він наложив буйною головою за Україну, може живе де в світі — а може як дорослий мущина згадує наровчацькі часи і тодішнього свого опікуна; хто це може знати?

* * *

Минули літа, змінився світ, змінилося й моє життя, постарівся я; а однак часто згадую малого хлопчину, що прийшов збіджений до Наровчата і якому я завдячую одинокі ясніші хвилі моєї нужденної веґетації в Наровчаті.

(Святий Вечір 1931).

Г. Костельник.

Іскри.

(Продовження.)

Літний день.

Червона зазулька наче іскра впала мені на руку і спішиться.

— А ти куди?

Спішиться червона мала жива півкульочка, бо щастя час короткий.

Сиджу на горі, на полонинці.

Чорний чатинний ліс підо мною палить своє кадило для ясного неба. Стільки й голосу, що бренькіт дрібної лискучої комашні в траві. Мініятурні гірські квіточки висуваються з трави:

— І ми — чудо Боже! Це й наш день!

Ген — ген далеко женці жнуть на долах.

Ввесь світ — один квіт, що звисає з неба до землі. Небо — це його чаша, сонце — це його лискуче сердечко, земська зелень — це його береги.

А ми — лискуча комашня в тому квіті.

Спішіться, спішіться, бо час щастя короткий — час щастя і краси і квіту і життя, час здійснених ідеалів!

Червона зазулька полетіла з моєї руки.

Овочі.

Церква співає: Дивен Бог во святих своїх!

А природа співає: Дивен Бог у своїх овочах!

Святі жертвують себе для життя других.

І овочі так. Це святі в царстві ростин.

Оте, що вище, ніжніше, що вибране, це в них воплочене — сконденз0ване: краса і радощі ростинного життя.

Овочі — багаті весільні подарки чарівних квітів: квіти продовжують у них своє життя.

Овочі — рештка з раю на землі.

Не для себе овочі живуть, а для нас, щоб осолоджувати нам життя і збагачувати, щоб ми дивувалися Творчій Силі, і благословили її.

Суниці — малини — виноград і вишні —
солодке боже слово в природі!

Райські рубіни й китиці з рубінів!
Морелі, сливки, грушки, яблука —
Помараньча, банан, ананас, дактилі і фіґи —
Оріхи, міґдали і кокос —
Недосяжні взори з божої цукорні!

Не глядіть же на них, як на торговиці лежать нагромаджені і по болоті валяються. А глядіть на них, як вони з квітів родяться і між листям на сонці, як вибранці божі, доспівають.

Ні, не пропало райське „дерево життя“, тільки в людей зачинилось те око, що бачить рай. І глядять люди на божі овочі як на річну рінь: От собі — думають якесь таке витворилося...

Для сліпого світ темний і пустий!

А коли відкриється „райське око“ у нас, то і рай на землі для нас відкривається. Його не треба щойно будувати — Бог його збудував!

„Сезаме, відчинися!“ — Це не казка, це правда. Тільки що вона проявляється не в будні, а в неділі і не в фабриці, а в церкві, не в річній ріні, а в квітах і овочах.

Поети, це ваша задача відкривати в людей „райські очі“.

Музика.

Грають.

Квітка до квітки говорить:

— Покохаймося!

Серденьками поміняймося!

Ось дав нам сили Бог
 весільний вінок:

Покохаймося!..

Душа весілля в струнах сміється, руками плеще, ногами дріботе, шепоче радісні тайни серця.

Ритм життя вирвався з душі й свобідний лине по світі — як рій голосів.

Музика.

— — — — — — — — — — — — — — —

— Підемо й знайдемо...

Знайдемо світ мрій і бажань...

Верхи так щебечуть.

А доли гудуть:

— І страдань!

Світ мрій і страдань!

— — — — — — — — — — — — — — —

Ох, Боже! Зоряна далечінь напала на мене:

небесні зорі прийшли до мене, горять у темрі моєї душі — такі нові, такі чужі, а свої, такі невидані!

Новий світ родиться в мені...

Ах, ні. Це з моєї душі ріка потекла, плине по все світі, новий світ находить — такий новий, такий чужий, а свій, такий невиданий!

Дзвонять дзвони спільної релігії всіх душ.

Тайна життя говорить.

Музика.

Продерлось лушпиння земського життя, кільчиться небесний день, нове царство, дійсність мрій.

І смерть і життя, страдання і радість, бажання й надії назвемо новим словом.

Ритм скритої душі, ритм тайни життя вирвався з душі і свобідний лине по світі — як спів ангелів.

Дзвонять дзвони спільної релігії всіх душ.

(Докінчення буде).

ЗІ САТИР.

Бугай та люстро.

(не байка).

Зашуміли гори, забреніли води, —
Дочекались люди на весні свободи.
І була велика з того радість, втіха,
Короговку мала майже кожна стріха,
І було орацій без кінця, без тами,
Цілував брат брата вольними устами,
Усміхалась любо заплакана мати
І почали люди... старий світ ламати.

Всамперед фільварок: склад, склепи та скрині,
Розібрали коні, корови та свині,
Що було в стодолі, що було в коморі,
Зникло без признаки, як та булька в морі.
Ледви повтікали пан та ясна пані
На затильні двері, босі та невбрані.
Сплюндрувавши палац, порубавши парки,
А з книжок скрутивши, як бики, цигарки,
Всенький мир хрещений прославляв свободу,
Пяні самогони дудлячи, як воду.

Кожен щось придбав там, як не був лінивий,
Той коня, корову, той букату ниви.
А Микита Свита притаскав до клуні
Величезне люстро для дочки красуні.
(В хаті не поставив, бо за низько стеля,
Впоперек би влізло, як би не постеля.)
Тож дочка красуня бігала до клуні,
Як би то робили навіть не красуні.
Там вона моргала, усміхалась з ясна
І всілякі штуки, як то дівка красна,
Виробляла в клуні перед тим свічадом,
Аж бувало з неї піт котився градом.

Та дівоча радість, як той цвіт на вітті,
Не триває довго на бідному світі!
Так і Микитівні, так і тій красуні
Обірвались нагло переморги в клуні.
Якось раз лучилось, за ввесь час у перше,
Що лишила клуню, дверей не заперши.
А бугай хазяйський, як кіт на ковбаси,
Так на ту ячмінку, що в стодолі, ласий.
Радий, що діждався доброї нагоди,
Й миттю до стодоли наробити шкоди.
Але не добіг він навіть до порогу,
Бачить: переймає бик якийсь дорогу...

Він на мить спинився. Мотнув головою.
Бачить: той так само. Аж горить до бою!
Лють та сказ напали на бика страшного.
Він рернув і кинувсь стрімголов на того.
Бахнуло в стодолі, аж вітри війнули,
Каркнули ворони, горобці чкурнули,
Гавкіт стособачий надокола знявся
І бугай... по шию в веркало загнався.
Блиснуло блискуче, бризнуло червоне,
Каркнули ще дужче злякані ворони,
Рев несамовитий, гуркіт, дренькіт, лопіт,
А над тим полова, січка, мерва, копіт!

Що вже там творилось, годі описати.
І коли надбігли господарі з хати,
Дикий рев почувши, був бугай готовий
Під розбитим люстром, в калабані крови.

І Микита Свита і ціла родина
Кляли пана й паню що день, що година.
Кляли й проклинали та кленуть ще й досі,
Що не взяли люстра, як тікали босі.

К. К-днир.

о. Тадей Жевуський.

Начерк відродження католицької думки у світовій літературі*).

(Продовження).

Оповідаю життя Карла Пегві (Péguy) на підставі книжки його приятелів Івана і Гієроніма Таро (Tharaud) під заголовком „Наш дорогий Пегві"". Признаюсь, що сам дуже мало читав із його творів, хоч його імя безнастанно звеніло в моїх ушах. Браття Таро вернуть ще у цім начерку, якщо буду міг довести його до кінця.

Як сказано, Пегві був дитиною дрібних міщан міста Орлєану. Завдяки здібностям, великій працьовитості і французької системи державних стипендій переходив він всі щаблі офіціяльного навчання від народніх шкіл аж до найвищої освітньої установи Ecole Normal Supérieure у Парижі, то є, як хтось ту високу школу назвав, аж до ляїчного Семінара французької республіки. Кілька слів треба нам присвятити тій дивній інституції. Дивна її вулиця, де вона знаходиться. Вулиця спокійна і невеличка, а повна контрастів. З одного боку зачинаються вже великі зовнішні бульвари паризького лівобережжя, то значить близька присутність паризького простолюддя. З другої сторони підноситься

*) Гл. чч. 2, 3, 4—5 1931 і 4. 1932.

величезна баня французького Пантеону, збудована на самім вершку гори св. Геновефи, себто самого серця всіх паризьких старинних і новітніх шкіл. Є тут повна наверствовання многолітня традиція шкіл, книжок, думання і диспут, щонайменше від тисячки літ. Ціле те шкільне життя у Франції і разом західньої Европи хоронилося під крилами Церкви, як довго стояв старий костел св. Геновефи. Але в половині XVIII. віку Людвик XV., послідній король, що мав по королівськи ще вмерти перед революцією, задумав виставити нову святиню святій опікунці своєї столиці, це Пантеон. Щось ніби грецького, ніби християнського. „Культурний“ будинок виставлений не як той атенський вівтар „незвісному Богові“, але радше „богові, щодо котрого є надія, що скоро собі піде“. Не Deo ignoto, але abeunti. Бог зрозумів цю інтенцію і евхаристичний Христос не довго мешкав під склепіннями величезного храму. Пантеон, це одна з перших „світських святинь“ революцій. В століттю, коли поширився культ Найсолодшого Серця Христового, французька революція завела культ серця Марата, однієї з найбільш відразливих постатей революційного здвигу. В Пантеоні спочили тлінні останки Вольтера й Русса. Не місце тут оповідати історії тієї будівлі. Вистарчить сказати, що вона вертала до церковного вжитку, то знову до служби поганських апотеоз. Нині святинею вона не є, хоч хрест світить на її вершку. Вона є радше збірним магазином всіх заблуджень, всіх нестійних мрій всіх християнських почувань цілого комплєксу анархії модерної Франції.

Нам треба було сказати слівце про Пантеон. Життя Пеґві буде довго товчися під його тінню. Але що важніше, він сам є Пантеоном, де раз-по-раз виходять на верх, на екран душі, на порушення губи, на перо письменника то льохи з Вольтера і Русса, то вівтар революції, то фрески життя Іванни Дарк, то старинні християнські традиції, то знову Берґзон, то почитання незвісного Бога то вкінці яркий крик: „Боже верни“!

Якраз Іванна Дарк буде для нового Данта, який приблизився до небесних склонів (я не говорю про долю його душі у Бога, а тільки про свідоцтво його літературного і людського життя), але затримався на порозі земського раю новою небесною Беатріче, провідничкою ідеї, знаком покликання. Ще вернемо до цієї точки. Але слід сказати відразу, що так як Лев Блюа так і Карло Пеґві були приклонниками земського раю. Існує якась лєґенда, а може я сам цю лєґенду творю: лєґенда, яка каже, що деякі звірята втікли з земського раю і схоронилися в недоступні мряки гір едійських, щоби забрати зі собою ненарушений в очах вид пропавшого Едену. В кожнім разі, як традиція про упадок людства знаходиться усюди, так само в кожній душі знайдуться найтайніші криниці думок, туга за повною людською щасливістю, але щасливістю полученою з Богом, щасливістю на землі, але з Богом на землі. Одначе є душі, є осібняки, що з такою могутністю носять цю тугу в собі і довкруги неї усі свої думки і почування збирають, що в дійсности можна про

них сказати, що вони є окремими паломниками земського раю. Вони блудять по світі, як згадані звірята блудять по горах з видом ран в очах. Але в кожнім чоловіці є Донкішот і Шансопанса. Цей послідній безнастанно питає свого пана, чи ми вже дійшли до цілі, чи ми вже будемо царями, іншими словами, чи ми вже в раю. І бідний Пегві часто вже видавав оклик: це місце святе, це земський рай. Основою щасливости була справедливість, для Блюа уживання правди. Блюа хотів правду їсти, пити і тішитися нею. Пегві біг по світі і кричав: ось вже даю вам справедливість, аж почув, що йому самому потрібна справедливість, але інша; ця, що чоловіка оправдує, Божа ласка, ліпша як всі земські раї.

Але вертаймо до Ecole Normale Supérieure. На вулиці, де вона приміщена, знаходимо ще жіночий манастир Adoration réparatrice, де цілий день виставлені Найсвятіші Тайни, щоби в вічній покуті віддати Богові ту честь, якої так багато сучасних християн йому відмовляє. Знаходиться також і колишній інститут єзуїтів, де якраз приготовлялася поматуральна молодь до спеціяльних державних високих шкіл, саме до військових. Тепер є там східна католицька церква і резиденція маронітів з Ливану. Співана Служба Божа сиромаронітського обряду належить до найцікавіших живих особливостей тієї частини Парижа. А дальше йдуть змішані будинок по будинкові, то ріжні державні школи, то манастирі зі шкільним характером, то будівлі, з яких кожна має за собою довжезну традицію, звязану з науковим і духовим життям Франції. Не можливо тут описувати цілі прецікаві дільниці, де кожний камінь, а навіть де кожна площа викликує перед очима свідомого подорожника сотки літ може найбільше людських змагань до правди. Отже в тім середовищі Найвищу Нормальну Школу (себто Найвищий Учительський Семінар) заснував уряд французької революції саме в роках найбільшого террору, щоби виховати ортодоксійно антирелігійних вільнодумних провідників наукового життя краю. Колись недалеко того місця знаходився домініканський манастир — школа заснована в тринадцятім століттю, де прилюдно учили св. Альберт Великий і св. Тома з Аквіну, оба вже проголошені учителями вселенської церкви та багато інших фільософів, богословів і мудрців. Цей манастир був довгий час майже головним осередком паризького університету, саме в часах, коли наприкінці февдальної епохи і в початках нової міської цивілізації другої половини середньовіччя, зачався модерний світ, коли церква і думаюче західне людство переживали страшенну інтелектуальну кризу.

З того манастиря вийшли учителі, що зуміли внести на перелом часів могутню синтезу христової науки та людської мудрости. Можна сказати, що цей манастир св. Якова був колишньою християнською школою учителів. Французька революція — що намагалася накинути світові не лише новий буржуазійно-суспільний устрій, але також і нову віру у всемогучість людського розуму і в необмежену часом здібність людського так званого поступу (т. зн. вільного чи поневоленого пристосування

безсмертної людської душі і вічного людського роду до механічних, якраз звязаних з часом здобутків, чи ліпше перемін техніки) — забажала мати свій манастир св. Якова і замкнула до спільного життя щонайкращих своїх учених і щонайздібнішу свою молодь. Тому можна назвати цю школу Ляїчним Семінарем. Не є то будинок, де приходиться слухати викладів, але інтернат, величезна замкнена бурса, де через кілька літ жиється, думається, здобувається науку, робиться іспити, де бібліотеки і лябораторії, одним словом, де кандидат знаходить все, що йому треба, починаючи від ліжка і рефектара, а кінчаючи на вправах „цивільної побожности", щоби тільки здобути той світогляд і той характер, якого революційна держава потребувала, щоби випустити у світ вже не жовнірів і генералів, вже не агітаторів і комісарів, але шкільних, а головно високошкільних проповідників своєї правди.

Та школа тривала до наших часів. Цікавим було би начеркнути історію її взаємин з наступаючими по собі у Франції ріжними режімами: цісарським Наполєона і королівським привернених Бурбонів, королівсько-міщанським Орлєанів, суспільно-революційним другої республіки, народньо-диктаторським другого цісарства, аж врешті третої республіки. У кожнім разі Найвища Учительська Школа завсігди переховувала в своїм нутрі світову традицію революції. Питалися верхи. Соняшник опінії звертався до ріжних богів. Вже в признанню „духові велитні" так чи інаше склонювали голову бодай перед моральною силою християнства, застерігаючись менш чи більш виразно супроти його правди, але Висока Нормальна Школа все горіла „святим огнем". Вона мала у себе приміції всякої інтелєктуальної духової новости, а навчилася критикувати всякий авторитет. З другої сторони мала вона свою віру, себто післанництво створювання нових умових підвалин технічно-суспільної розбудови пореволюційної цивілізації. Вона думала, що зладить синтезу поступового набуття, т. є. принципи свідомого і гордого зі своєї свободи підпорядкування людського духа мертвій природі. Аджеж то понад людські сили. Тому духові підземелля Франції ще непризнані буржуазійним ладом. Революційні течії і мрії, що в кельтійсько-латинських головах виступають наперед у формі доктрин і катехизмів, мали доступ до тієї молоді так строго виученої всього, чого тільки можна було виучитися в книжках, а так немічної супроти правди. Цікаве це, що по укінченню школи кожний мусів дістати від уряду якийсь степень у вищім навчанню. І тому сталося так, що змінна в своїй формі держава випускала в світ урядових провідників своєї супремації, які незмінно в цю державу вже не вірили. За це цікаво було б зясувати історію відносин іншої супремації з цією молоддю, саме церкви, яка незмінно підкопувалася до неї, яко щось ще новітнішого як найновітніший революційний катехизм. Новітнішого бо вічного.

(Продовження буде).

В. Заїкин.

Проблеми української літературної критики й естетики в ліберальнім освітленні.

Михайло Рудницький: **Між ідеєю і формою.** Львів, 1932. Ст. 244, 12°.

I.

Книжка про основні питання української літературної критики й естетики це в кожнім разі небуденна поява в нашім літературно-науковім житті. Здається навіть, що це чи не перша книжка цього роду в Галичині. Написана не фаховим „науковцем“ — „книгогризом“, а одним із найбільш освічених сучасних наших журналістів, книжка ця уявляє собою не систематичний перегляд всіх важніших проблем літературної критики й естетики, а збірку окремих нарисів про ріжні питання критики й естетики та про деякі течії в західній естетиці XIX — XX ст. Але розуміється, що через це книжка стає тим більше приступною й цікавою для інтелігентного загалу читачів. Появу такої книжки саме нині, серед теперішнього занепаду нашої літературної критики й самої нашої літератури можна б лише вітати, якби не було в ній деяких невідповідних ліберально-релятивістичних уступів; тим більше, що в цій книжці чимало знайдемо свіжих ми ніякі світлих думок, а ще може більш таких, з якими погодитися не можемо, але які повинні викликати в читачів глибше заінтересування до порушених у книжці питань і виміну думок з їх приводу.

Автор виявляє добре знання ріжних течій у зах.-европейській естетиці й теорії літератури, орієнтується також в ріжних напрямках новітньої західної фільософії, як мало хто з наших не то журналістів, але навіть і учених; лише з новокантіянською фільософією він, здається, мало обізнаний, зокрема з новокантіянською методольогією наук[1]). Натомість, російська й „російсько-українська“[2]) естетика, теорія літератури й критика лишилися авто-

[1]) Мало знана авторові, здається, також історіософія й методольогія. З історіософів, що критично та негативно ставляться до т. зв. теорії поступу, автор знає неначе б то самого тільки Сореля. Виходить так, ніби то навіть Шпенглєр лишився йому незнаний? (порів.: „Між ідеєю і формою“, с. 233). Впрочім, тут автор міг випадково назвати самого тільки Сореля, хоч, здавалося б, відповіднішим було б покликатися на досконалішу й систематичнішу критику поступу Шпенглєра, Ферера (якого інші думки при іншій нагоді наводить автор), Віппера, Бердяєва та ін. Та недостатна знайомість автора з історіософією й особливо з методольогією історії виступає й на іншім місці: автор нпр. не знає, що більшість метоцольогів історії відкидає т. зв. категорію кавзальности; автор все ще думає, що одним із головних чи найголовніших завдань історика є вишукування причин ріжних історичних фактів; а „мірою вартости людей, діл, ідей, суспільних перемін і всіх процесів“ має бути для кожного історика „ідея розвитку або поступу“. Так думали й писали методольоги історії в XIX ст., та й то далеко не всі.

[2]) „Російсько-українською“ літературою (згл. естетикою, критикою, фільософією ітд.) називаємо в цій статті твори українських письменників (згл. естетиків, критиків, фільософів), які писали виключно або здебільшого поросійськи, як нпр. Богданович, Капнист, Наріжний, М. Гоголь, Короленко, Чехів, Гаршин, Потапенко ітд., чи теж Потебня, Овсянико-Куликовський, Бугаїв-Білий та ін.

рові мало відомі. У своїм огляді ріжних естетичних напрямків він не розглядає ні одного з російських та російсько-українських літературознавців і критиків, навіть таких визначних та високоталановитих літературознавців, як Потебня, Овсянико-Куликовський, Бугаїв-Білий. Російська критика обмежується для автора Бєлінским, Добролюбовим, Пісаревим та ін. старими російськими критиками[1]); при чому автор щиро переконаний, що наддніпрянсько-українська інтелігенція виховувалася (здається аж до революції) на Бєлінскім, Добролюбові, Пісареві, Чернишевськім ітд. Можемо запевнити автора, що ті покоління російської та наддніпрянсько-української інтелігенції, що виховувалися на ідеях Бєлінского, Добролюбова ітд. вже лежать у гробах; для мого ж напр. покоління (що вступало в свідоме життя напередодні або в роках великої війни) Бєлінский, Добролюбов, Чернишевський, а в значній мірі й Пісарев були вже страшенно перестарілими, архаїчними. Помиляється також автор, коли гадає, що т. зв. російська соціольогічна школа (найвизначнішим її представником був Михайловський) розвивала ідеольогію Маркса; якраз навпаки: ця „школа" була в великій мірі опозицією супроти Маркса (й Спенсера) й у фільософічних основах своїх виразно трималася ідеалізму. Словом, російська (й „російсько-українська") фільософія, літературознавство й критика це для автора майже terra incognita; якраз найцінніше в них авторові, на жаль, не пощастило пізнати, — проте автор всетаки визнає значну вартість російської культури[2]).

З західних літературознавців і фільософів автор розглядає естетичні літературознавчі теорії Тена, Маркса (й марксистів) Джемса, Бергсона, Бжозовського, Крочого. Якби автор давав систематичний огляд західних естетичних та літературознавчих теорій, ми б мали право запитати, чому автор зупинився саме на цих, а не інших фільософах, чому нпр. звернув увагу на Бжозовського, а проминув безперечно інтересніших та впливовіших новокантіянців і т. п.; але автор дає нам нариси, а не систематичний огляд. Тому й питання ми авторові ставити

---

[1]) Та й зі старих крикиків (і естетиків) російських і російсько-українських автор признає (чи взагалі знає) лише критиків ліберального або радикального напрямку. Тим часом для естетики й теорії критики вони якраз мало цікаві. Далеко інтересніші й глибші критики-словянофіли, а особливо „почвенники" (Ап. Григорьев, Страхов) та ін.; найбільшу ж вартість для естетики мають зі старих російських та російсько-українських критиків, письменників і фільософів М. Гоголь, Ф. Достоєвський, Потебня й Вол. Соловйов. Ще треба зазначити, що автор очевидно не зовсім вірно уявляє собі характер і зміст критики Бєлінского, якого вважає, здається, за критика позитивістично-соціольогічного напрямку й ставить його в один ряд із Добролюбовим, Пісаревим і Чернишевським. Тим часом до згаданого напрямку схилився Бєлінский лише в останнім періоді своєї діяльности, а перед тим був гарячим прихильником ріжних романтично-ідеалістичних систем і саме в часі захоплення цими системами написав більшість важніших критичних творів.

[2]) Особливо дивним видається, що автор не звернув уваги навіть на деякі (правда малочисленні) *українські* праці з обсягу літературознавства й естетики наддніпрянців, що перебувають на Радянщині, а також ученого еміґранта Л. Білецького, в яких розвинені ідеї О. Потебні.

не можемо. З огляду на дуже слабе знання в нас західної фільософії й літературознавства, нариси автора про згаданих західних фільософів треба признати корисними, хоч деякі з них занадто загальникові.

Та найбільший інтерес і вартість у книжці М. Рудницького представляють не ці нариси про західних фільософів, а ті його статті, в яких він критикує давніших і сучасних українських істориків літератури й критиків та розглядає ріжні проблєми української літературної критики, полємізуючи при цьому зі своїми противниками та висловлюючи деякі свої власні естетичні й літературознавчі погляди. Особливо інтересна й у великій мірі слушна критика української історично - літературної *ніби - науки*, не менше цікава, але вже сильно субєктивна критика української літературної критики. Автор гірко й цілком справедливо нарікає на дуже низький рівень нашої науки історії літератури й літературної критики. Досліди над історією літератури обернулися в нас в „літературну археольоґію“, в беззмістовне й безцільне „причинкарство“, у „невпинне порпання у шпаргаллі, про якого літературну вартість у 99 відсотках важко щонебудь сказати“. Від довгих літ уже наші „фахові учені“ — історики літератури (у великій їх більшості), заповнюють „Записки НТШ.“ — усяким „шпарґаллям“, усякими нікому й на ніщо непотрібними причинками й матеріялами, „призбируючи ріжні дрібні факти із життя зовсім незамітних, часто й безбарвних письменників“ та „передруковуючи ріжні рукописи, що часто не тільки не кидають нового світла на визначного письменника, а попросту є доказом, що і цей письменник мав свої хвилини слабощів... або забув спалити деякі папери“... Наша наука історії літератури немов би навмисно старалася відгородитися від біжучого літературного життя й взагалі від всіх літературних питань, які могли б інтересувати письменників і читачів. Чим нудніший, чим більш „археольоґічний“, „мумійний“ характер набирали досліди над історією літератури, тим більш вважалися вони „науковими“. Отже головна увага звернена була все на літературу давньої доби й взагалі на письменників навіть не другорядних, а третьо- і четверторядних; при тому переважно розглядалися питання, що до літератури мають хіба лише посередне відношення, нпр. про ріжні дрібні факти з життя письменника, про ортографію його творів і т. п. Взагалі, ця „наука історії літератури“ не має майже нічого спільного ані з наукою, ані з історією, ані літературою (що впрочім не перешкодило декому з представників цієї „мумійної“ науки дістати титул „академиків ВУАН“).

Цей нежиттєвий характер майже всіх наших „наукових“ дослідів над літературою викликав гостру реакцію: знайшлися критики, які зробили висновок, що коли науковий, себто обєктивний підхід до літератури перемінює її в просекторію, то підхід із протилежного боку — субєктивного саме оживить її. Повстала, таким чином, „нова школа боєвих публіцистів“, яка — покликуючись на банкроцтво науки — протиставила мумійним

дослідам причинкарів — „біо - бібліографів“ · *політичні гасла* та „фрази про енергетизм або волюнтаризм, які є буцім то останнім словом сучасного світогляду“. Вибравши за найвищу міру літератури — „ідеали національної енергії, волі, віри в свої сили або в перемогу суто-національних прикмет нації, новітні *боєві* критики-публіцисти цілком задовольняються для своїх, майже завжди дуже рішучих, різких осудів цими „темнуватими абстрактами“...; наслідок цього — такий, що „безвартними, а навіть шкідливими стають якийсь там Достоєвський, Ромен Ролян, Рабіндранат Тагор, Гамсун, а зате гідним поширення стає звичайний віршомаз, що переробляє на строфи погляди такого боєвого критика“. — Отсе два основні напрями в сучасних наших дослідах та в оцінці літератури; одначе не вважаючи на великі ріжниці між ними, мають вони спільне те, що „не журяться ніякими літературними проблємами поза свїми особистими готовими схемами“, не мають ніякої фільософічної освіти, „чхають на всякі признані величини всесвітньої літератури“, взагалі ігнорують чи просто не знають гаразд европейської фільософії, критики, літератури й працюють так, „немов би кожне питання виринало в нас уперше, як в єдинім — самодоцільнім світі, що не потрібує прирівнювати своїх намагань і довершень з тим, що є поза нами“...

Поруч з цими двома найпомітнішими напрямами є ще в нас критика марксівська - більшовицька, марксівська - соціялістична, радикальна, гетьманська, католицька ітд.; кожен політичний напрям має свою „критику“, що „насвітлює“ літературу згідно з його суспільно-політичними ідеалами (вельми характеристичне для автора-ліберала, що католиків ставить він в один ряд з ріжними політичними напрямами, так наче б то католицтво й взагалі християнство було явищем того самого характеру, що й ріжні політичні течії[1]). Вся ця критика поневолена суспільно-політич-

[1]) Взагалі, все, що пише автор про католицьку критику та відношення католиків до літератури, або дуже наївне або й зовсім нісенітниця. Просто аж дивно стає, як може писати подібні речі людина не тільки вповні інтелігентна, але й один з найбільш освічених наших журналістів. Так нпр. дуже гостро (й слушно) скритикувавши ура-патріотичних критиків, що похвалюють лише твори, надихані звірячим націоналізмом (і навіть для творів *ідеалістично-націоналістичних* не мають зрозуміння) та відкидають і оголошують *безвартними* навіть геніяльні твори з іншою ідеольогією, — далі пише автор, що „не інакше ставиться до літературної творчости Ватикан, що видає індекс із кілька тисяч осудженими творами, між якими є найбільші імена сучасности й минулого...“ Автор тут дуже штучно підтасовує справу з індексом заборонених книжок до справи католицької літературної критики, хоч це — для кожного ясно — справи зовсім ріжні: в індексі можуть бути й твори, яким католицька літературна критика зовсім не відмовляє естетичної вартости, але які містять речі, з релігійного чи суспільного погляду дуже шкідливі. Що ж торкається самої католицької (та взагалі християнської) критики, вона ніде й ніколи не доходила до такого абсурду, щоб назвати безвартними з мистецького погляду твори з іншою ідеольогією. Інша річ, що деякі твори, написані з зовнішньо-літературного боку досконало, християнська літературна критика може осудити й з мистецького боку, коли в них є речі аморальні ображуючі почуття всякої нормальної людини; але такий твір, не вва-

ними й тому подібними доктринами й ідеалами, вся вона догматична, публіцистична й дидактична. Література для всіх наших критиків ріжних напрямів має бути лише знаряддям, засобом до здійснення їх суспільно-політичних, національних, релігійних та ін. ідеалів і змагань.

Гостра характеристика, яку дає автор „нашій біо-бібліографічній школі" „учених" причинкарів, є у великій мірі слушна, оскільки вона відноситься до галицьких істориків літератури (бо на Вел. Україні таке „причинкарство" не було й не є пануючим, хоч і там його насаджував не без успіху серед своїх учеників В. Перетц, хоч сам він був не тільки „причинкарем", але й визначним, европейським освіченим, справжнім істориком нашої давнішої літератури й присвятив навіть чимало уваги спеціяльним дослідам над методольогією історії літератури). Очевидно, що й серед галицьких істориків літератури можна вказати декого, хоч би нпр. В. Щурата, до кого характеристика, подана автором, не підходить; але автор і сам каже лише про більшість наших фахових „учених" дослідників історії літератури, отже признає, що є серед них один-два винятки. Чимало слушного (хоч далеко не все) і в негативній оцінці „субєктивної" та „партійницької" критики. Безперечно справедливе обурення на низький рівень наших критиків, на незнання навіть найважніших творів, ідей і течій західної фільософії, критики, літератури, на вузько-тенденційне засліплення, яке робить ура-патріотичного віршомаза — поетом, а рівночасно не дає їм зрозуміти величности таких геніїв, як Достоєвський, або таких великих талантів, як Р. Тагор і Гамсун.

Та коли автор переходить до висловлення своїх власних тез і бажань, яка повинна бути література й критика, якими шляхами вони мають розвиватися та які завдання перед ними стоять, тут уже автор висловлює дуже багато спірного й сумнівного, а то зовсім неслушного, з чим погодитися абсолютно неможливо.

(Продовження будуть).

жаючи на свою зовнішню досконалість, не може робити на нормальних людей мистецького враження і вже через те не може бути признаний за гарний мистецький твір. На цім питанні спиняємося докладніше в останнім розділі нашої статті.

Др. Василь Кучабський.

Вага і завдання Західно-української Держави серед сил Східної Европи на переломі 1918/1919 р.

2. Польська держава і Західна Україна на переломі 1918/1919 р. [1]).

(Продовження).

Коли б розклад був признакою самого лиш політичного проводу, то ця криза може не була б занадто небезпечна. Але той стан, в якому тоді знаходилася теж і польська народня маса, уявляв з себе майже такий самий сприятливий грунт для цього, щоб у Польщі прийшло до соціяльної революції, що й в Росії й на Наддніпрянщині. „Польські області були видовищем бандитизму, погромів і розпаду", так представляє один визначний польський консервативний історик цей стан [2]). „Насамперед і найяскравіше виявилося це видовище в Західній Галичині. Акційна спілка, яка під фірмою „комісії ліквідаційної" захопила в Кракові владу, [3]) розвинула прапор провінціонального сепаратизму, але не на те, щоб на меншій області лекше і швидше упоратися з правительственними завданнями. Вона не зуміла зберегти польських полків, що вертали з розбитої австрійської армії, вона не відважилася зарядити побір рекрута, розписати й зібрати податки і поспішити на оборону загроженого й занятого українцями Львова. Замість цього бачила вона своє завдання в усуненню „австрійського" режіму в Західній Галичині, де сягала її влада, не здаючи собі справи з того, що національний інтерес наказував збереження існуючої до того часу адміністрації, яка й була в руках польських урядовців, як довго не можна було замінити її ліпшою. Людовці постановили поставити адміністрацію в кожнім повіті під провід селян, а за цим вони вже від давна тужили. Згідно з домаганнями невідповідальних місцевих чинників усунено тепер многих адміністраційних урядовців й замінено їх людьми, яких одинокою кваліфікацією часто була лиш та, що вони годилися до того, щоб бути знаряддям якоїсь місцевої кліки. Але передусім розвязано австрійську жандармерію, котра підчас війни давала себе населенню важко в знаки, але все ж зберігала порядок і публичну безпеку. Ця „реформа" не викликала пошани до уряду серед найнижчих су-

---

[1]) Гл. „Дзвони" ч. 2, 3 і 5 1932.

[2]) Bobrzyński, op. cit. том II. ст. 27—29.

[3]) Ця „акційна спілка" складалася з 6 людовців, 4 націонал-демократів, 4 соціялістів, 3 демократів, 2 консерватистів, 1 поступовця, 1 представника „національного обєднання" („Zjednoczenie narodowe"), 1 представника „католицьких селян" і 1 представника австрійського Шлеська (Daszyński, op. cit. том II. ст. 312). „Комісія" була отже на загал доменою галицько-польських людовців на чолі з Вінцентим Вітосом.

спільних верств. Почали творитися банди головно з дезертирів і грабити по селах і містечках особливо жидів. Теж залізничним потягам не було пощади, так що часто була в наслідок нападів перервана комунікація навіть на лінії Краків-Львів, Найяскравіший вислів знайшов цей анархічний рух в утворенню народнього правительства в Тарнобржеґу (Tarnobrzeg) селянами, яких підюдили радикальні посли о. Оконь і Домбаль (Dąbal). Народнє віче усунуло в цій околиці всіх дотогочасних урядовців і іменувало своїх власних, і було воно так глибоко переконане, що тепер уже почалася епоха народньої влади, що звернулося до „Комісії ліквідаційної", на чолі якої стояв же людовець В і т о с, за потвердженням своїх постанов. Немало труду коштувало подавлення цієї анархії, перед якою мусів навіть одного разу відступити один військовий відділ. Інші військові частини справилися ліпше і ці вжили для опанування масового грабіжництва теж масово кари буків, не турбуючися розпорядками, але з видимим успіхом".

„Те ж саме діялося в Конгресівці. Там розрослася анархія аж до виконування справдешніх нападів узброєних банд на містечка, як ось на Дзялошиці й Водзіслав, де після обеззброєння міліції цілковито розграблено склепи, переважно жидівські. При кінці листопада 1918 повстали в люблинській губернії робітничі селянські ради, і наймити почали обсаджувати панські маєтки й пробували в цей спосіб поділу великої земельної посілости. Не бракувало теж спроб зорганізувати повітові народні правительства в роді як у Тарнобржеґу, бо в тому ж самому часі утворив якийсь Лісовський народню республіку в Піньчові, яку заінавгуровано розграбленням міста. Найгірший свій вислів знайшла анархія в Конгресівці в повстанню боївок на службі соціяльно-політичних партій, як ось з одного боку соціялістів, а з другого більшовиків. Такі боєві відділи повстали й організувалися майже отверто навіть у Варшаві".

Ось такий був отже стан польської народньої маси ще навіть при кінці листопаду і в грудні 1918, дарма, що правительственна криза в Польщі була в наслідок прибуття Й о с и ф а П і л с у д с ь к о г о вже давно переможена і вже скрізь анархію опановувано [1]). Цей стан майже точно такий сам, що і на початках розпаду перед більшовицьким переворотом у Росії, і в виду цього ледви чи можна сумніватися, що коли б між Варшавою й Люблином прийшло було до збройної боротьби—, а цього уникнено лиш на волос, то Польща невідклично мусіла була б звалитися в соціяльну революцію. Але понад це насувається ще й другий висновок. Найліпшою охороною проти розвитку в напрямку на соціяльну революцію було для Польщі її географічне положення. Адже московський більшовизм, всеціло занятий своєю боротьбою проти російської контрреволюції й проти Наддніпрящини, не наступав на Польщу б е з п о с е-

[1]) Bobrzyński, op. cit. Том II. ст. 27, 28, 29,

редно, тим більше, що на Білорусі все ще лежали німецькі окупаційні війська [1]). Отже коли б Польща мала була в листопаді—грудні 1917 двигнути таке саме обмеження наступом більшовицьких ватаг з зовні і рівночасно заливом більшовицької пропаганди й організації внутрі, що Наддніпрянщина,—то це є дійсно дуже сумнівне, чи польський народ зумів би був, дарма що серед нього була багато численніша міщанська й освічена верства, виявити на ділі більшу державно-творчу здібність ніж Наддніпрянщина, і чи Польща не була б — подібно як Надніпрянщина—при безпосередній зустрічі з більшовизмом потонула в більшовицькому перевороті [2]).

Одначе цей хід внутрішнього розвитку перервався в Польщі нагло в наслідок появи одного мужа: Йосифа Пілсудського. Є це зайва річ розсуджувати, чи Пілсудський був „великим чоловіком", чи ні. Які б недостачі й не були в нього й не стояли б на перешкоді тому, щоб його ставити в почот справді великих особистостей історії,—всеодно досить історичної заслуги перед Польщею він має тим, що його ділання вирішило в листопаді 1918 долю польського народу, бо нація бачила в цьому мужеві в мент найнебезпечнішої внутрішньої кризи людину одиноко до цього покликану, щоб бути найвищою національно-державною владою, і загально підчинилася авторитетові цієї людини. А це ділання того мужа було історично великим, бо він зумів зробити розгнуздані партійні противенства нешкідливими для держави і доконував у цьому відповідальному часі те, що було найконечнішим для заснування польської держави, не збочуючи зі шляху і не звертаючи уваги на ту запінену, отруйну лють партійних міжусобиць, яка його окружала. Наче спасителя в найгіршій біді привітала „Рада Регенційна" Пілсудського, коли цей прибув 10. листопаду 1918 до Варшави [3]). Негайно 11-го листопаду 1918 наділила вона його повнотою військової влади [4]). Таким чином відобрано люблинському урядові всяку можливість утворити революційну народню армію: адже Пілсудський тішився серед польських, особливо соціялістичних мас загальним авторитетом. Аж тепер вхопила одушевлена юрба в Варшаві й на провінції за зброю, і була це легка справа для неї німецьку окупаційну армію, яка — крайно змучена війною й розложена вісткою про революцію в Німеччині — ще тільки тужила за поворотом у свою вітчину, обеззброїти й відправити до Німеччини. Ціла Конгресівка перейшла осьтак у руки поляків, і так закінчився окупаційний режім чужої потуги, який з конечністю перешкоджував власному поль-

---

[1]) Пор. Bobrzyński, op. cit. Том II. ст. 10.

[2]) „Люблинська програма приготовлювала Польщу до того, щоб вона поруч Литви й України вступала в російську совітську систему", так судить теж Bobrzyński, op. cit. Том II. ст. 18.

[3]) Bobrzyński, op. cit. Том II. ст. 18.

[4]) Bobrzyński, op. cit. Том II. ст. 19. Kumaniecki, op. cit. ст. 135.

ському державному будівництву. З рівною легкістю наступило теж усунення „Ради Регенційної“. В виду підбуреної вуличної юрби уступила вона вже 14. листопаду 1918, розвязала себе й передала всю повноту своїх компетенцій Пілсудському [1]). Таким чином зліквідовано зовнішну притоку до горожанської війни між Варшавою й Люблином. З незвичайно влучним політичним інстиктом [2]) доручив на це Пілсудський утворення кабінету „бунтівникові“ з Люблина — Ігнацому Дашинському — з тим одиноким застереженням, що до державного будівництва будуть притягнені фахівці і що не будуть підприняті ніякі глибокі, радикальні, соціяльні зміни [3]). Це було дійсно суверенним поступком. Адже коаліційне міністерство з участю міщанських, не говорючи вже про консервативні, партій було в виду революційного ферментування мас неможливе [4]). Але ніщо не смакувало люблинським переворотчикам так мало, як їхня революційна роля, нічого не лякалися вони так дуже, як революційної карієри Керенського і за нічим вони не тужили так глибоко, як за тим, щоб мати змогу вести під соціялістичними гаслами — міщанську політику [5]). З почуттям полекші розвязав отже себе люблинський уряд і підчинився Пілсудському [6]), радий, що його власне перенесення в Варшаву дає йому змогу вийти з афери з позірною побідою. Аж тепер прийшло до того, щоб теж і контрреволюції, таксамо як перед тим революції, виломити зуби позірним успіхом. Ось де вже 18. листопаду 1918 мусів уступити Ігнаци Дашинський в виду вуличних демонстранцій, пущених в рух національною демократією — адже в тому часі рішала в Польщі про всі справи вулиця—, і місце Дашинського заняв поміркованіший, менше зненавиджений соціяліст Андржей Морачевський [7]): це було лагідним переходом до пізнішого притягнення міщанських партій — передусім національних демократів — до влади. Декрет Пілсуд-

---

[1]) Bobrzyński, op. cit. Том. II ст. 19, Kumaniecki, op. cit. ст. 135, Kutrzeba, op. cit. ст. 97.

[2]) В засаді бажав Пілсудський утворення коаліційного міністерства (Daszyński, op. cit. ст. 329).

[3]) Bobrzyński, op. cit. Том II, ст. 20, Kumaniecki, op. cit. ст. 136.

[4]) Daszyński, op. cit. Том II, 328-329.

[5]) „Я не забував Варшави, де правила ще „Рада Регенційна“, розповідає Daszyński, op. cit. Том II, ст. 325, про своє „володіння“ з Люблина. „Треба було щось робити, щоби приготовити Варшаву до усунення „Ради Регенційної“... Отже я просив товаришів Сєрошевського і Маліновського, щоб вони їхали до Варшави й підготовляли уми до цієї конечности... Наші обидва емісарі... були відомі як палкі й легко вибухаючі люди. Отже безпосередно перед відїздом обох міністрів пробував я вияснити їм труднощі, на які вони могли б наштовхнутися, і радив їм поміркованість. Мої остороги очевидячки образили товариша Сєрошевського, бо після літ пише він про це з гнівом і називає мене „старим львом, що загубив кігті“. Але він є досить сумлінний, щоби признати, що положення було дуже небезпечне і що аж прибуття Пілсудського заощадило Варшаві важких жертв“.

[6]) Bobrzyński, op. cit. Том II. ст. 20.

[7]) Bobrzyński, op. cit. Том II, ст 21., Kutrzeba, op. cit. ст 97-98.

ського з 22. листопаду 1918, яким цей проголосив себе тимчасовим шефом держави до часу скликання конститууючого сойму, приніс нарешті закінчення правительственної кризи в Польщі: в цій державі засновано фактичну диктатуру Пілсудського [1]). Партійні міжусобиці від цього не припинилися, національно-демократичні демонстрації і соціялістичні протиманіфестації розбурхували вулицю й пізніше, розкричана юрба вдиралася інколи навіть на засідання ради міністрів, демагогічні гасла й знаруги, непогамовані оскаржування, під якими не скривалося ніщо крім жадоби одиниць і партій за владою, переповнювали пресу, віча, цілий край теж і на далі [2]), але одне осягнув Пілсудський все ж таки: що польські партії принаймні не кидалися проти себе зі зброєю в руках.

Хоч яка недосконала була ця стабілізація положення в Польщі, то для західних українців вона була зворотом судьби проти них, бо тепер безповоротно проминув той час, коли вони може ще могли були б уникнути своєї війни з Польщею за Східну Галичину, при передумові, що їм до того часу вдалося б було подавити львівське повстання й скупчити свої військові сили над Сяном, і при передумові, що провід їхнього народу мав би був стільки ініціятиви, стільки довіря до себе, стільки самопевного почуття своєї рівности з поляками, щоби не кидати своєї долі на поталу антантській дипльоматії, тільки про цю долю рішати самим у безпосередному збройному зударенню з противником і в безпосередних мирових переговорах з ним, як це так зручно робили польські політики підчас боїв у Львові, — при передумові, словом, що після мілітарної перемоги у Львові західні українці були б здібні до зручної дипльоматичної мирової гри в безпосередних переговорах у Варшаві, може вдалосяб було оту війну з Польщею закінчити. Коли б отака гнучка західно-українська дипльоматія, маючи за собою воєнний успіх у Львові і в цілій решті Східної Галичини, виступила там, у Варшаві, з пропозицією приязни й союзу проти більшовизму за ціну признання західно-української держави з границею на Сяні, — то може таким підступом вона змогла була б кинути в отой ферментуючий польський котел ще одну бентежливу політичну ідею більше, щоб так викликати серед польського народу ще одну — українську — причину до взаїмного поборювання. А тоді заіснувала би значна доза правдоподібности, що в виду побід противника й його рішучости війну евентуально продовжувати з усією енергією, на яку його стати, і рівночасно в виду повних згідливости дипльоматичних заходів цього войовничого противника здезорганізований, до війни поки-що ще нездібний польський народ може з важким, щоправда, серцем помирився б був

[1]) Bobrzyński, op. cit. Том II. ст. 21-22, Kumaniecki, op. cit. ст. 136-137.

[2]) Bobrzyński, op. cit. Том II. ст. 23, Daszyński, op. cit. Том II. ст. 329-330, Kutrzeba, op. cit. ст. 98.

з утратою Львова й останньої Східної Галичини за ціну союзу з цим своїм сусідом.

Але ж усі ці передумови не сповнилися. Західні українці не зуміли покорити Львова. Вони не були теж здібні до того, щоб у якомусь дуже короткому часі поставити боєздатну армію з кількох десятків тисяч мужа і сконцентрувати її над Сяном у поготівлю вдертися на корінно-польські землі, щоб ворога до миру присилувати, коли б він українських пропозицій не приняв. Що більше! Є це дуже сумнівне, чи навіть, коли б усі ті мілітарні підприємства західних українців були успішні, вони мали б стільки політичного самоопанування й мудрости, щоб бути здібними до отої гнучкої, зручної, на психіку ворога обчисленої, мирової дипльоматичної гри. Правдоподібно вони, зискавши мілітарні успіхи на схід від Сяну, не знали б міри своїй зарозумілости „побідника“, вони таки не були б здібні холодно зважувати свої сили з тими переважаючими силами, які при деякому самоупорядкуванню й при напруженню волі міг би їм протиставити польський народ, і вони зажадали б в імя „самовизначення народів“ етнографічно-українських земель Західної Галичини по Горлиці, — земель, яких польський народ не зрікся б мирним шляхом ніколи, хіба що не то Львів, а й Краків і може й Варшава були б йому воєнними подіями взяті. Заняття Львова й перенесення воєнних подій над Сян отже теж і тоді не закінчили б польсько-українського зударення, тим більше, що як пізніше в справі Львова, так тоді в справі західно-галицьких етнографічно-українських земель оті мілітарно поки-що успішні західні українці по всій імовірності відкликнулися б до „суду Антанти“.

В даному ж положенню — а саме підчас того, як польські повстанці успішно відбороняли Львів, а західні українці не були здатні не то покорити Львова, а хоч би лиш на глухо відрізати його від світу успішною відбороною Перемишля проти польських західно-галицьких сил — в цьому положенню ділала тепер — починаючи від кінця листопаду 1918 — поруч із авторитетом Пілсудського ще одна обставина на користь стабілізування й скріплення Польщі. Цією ж обставиною була: успішна оборона Львова польськими повстанцями проти західних українців. Вдячне гасло помочі для польських борців у Львові зараз же підхопила польська національна демократія, щоби з успіхом поборювати Пілсудського й соціялістичний кабінет закидом, що вони ніби то хотіли віддати Львів на поталу українцям[1]). Це демагогічне гасло призвело вибух націоналістичного фанатизму серед польського загалу, так що українцям крайно ворожий національ-демократичний вплив зростав з кожним днем і в наслідок цього мусів замовкнути всякий голос на користь миру з Україною — як ось такий хід думок, який був висловлений ще в люблинській проклямації. Бажання продовжування війни аж до повного підбиття Західної України ставало

[1]) Daszyński, op. cit. Том II. ст. 329—330.

серед польського громадянства чимраз більше вперте, і в цей спосіб цілий польський народ без ріжниці партій обєднався одногзідним фронтом принаймні в одному: в хотінню знищити західних українців. До того ж відвага, з якою львівські поляки ставили опір західним українцям, розбуджувала почуття національного обовязку серед поляків, так що вони залишали спори на боці, вступали в армію й поспішали до фронтів, де польська зброя мала визначити границі новоповстаючої польської держави. Сміло можна сказати, що щойно індолєнтність, з якою західні українці боролися за Львів, уможливлювала створення польської армії на переломі 1918/1919-ого, — що отже мілітарне скріплення Польщі поступало було б багато повільніше, ніж це на ділі сталося, коли б не було тієї пекучої рани, якою був Львів. Не в остаточних вислідах цього — в здобуттю Східної Галичини, бо це, як здається, є для польської держави набуток більше ніж сумнівної вартости, — тільки на всякий випадок у позитивному впливі самої по собі боротьби у Львові на внутрішне скріплення Польщі заключається осьтак історична вага відборони львівських поляків проти західно-української небезпеки. Рефлєксія насувається тут вдумчивій людині: який глибокий підклад має кожна історична подія! Як глибоко обусловлюється хід подій серед одного народу ходом подій, що відбуваються серед другого. Кожен народ має своє життя, але воно коріниться в універсальному, світово-історичному грунті, з якого виростає життя теж і інших народів. Зрушення цього спільного грунту одним народом відбирає або додає внурішніх сил іншому народові. Так над усім царить одна всеобнімаюча Судьба, яка дає одиничним подіям глибокий остаточний змисл серед гри предвічних сил, якої пізнання є предметом універсальної історії людського роду. Яке ж неповне, яке кошляве, яке вузьке й обмежене є пізнання національної історії поодиноких народів, поскільки воно тратить з очей отой спільний універсальний ґрунт і не бачить місця й значіння історичного життя якогось поодинокого народу серед отієї всеобнімаючої Судьби людського світу!

Якщо отже узглянднити яко чинник в боротьбах час, то в цім менті, коли західні українці відступали 22. листопаду 1918 зі Львова і щойно брали розмах, щоби властиву війну з Польщею що-тільки як слід розпочинати, — ота війна, поскільки західно-українською воєнною ціллю було здобуття границі над Сяном, була в ґрунті речі західними українцями вже програна, дарма що ніхто з них цього не бачив. Бо це річ ясна, що в звичайних умовинах три і півміліоновий народ ніяким чином не може на продовж якогось довшого часу, на продовж затяжної війни, встоятися побідно в війні проти вісімнадцятьміліонового противника. Ми кажемо: в звичайних умовинах. Бо існують в історичних процесах теж і надзвичайні умовини, яких науково-історична аналіза охопити не в силі, і в виду цих умовин історикові не остає нічого, як тільки в подиві склонити голову перед мужами, які отакі надзвичайні умовини творять. Це буває

тоді, коли на світову арену виступає геройський народ на чолі з геройськими, Богом даними вождами. Розум, проникливість, передбачення будучих наслідків даних подій, спрямована до великого, переломового, воля отих вождів ставлять політику й стратегію на такий рівень безпосереднього відношення до Судьби світу, на якому всі наукові, обєктивні аналізи стають недійсними, і історикові не остає нічого, як тільки бути літописцем подій, бо їхню велич може охопити тільки віща людина в своїх героїчних піснях. Народ же перепоєний тоді тугою за тим, щоби класти голови во славу свого Богом на світ в низ посланого вожда, він перепоєний глибоким благовінням, що в покірній побожності склонюється перед тими високими, таємними, Божими силами, які всьому дають місце й ділання на світі. Хто ж може розслідити, хто може зважити, до яких велитенських зусиль, до яких пориваючих своєю величчю боєвих чинів є тоді здібний такий народ? Всі мірила, всі перспективи, всі ваги тоді пересуваються: десятикратно численіший народ стає тоді слабшим від десятикратно менше численного народу, і не скількість, тільки якість, тільки субстанція рішає тоді про перемогу або розгром, про панування, про порядкування світу новим законом, або про рабство, про підлеглість законові побідника... Але західні українці були безконечно далеко віддалені від того, щоб бути героїчним народом. Вправді простолюддя їхнє виявило багато більше національної і політичної моралі в свому внутрішному національному й політичному життю, ніж загал польського народу і в тому воно стояло вище від польського простолюддя. Але з другого боку на чолі польського народу все ж стояли світліші уми, ніж на чолі українського, — і коли зважити так це і друге, то в остаточному висліді вийде однаковий загальний рівень, однаково слаба і маловартісна субстанція обидвох народів. Скількість при рівній якості набирала осьтак рішаючого значіння, і тут у цих звичайних умовинах науково-історична й політична аналіза входить у свої права: Чим більше напружували західні українці від хвилини втрати Львова свої сили, чим важчим ставало в наслідок цього положення Львова, — тим більшими ставали зусилля отих вісімнадцяти мілїонів поляків проти трьох із половиною західних українців. Навіть здобуття Львова вже не могло в таких обставинах — починаючи від грудня 1918 — принести західним українцям побідного миру з границею на Сяні, тільки до цього треба було б ще, щоби західні українці, такі, якими вони були, хіба просто якимсь чудом устоялися проти переваги Польщі підчас її останнього й найвищого зусилля відбити Львів назад. Але ж ледви, чи західні українці, такі, якими вони на ділі були, були б здібні воювати по суті ліпше, ніж воювали — невдачно — у Львові, і тому ледви, чи можна припускати, щоб вони розвинули підчас отого протинаступу Польщі за відбиття втраченого Львова вищі, досконаліші воєнні чесноти — чесноти войовничої субстанції народу — ніж ті — на загал дуже марні — чесноти

войовничости, які вони на ділі виявляли в 1918—1919-ому роках. Раз західно-українське простолюддя виказувало на загал вправді більш жертвенности в імя добра Вітчини, ніж польське, але політичний і військовий провід західних українців були дуже значно гіршими ніж у поляків, — то перед західними українцями, дарма що вони цього не бачили, стояло було з гори, зараз же від кінця листопаду 1919, питаня: чи мусітимуть вони втратити на користь Польщі один лиш Львів, чи ще й нафтяний басейн Борислав-Дрогобич, чи навіть усю свою країну без решти.

Як сказано: цього питання не добачив західно-український провід ні тепер ні пізніше і тому він був нездібний ділати воєнно й дипльоматично так, щоб — раз втрати були неминучі — закінчити конфлікт з Польщею принаймні по змозі з якнайменшими втратами для себе. Адже усе те, що західні українці мали на свому чолі, були малесенькі провінціональні політики. Якщо вже польський народ з його безперечно багато вище освіченою інтелігентною верствою і з його чималими політичними досвідами виявляв майже цілковитий брак здібности бачити в політиці взагалі, а зокрема в міжнародніх змаганнях гру живих сил, якщо вже серед поляків неподільно владствував деревляний, мертвий, відчуттю живого пульсу історично ділаючих сил чужий, політичний доктринаризм, оперуючий не зважуванням відношення сил й передбачуванням живих наслідків такого чи іншого ділання, тільки доктринерським, абстрактно комбінуючим формулуванням чисто інтелєктуалістичних „національних хотінь", — то наскільки менше годилися оті провінціональні „політики", оті півінтелігентні агітатори й організатори „мас", які рішали про долю західних українців, до того, щоб думати якось інакше ніж по доктринерськи і не „міряти сил по — кволим інтелєктуалістичним — намірам"! Вони не вміли оформлювати життя свого народу відповідно до якогось праобразу й первовзору, який лежавби в переді перед очима їхнього духа. Вони через те не мали ніяких мірил, щоби ними відріжнювати досяжне від недосяжного. З дійсними, досяжними цілями вони утотожнювали їхні програматичні спекуляції — такі як ось „етнографічні границі", — до яких вони розагітували народ у тім переконанню, що движучою й рішаючою історичною силою є осьтаке демократичне, загально розповсюднене „хотіння", яке вистарчає для того, щоб „одним муром" піти — але не до побіди в війні, тільки до: виборчої чи плєбісцитарної урни. Відкіль же було їм брати здібність пізнання того, які засоби годяться в даній хвилині і в даному положенню до того, щоб осягнути якусь повзяту політичну ціль? Адже уже мізерія їхнього поведення підчас боїв на вулицях Львова в листопаді 1918 досить показувала, якою по самій істоті чужою для них реччю була справжня політика. Вони, щоби втишити розрухи, хапалися всього: переговорів з місцевими поляками, надій на наддніпрянську допомогу, тільки не хапалися найпростішої й найближче лежачої речі: зорганізування тривкого відповідального, широкими повновластями наділеного національ-

ного правительства і своєчасного випровадження цього правительства зі Львова, щоб відкликнутися до джерел мілітарної сили власної країни — до узброєного народу — й пляномірно цю силу скупчивши й повівши, вирушити на чолі тих власних сил проти Львова й Перемишля в сміливому рішенню покласти все в мужньо підпринятій боротьбі на „або пан, або — — або пропав". „Bellua sine capite" — „потвора без голови" була осьтак західна україна, як нераз уже цей український народ у своїй минувшині. Що ж помагало, що вона била собою в незугарнім розмаху, коли цим судорогам не був даний змисл і ціль вищим духом політики? Від питання, чи величезним зусиллям ще повстане провідна верства високих якостей духа й ота „потвора" відзискає свою голову, залежить зрештою будуччина українського народу й сьогодні...

Там, де не існує проникливе пізнання власного положення, де відповідальні політики не є в силі придумувати засоби, які годилися б до того, щоби в цей даний час і в цих даних умовах вести до перемоги, — там, само собою, не остає нічого, як тільки судорожно триматися цієї чи іншої доктрини в тій вірі, що якщо вперто заявляти „хотіння", тій доктрині відповідаючі, — а це й зветься по демократичному „принципіяльною політикою", чи пак „політикою принципіялізму", — то це „вперте" словесне повторювання є ніби то рівнозначне з тим, що зветься дійсною політикою, й ніби то веде до отих „принципіяльно" повзятих „цілей". В такий „принципіялізм" вгнала отже західних українців їхня безрадність, їхня нездібність до творчого чину: отже автоматично продовжували вони воєнні операції, а що самі не знали, як і яким вислідом їх кінчати, то манили себе тим, що ніби то „вестимуть збройну боротьбу аж до повної побіди, себто до часу, аж Антанта признасть їхні справедливі домагання власної національної державности й замирить їх з поляками". В цьому розсуджуванню була та фундаментальна хиба, що воно цілком не рахувалося з тим, що хоч про хід подій і його висліди рішала воля західних українців вести війну, то про це в рівній, або й багато більшій мірі співрішала теж і воля поляків не дати українцям „воювати" в безконечність, тільки закінчити цю війну, але не покорою перед „рішенням Антанти", тільки — підбоєм цілої Східної Галичини переважаючими й сконцентрованими мілітарними силами Польщі, які з бігом часу неминуче мусіли серед польського народу зорганізуватися.

Правда, це й були метушливі часи, серед яких дійсно можна було стратити голову. Люди стояли під живим враженням, що осьде на їніх очах народи, перед тим недержавні, доходили до своїх національних держав, яких вони „принципіяльно домагалися". Отже легко можна було загубити розуміння передумов, які це „національне визволення" інших народів уможливлювали, й доходити до абсурдного висновку, що це сталося тому, що оті народи „принципіяльно заявляли своє хотіння власної націо-

нальної державности“. Неменше замішання в умах викликувало теж те, що осьде й більшовики здійснювали свою принципіялістичну доктрину. Отже вірили люди в своїй провінціональній наївності, що ніби то більшовики завдячували свої успіхи тому, що „були вірні своїм принципам“, що вони „не запускалися в ніякі компроміси“ й так довго „несли стяг своїх принципів“, аж поки не побідили. Це й називалося „волею до побіди“. Але більшовики мали крім цього ще дещо іншого: мали здібність віднаходити завше ті засоби, які в даній хвилині найліпше підходили для цього, щоб їх до їхніх остаточних цілей наближувати, що ці більшовики віртуозно опановували співділання воєнних операцій із диппльоматичними, що вони робили все в свій час — іноді манили противника переговорами й навіть мирами й союзами, щоби відтяживши себе проти одного напрямку, з тим більшою енергією й успіхом ділати в другому, а іноді знову — коли загальні умовини подавали певні вигляди на перемогу — відкидали всякі компроміси й переговори й не задоволяючися ніякою уступчивістю противника йшли на „або пан або пропав“ на його знищення. — Ця тактична геніяльність більшовизму поруч із ґеніяльними особистими здібностями його вождів і їхнім імпонуючим знанням даної дійсности того капіталістичного світу, проти якого вони змагалися, — все це було чимсь, чого розуміння й пізнання переростало спосібності отих випадково винесених на чоло їхніх народів „засновників національних держав“.

Ось загальне підложжя, на якому західно-український національний провід вмовляв і в себе самого і в свій народній загал, що треба тільки вперто триматися „принципіяльного“ домагання всіх етнографічно-українських областей Галичини, щоби дійсно до їхнього посідання дійти. А це мало навіть позірно вигляд реальної дійсности: аджеж Антанта була зобовязана Wilson-ом респектувати отакі „хотіння“ й порозділювати Европу на держави після етнографічних областей!

Але не лиш всі оті моменти разом ділали, щоби затемнити політичну проникливість західних українців. Дуже важною реччю було ще й те, що вони в ґрунті речі не боялися Польщі, бо мали підстави вірити, що Польща ніяк не буде в силі перемогти їх мілітарно. А саме: польська військова сила зростала щодо своєї численности багато повільніше ніж західно-українська. Аж до січня 1919. було воно майже так, що західні українці розпоряджали в своїй маленькій країні більшою узброєною силою, ніж ціла тогочасна польська держава з кількакратно більшою областю й численнішим населенням. Це правда, що західно-українське начальне військове командування було крайно незручне підчас організування західно-української армії, це правда, що в військових частинах був незвичайний брак путніх старшин — відсіль теж менша боєздатність отих частин, ніж польських, — правда теж, що недостачі в воєнному виряді клали непереможні перешкоди в розгорненню цієї армії. Але всетаки західно-укра-

їнський народній загал сповнив одне: він послухав мобілізаційних наказів і вступав у свою армію. Хоч вона була менше боєздатна від польської, хоч ріжні хиби швидко ослабили її дисципліну дуже значно, — то все ж це була вже в грудні 1918. справжня народня армія, складена з многих десятків тисяч мужа на фронті і в запіллю, і до того армія, яка під відповідним вождом булаб мала дані до того, щоби здобути Львів і навіть почерез Сян вдертися в Західну Галичину. Але в Польщі панували не тільки подібні недостачі, що й у західних українців щодо проводу, організації й визброєння[1]), але й понад це ще й загальна нехіть сповняти військову повинність. Західні українці сміло могли зарядити мобілізацію, і військово-повинні йшли до армії на загал охоче[2]), — але в Польщі особливо в Конгресівці, уряд навіть не зважувався мобілізувати, і то не лиш тому, що не вистарчало визброєння, а й тому, що він боявся, щоб серед змобілізованої маси не вибухнув більшовизм[3]). У грудні 1918 рішено нарешті зарядити мобілізацію в Західній Галичині, щоб так створити армію проти західних українців, але майже ніхто не зявився — за виїмком воєнних добровольців, які й без мобілізації ввійшли були б в армію, — і мобілізація провалилася[4]). Осьтак була Польща здана лиш на наплив воєнних добровольців, але й цей був розмірно дуже незначний[5]). Вулична юрба демонструвала вправді за конечністю допомоги для оборонців Львова, але не хватала за зброю, не рушала до Львова, не доказувала свого патріотизму й свого „хотіння бути великою потугою" наражуванням своїх голов. Таким чином чисельна сила польської армії була довгий час такою незначною, що це не стояло в ніякому відношенню до мілітарних можливостей польського народу. В грудні 1918 виносив боєвий стан поляків на всіх фронтах навколо Польщі лиш 19065 мужа, з чого 12508 припадало на фронт проти західних українців[6]), а все це разом було куди менше численне, ніж у тому часі мали західні українці в одних лиш фронтових частинах, що стояли проти поляків, — не рахуючи тих західних українців, що боролися на Наддніпрянщині проти більшовиків. Лиш дуже помалу зростала ця численність польського війська, так що 15. січня 1919 виносив харчовий стан цілої польської армії ледви 110532 мужа, з чого лиш

---

[1]) Witold Hupert, Zajęcie Małopolski Wschodniej i Wołynia w roku 1919. Львів-Варшава 1928. ст. 9—12.

[2]) Навіть багато пізніше, в лютім 1919, коли серед західно-українського вояцтва вже почалися в наслідок неуспішного ведення війни деякі познаки розкладу, все ще міг посолՏершаковець звідомлювати в „Українській Національній Раді", що деякі округи — як ось Комарно і Щирець — змобілізувалися добровільно до 40 літ віку, хоч урядово заряджена мобілізація зобовязувала лиш до 35-літнього віку. („Република", Станиславів, ч. 4. з 6. лютого 1919).

[3]) Hupert, op. cit. ст. 9.

[4]) Hupert, op. cit. ст. 10—11.

[5]) Hupert, op. cit. ст. 11.

[6]) Hupert, op. cit. ст. 12.

23000 мужа знаходилося на всіх фронтах кругом Польщі [1]), і це було таке число, яким у тому часі більш-менше розпоряджали теж і західні українці, коли зрахувати все: фронт, етапи і західно-українські частини на Наддніпрянщині.

Правда, ці багато менше від західно-українських численні польські фронтові війська значно перевищали західних українців войовничістю й боєздатністю — що й не дивниця зрештою, коли зважити, що це була войовницька еліта 18-міліонового народу, — але оті незначні польські числа й їхній крайно повільний ріст спонукували західних українців до того, що вони забували, що це були щойно авангарди тієї військової потуги, яку Польща була в силі розгорнути. Навіть цього не добачували західні українці, опянені своїми — зрештою незначними — успіхами з часу грудень 1918 — лютий 1919, що Польща — занята спокійним вишколенням своїх військових резерв оподалік від театрів війни — ввесь цей час дбала про свій протиукраїнський фронт лиш якраз стільки, щоб він з бідою міг остоюватися, але розпоряджала в кожній хвилині резервами, якими могла цей фронт підкріплювати, як тільки грозила йому яка поважна небезпека з західно-українського боку, підчас того як західні українці легковажили собі поляків у тій вірі, що ніби то ті сили, що проти українців стояли, вичерпували взагалі всі сили, які Польща посідала, і в тій певності, що таку Польщу західні українці властиво говорючи повинні були б з легкістю побідити, коли б тільки перемогли свою власну індолєнтність. До деякої міри такі осуди були теж правильні: дійсно було так, що аж до часу прибуття польської армії ґенерала Галлєра з Франції в квітні 1919, себто аж до того менту, коли полякам помогла проти західних українців Франція, Польща по правді не була в змозі перемогти західної України тими силами, які мала, самостійно їх зорганізувавши.

Але ж усе це були нетрівкі, проминаючі, перехідні ситуації. Важніша була істотна тенденція, котра під ними крилася. А ця тенденція визначувалася тим, що це обтяження, яке Західна Україна мала двигати на собі зі сторони цілої польської держави, безупинно, дарма що повільно зростало. Абсолютна нездержність цього зростання й була тією обставиною, яка робила західно-українську справу з перспективи довгої, затяжної війни з Польщею справою безнадійно засудженою на програну [2]). Питання було тільки в тому, коли західні українці з цього свого положення здадуть собі справу і як вони ділатимуть, щоби вийти з цього положення з можливо якнайменшими втратами й шкодами.

---

[1]) Hupert, op. cit. ст. 12—13.

[2]) 13. лютого 1919 виносив харчевий стан польської армії вже 156.057 мужа, боєвий стан на всіх фронтах 56.753 (проти західних українців 20.885); 15. серпня 1919 були це вже (разом із прибувшою з Франції армією генерала Галлєра) 300.097 мужа в харчевому, з цього 152.307 мужа в боєвому стані. (Hupert, op. cit. ст. 13, 15).

Але не тільки це **одне** обтяження — а саме: з боку все більшої переваги сил Польщі — мала двигати на собі Західна Україна. Не менше важким — хоч іншим — обтяженням було те, котре лягало на Західну Україну з боку **Наддніпрянщини**, — і цю справу слід далі розглянути.

Борис Кудрик.

Йосиф Гайдн.

(В 200-ні роковини уродин 1732—1932).

Після кількалітньої передишки музичний світ увійшов знову в період ювилеїв. В цьому році припадають 100-ні роковини смерти Муція Клементія (1752—1832), 150-ті роковини уродин Ніколя Паганінія (1782—1840), Данієля Обера (1782—1871) та Джона Фільда (1782—1837). Та найважнішими цьогорічніми роковинами, які вже обходив музичний світ, це 200-ні роковини уродин одного з головних представників клясичної музики XVIII. століття, а заразом одного з цих німецьких композиторів, що творять уже поміст до Словянщини — *Йосифа Гайдна*.

Гайднівські роковини — і сьогоднішня дійсність! Чи ж можна собі подумати більшу суперечність? Свято уродин того жайворонково-сумирного співця піль, лісів та левад, роздзвонених у весняний поранок срібним гімном похвали Всевишньому — припадає цим разом в таку добу, коли ввесь культурний світ стогне в важких залізно-машинових дибах, які сам собі наклав у хворобливому гоні за марними земними достатками, коли він серед скаженої насолоди кидається в оргіястичний Заратустрин танець топтання старих, відвічних вартостей, освячених достойними прадідами. А кривавий „четвертий Рим“ — Москва Лєнінів і Сталінів веде перід у тій пекольній оргії самознищення!

Тому в ту весняну днину 31. березня, коли сповнилося у щерть двісталіття від хвилі уродин надхненого співця — відчиняли ми вікно з тієї духоти стукітливих машин і духовбивчих гіпернаукових „ізмів“ — щоби до нас прийшов свіжий воздух з зелених нив того тихого села, де великий співець у перше світ Божий побачив, щоби по наших хатах — раз на відміну серед тієї невгаваючої шарпатні за кусок чорного хліба — задзвеніла його безсмертна пісня про Сотворителя, як своєю всемогучою десницею будував вселенну, про юний чар весни з її жайворонками та пісонькою орача, про палкий жар літа, про осіннє свято винозборів та зимові досвітки при кужілі — про Розпятого на хресті, як промовляє останніх сім слів! Щоби струни заридали надмогильними звуками сонати Cis-moll, щоби засміялися золотим промінням у „жайворонковому квартеті“, щоби розпливалися в ревній ранішній молитві „Largo Fis-dur“, щоби мінорною словянською думкою, мов зазулею перелітали

звуки зі суворо-гордого вершка Стефанової вежі ген ген на наші українські степи й лани — звідкіля й прилинули співцеві під його богонадхнене перо! А від цих пісень, непорочних як дівоча сльоза, як чиста небесна блакить у літку, і хоча часом тихих, та могутніших, чим неодин гамір труб і барабанів — нехай злякаються міліонні полчища нинішніх музичних Джинґісханів та їхніх отроків, що в імя гомінкого клича „поступ“ на місці Краси кажуть покланятися Гидоті, на місці Ладу — Безладдю!

На вузловищі, де Германія зі Словянщиною тин об тин зіткнулася — недалеко від початку наших зелених Карпат — в селі Рорав при колишній угорській границі, дня 31. березня 1732 року, в сімї вбогого стельмаха, захожого з котроїсь недалекої словянської землі — хто зна, чи може не з наших рідних ланів — уродився син. Над рідною хатиною зійшла зоря нового дня. Імя тій дитині — Франц Йосиф. Кожен вечір після скінченої денної праці проводили батьки при звуках старих побожних пісень. Мати приґравала на гарфі, а малий Йосиф сидів у її стіп на долівці та рученятами вдавав гру на скрипці, то знову вибивав патичками такт. Спостеріг раз малого музиканта свояк— управитель народньої школи — та давай його вчити співу і гри на деяких інструментах. Раз при обході Божого Тіла як музика грала хором до походу, дають малому бити в кітли. А восьмилітком він уже на хорах Стефанового собору в Відні дзвонить своїм голосочком!

Ідуть літа численних злиднів, гірких досвідів, добування куска хліба та хоч би мізерного даху над головою. Хлопчина вже на стільки вміє, що дає лекції музки, то знову ходить зі скрипкою від села до села та грає по весіллях. Ночує на піддашші перукара — холод і голод йому вірними товаришами — але щож? Слава Богу, є якийсь стари й хробачливий клявікорд, є при душі Фуксів„ Gradus ad Parnassum“ — на тії часи золота книга музичної премудрости! Хлопчина днями й ночами не кидає розстроєного інструменту й пошарпаного учебника — вчиться, вчиться — ба, вже й сам дещо творить, якісь менуети, марші, тай дещо для церкви, на хвалу Божу!

Та щасливим випадком дістається йому в руки одна з найцінніших музичних новин того часу — фортепянні сонати Филипа Емануїла Баха, найбільш заслуженого з-поміж синів великого Йогана Себастіяна. І він тоді вправляється день і ніч, ба й сам пробує писати подібні сонати.

Дві великі зорі мистецького світу виходять йому на зустріч — оперний лібреттист Метастазіо і композитор Порпора, що жили на царському дворі. При них він учиться італійської мови та пізнає оперний спів. Пускає в світ пару фортепянних сонат та жартівливу співогру „Хромий чорт“.

І невдовзі кінчиться час бідування. Йому вже близько двадцять пять літ, як стає у чеського графа Морціна в Пільзні

придворнім капельником. Перші смичкові квартети — ну, і перша сімфонія D-dur наче пісня перемоги над злиднями хлопячих літ! А в рік опісля ще краще стає кругом нього. Багатий угорський князь Ештергазі, якого пишні замки на Закарпаттю славилися на всю Австрію, бере молодого маестра до себе. Рікою-Дунаєм пливе йому тепер життя й музика! Шумить-гремить симфонія за симфонією, ніжно всміхається соната за сонатою, — квартети, трія, концерти на всілякі інструменти з достроєм оркестри сиплються жемчугами з рога багацтва! А вдоволений князь виграє на своїй мягкозвучній барітон-віолі його сонати. А двірський театр грає його оперу за оперою, а в придворній каплиці що неділі й свята йде все якась нова його месса чи хоч офферторія. І хоча в хаті біда — злюща жінка дре чоловікові партитури та обтирає в них запікальце до волосся — маестро не зражується, лише дальше творить! Згорить під кухнею одна симфонія — десять нових принесе невгаваюче надхніння.

І йде те велике творче життя щораз вище та вище вгору. Маестро находить у Відні гідного собі товариша в мистецтві — Моцарта. Стають собі прибраними братьми. Один про другого висказується з похвалою та подивом, один від другого переймає нові здобутки, один другому присвячує свої твори — а все обопільно. Вмирає князь Ештергазі — маестро остає в Відні, та оце ждуть його нові почесті. Ген через море, в далеку, сувору Англію тепер дорога, щоби вернути з найкращими симфоніями та з достоїнством доктора музики!

Та невдовзі стає перед посивілим уже маестром якийсь дивний, таємничий юнак. Очі ворожать щось несамовите — мов якийсь страшний буревій, чи день суду тиранам. Маестро береться його вчити, але не на довго, бо бачить, що краще хай той іде своїм шляхом. А тому юнакові було на імя — Людвик ван Беетовен!

Старому припадає тепер заслужений супочинок у затишньому передмістю Маріягільф. Та його перо ще не спочиває. Ще пару великих тріюмфів ґенія — „Сотворіння світу“ — „Не від мене, ні звідтам з неба воно прийшло!„ — „Пори року“, одна-дві месси і пару останніх квартетів. І ще раз оглянув він своє рідне село — „осьтут я сидів малим у ніг батька-матері та грав на патичках у такт пісоньки!“ Це вже не німецьке, а словянське привязання до рідної стріхи, мимо сотні почестей та відзначень. А чейже зі всіх столиць Европи, навіть з далекого Петербурга, сипалися йому медалі й дипльоми!

Вкінці й замовкла ліра. Та мистець покищо ще живе. Тільки раз трохи занедужав, звичайно старий — а це було 1805. року тай загула по всьому краю сплетня, будьто уже помер. Докотилася вона аж до самого Парижа. А там Керубіні, мистець опери, вкритий уже чималою славою, почув сумну вість — написав жалібну кантату — ба, й сам потрудився до Відня на похорон. Аж тут застає улюбленого маестра ще живем і здоровим! І зворушений старушок зі слезами цілує в голову привязаного чужинця!

Та ось грізний Корсеканець на чолі своєї „великої армії“ щораз ближче й ближче! Вже й німців під Єною розбив — на Австерліц попрямував — ой леле! Гук гармат до Відня чути! За хвилю ворог уже в місті! Та не жахайтесь! За цих гарних часів люди були ще справді людьми, краще вміли і битися й миритися. Нікому ще не приходила божевільна думка воювати з духовими скарбами ворога. І отсе французькі полкові музиканти ще зараз після вмаширування найшли на передмістю дім старого достойного Маестра і — заграли йому під вікнами арію зі „Сотворіння світу“!

Нехай наше розперезане двадцяте століття вчиться з тієї події, як належить шанувати генія без огляду на його народність та на хвилеві політичні уклади, що нині такі, завтра зовсім інакші.

А все таки вірне, до вітчини та її законного володаря привязане серце не могло довго видержати ворожого гнету — і вкоротці, дня 31. травня 1809 року мистець замкнув очі на віки. Поховано його в добрах князя Ештергазі в костелі — ось там, де прожив свої найкращі часи.

А хто після нього прийшов, не прийшов бурити його закону, лише доповнити. Вже Моцарт переняв дещо від нього. Його слідами пішли не лише найближчі наслідники: Беетовен, Вебер і Шуберт, але і неодин пізніший — у першу чергу його посмертник Мендельсзон. Наслiддя Гайдна зазначилося виразно також у творчості Брамса та його обох чеських сучасників: Сметани і Дворжака. З Гайднових сучасників найближчий йому духом наш Бортнянський.

Розгляньмося тепер дещо по творчості великого композитора. Поділимо її наперід на інструментальну і вокальну часть. Ця перша обіймає поверх 100 симфоній, 83 смичкові квартети, 24 фортепянні трія, 35 фортепянних сонат, численні серенади (divertimenti, cassationes) на ріжний склад малої орхестри, около 20 концертів на ріжні сольові інструменти з достроєм орхестри (навіть на контрабас; з тих концертів звісні два: фортепянний і віольончелевий, оба D-dur), 163 сонати на барітон-віолю (відміну т. зв. „колінної віолі,“ ніби віольончелі з 6—7 струнами), вкінці численні менуети і „німецькі танці“ (Deutsche Tänze“ — лєндлєри) на малу і велику орхестру. В вокальній ділянці створив Гайдн 4 ораторії („Поворот Товії“, „Сім слів на хресті“ та найбільше звісні „Сотворіння світу“ і „Пори року“), кільканадцять мес, численні градуали та офферторії (вклади до літургії), кілька кантат світського і духовного змісту, кілканадцять італійських опер, сольові пісні і канони.

Як справжній реформатор виступає Гайдн передусім в інструментальній ділянці, так щодо будови форми, як щодо інструментації, все одно, чи ходить про повну або середню орхестру, чи про камералку, чи вкінці навіть про фортепян. Сонатна форма займає чисельно і якостево переважне становище в творчості

Гайдна (і взагалі „віденських клясиків" до Шуберта включно). Пригадаймо собі, як виглядає соната. Перший уступ, аллєгро (з повільним вступом або без нього) має таку свою питоменну форму, що всякий більшеуступовий твір, в якому перший уступ цю форму має, можемо звати сонатою, все одно, яку форму мали би прочі уступи. Отже те аллєгро складається наперід з т. зв. експозиції з двох тем або краще груп — одна в матірній (головній), друга в сусідній (домінантовій або рівнобіжній) тонації. Відтак слідують т. зв. перепроводини, в яких зустрічаємо обломки тем і мотивів з експозиції при рівночасному модулюванню до ріжних тонацій — в кінці приходить репріза, себто поворот експозиції, але обі її складові ґрупи стоять уже в матірній тонації. Коротша чи довша кода замикає аллєгро. Прочі уступи сонати, це ададжіо або анданте (в ріжній формі), менуєт або скерцо в $^3/_4$ такті (той уступ приходить не все) і скорий фінал у тій самій формі, що аллєгро, або в формі ронда (переплітанки однієї теми двома-трьома іншими). Аллєгро, фінал, а часом і менует (скерцо) стоять у матірній тонації, повільний уступ в якійнебудь відмінній. Бувають сонати з 5 і 6 уступів, а тоді є 2 менуети і два повільні уступи. Форму сонати мають не лише фортепянні чи скрипочні сонати, але також трія, квартети, квінтети серенади, симфонії, концерти.

Форма сонатного аллєгра зазначується вже вчасно, саме в деяких прелюдіях до фуг Йогана Себастіяна Баха. Сучасники Баха, як французькі клявесіністи Куперен (1668—1733) і Рамо, (1683—1764) та італійські, як Доменіко Скарлятті (1683—1757)- а то й Гендель (1685—1759), уживають тієї форми в деяких кляgreсінових пєсах. Очевидно, ця форма має ще зовсім мініятурнрозміри. Многоуступову сонату на фортепян, чи радше на то, дішній клявесін розбудував Филип Емануїл Бах (1714—1788) син Йогана Себастіяна. Але і в нього розміри сонати на загал дрібні і характер цих творів виключно інтімний.

Щойно Гайдн поширює та збагачує цю форму. Він розбудовує *велике аллєґро*, в якому друга група експозиції починає ділитися на кілька менших підділів. Перепроводини не лише поширюються зовнішно, але стають грищем далеких і сміливих модуляцій та драматичних ускладнень. Ось пару звісних примірів. В першому уступ фортепянної сонати Cis-moll, в середині перепроводин приходить супочинок (фермата) на домінантсептакорді матірньої тонації (fortissimo), так що сподіємося негайної репризи. Тимчасом, правда відзивається початкова тема, але... в тонації мольової домінанти (Gis-moll) в глухому „pianissimo" на басах, прошибаючи слухача могильним холодом! Або з іншої фортепянної сонати, самої останньої Es-dur (ч. 1 після видання Петерса). В середині перепроводин гучний тридцятидвійковий пасаж C-moll скочується з гори до басів, зупиняється на тризвуці домінанти C-moll, осмотренім ферматою — павза — нагло на срібних дишкантах обзивається скочний мотив точко-

ваних шіснадцяток у тонації.. E-dur! Мов нагло втихла буря і блисло ясне сонце!

До інших гармонічних смілостей Гайдна належить кладення повільного уступу сонати в тонації дуже відсталій від матірньої. Згадана фортепянна соната Es-dur має ададжіо в E-dur, а смичковий квартет G-moll, op. 74, Nr. 3, званий квартетом їздців", має глибоко настроєве ададжіо також в E-dur. Мимоходом кажучи, замилування Гайдна до яркіших тонацій з багатьома хрестиками і бемолями (в протиставлінню до досить вузького репертуару тонацій у Моцарта) можемо брати на рахунок його напів словянського расового темпераменту (порівнати замилування до цих ярких тонацій у Шопена і новіших російських композиторів!)

В рамах сонати, а в фортепянній ділянці і поза нею упраляє Гайдн часто форму варіяцій. Його спосіб варіяціонування питомий лише йому одному: композитор варіяціонує паралєльно дві дуже подібні теми, одну дурову, другу мольову (рівноіменну). В деяких сонатах, тріях і квартетах кладе він варіяції як перший уступ замість аллєгра. Фортепянні варіяції F-moll навіяні трагізмом, що кульмінується при кінці твору, належать побіч сонати Cis-moll до найглибших його фортепянних творів.

На полі інструментації вводить Гайдн куди більшу ріжноманітність красок, чим це до його часів водилося. Справді Бах і Гендель в ораторіях використовують кольорит поодиноких інструментів для змалювання психічних ситуацій, але вони роблять це лише в речитативах і аріях, виводячи проти людського голосу сольо даного інструменту на тлі цифрованого баса органів, натомість у „Sutti" трактують орхестру на загал хорально, не видвигаючи занадто індивідуальних питоменностей інструментів. Тимчасом у Гайдна і в найбільше збитій масі орхестри виступає кожен інструмент не лише як абстрактно понятий гармонічний голос, але також як кольористична індивідуальність. Дзвінкі переливи флєтів, дівочо-сільські заводження обой, мелянхолійне воркування кляринетів, парубоцька ущіпливість фаготів, мисливські вигуки вальторнів, боєві кличі труб, торжественна широкозвучність позавн, якнайбільш ріжноманітнє визискування кітлів від глухого, підземного „pianissimo" аж до громового „fortissimo", ба, вже і подекуди ревні благальні соля віольончель — те все питоменні черти новітньої інструментації, які завдячує орхестра щойно Гайднові. Його попередники, т. зв. мангаймська школа (Штаміц, Ріхтер, Фільц) ледви тільки започаткували більш оживлений орхистральний стиль.

Однією з глибших його вчасніших симфоній є т. зв. „пращальна симфонія" Fis-moll з 5 уступів. В останньому повільному уступі, навіяному романтичною мелянхолією, почавши від половини, усувається з орхестри один член по другім, поки вкінці не останугь лише 2 скрипки сольо, що докінчують розтужену кантілєну в етеричній тонації Fis-dur. Це справді одинокий ефект у всій симфонічній літературі, без попередника й наслідувача! Ту зворушливу симфонію написав Гайдн 1772. року, коли кн.

Ештергазі загрозив раз, що розвяже придворну орхестру. І таким незвичайним помислом композитор змягчив серце князя, що той зараз відкликав свою погрозу.

З інших симфоній Гайдна найбільше звісні останні, як „військова" G-dur (де композитор уживає виїмково бубнів, чінель і тріянгля), „оксфордська" G-dur (з нагоди його почесної докторизації), „льондонська" D-dur, B-dur, C-moll, G-dur „з ударом кітлів", D-dur „лови", D-dur „дзвони" і Es-dur, що починається вірблем кітлів (Paukenwirbel).

Напів словянське походження композитора зазначилося в цілому ряді мельодичних ремінісценцій словянської народньої музики, розсіяних по сонатах, тріях, квартетах, симфоніях. Найдемо тут виразний український вплив, прим. у фортепянній сонаті Cis-moll (менует) в першім фортепяннім тріо G-dur т. зв. „угорське рондо", (головно обі мольові теми), численні югославянські (головно хорватські) і словацькі впливи (звичайно в фіналах симфоній і квартетів). Так пр. фінал „льондонської" симфонії D-dur побудований на 8 тактовій темі хорватської пісоньки, звісної також у Словаччині.

У вокальній музиці Гайдна переважає духовна музика, згідно з глибоко-релігійною вдачею композитора (на всіх своїх творах мав він звичай класти на початку надпис „In nomine Domini", а на кінці „Laus Deo"). Мессам Гайдна закидувано часто надто світський, веселий характер. Може бути, що найбільше гіршив цих критиків один трохи надто сміливий помисл композитора в кінцевому „Dona nobis pacem" однієї месси роздроблювати слово в діточий спосіб „pa — pa — pa — pa pacem." Але заки який зельот поважився би кинути на цю музику каменем, нехай наперід послухає слів самого Гайдна: „Коли думаю про свойого Бога, серце скаче мені з радощів!" Справді, слова немов з якого Давидового псальма виняті! І хоча з початку деякі мельодії в Гайднівських мессах разили би кого своєю скочною веселістю, то все ж таки радість вірного християнина в Бозі, хоча б вона нераз і які жартівливі форми придбала, ріжнитисяме від звичайної змислової радости, як ріжниться небо від землі.

Вкінці ораторії, а головно „Сім слів", „Сотворіння світу" і „Пори року." Це вершки духовної творчости композитора. „Сім слів" під двояким оглядом будить наш подив. Бо не лише, що тут композитор віддав усю жахливу велич і глибину кожнього зі сімох слів Христа на хресті зокрема — даючи, що так скажу, рід симфонічних страстних роколєкцій — але належить також подивляти суцільну звязь слова з музикою, людського голосу з інструментами, дарма, що одно до другого тільки пізніше дочіплене. Тих вісім уступів (включно з інтродукцією D-moll), чи, як їх композитор називає, „сонат" (з огляду на аллєгрову форму кожної з них) написав він первісно на смичковий квартет, як музичні ілюстрації-вставки помежи страстні проповіди на тему сімох слів Розпятого (для вжитку собору в Кадіс в Еспанії). Щойно пізніше переробив він інструментальний твір на орато-

рію, діставши текст. Доробив не лише хор, але і партії дутих інструментів (з позавнами включно). Біблійні тексти самих „сімох слів" скомпонував як хорові інтродукції „a capella" до кожної „сонати" зокрема, крім того вставив ще в середині інтермеццо A-moll на саму орхестру, а на закінчення додав ще один хоровий уступ „землетрус" C-moll, де розвинув звукове малярство.

А вжеж „Сотворіння" і „Пори" це твори, в яких це звукове малярство доводить композитор до величавих максімів! Досить згадати в першій з обох ораторій характеристику всіх сотворінь по черзі — від першої появи денного світла, від сотворення ангелів, через море, опади, ростини і звірята, аж до Адама й Еви в раю. А в „Порах" живе і дзвенить уся сільська природа в ріжній порі року і серед ріжного стану погоди та робіт у полі і коло хати. Цей один великий гімн сільського життя кінчиться зовсім у дусі Гайднової глибоко-релігійної вдачі — тріюмфальною піснею про небесне царство, яке нас усіх жде! Тільки родовита селянська дитина, пересякла старовинною побожністю, вспіла так пророчисто і зворушливо-могуче виспівати з глибин свойого непорочного серця такий величавий гімн про природу та її Творця!

Те, що вдалося мені сказати про життя і творчість селянського сина з Рорав у тісних рамцях цієї статті — гадаю, що вистане, щоби подати ясний образ великого мужа. На закінчення кладуть звичайно загальну характеристику. Гадаю, що краще, чим усі довгі конвенціональні „рекапітуляції" та „епільоги" схарактеризує великого мистця отсе одно речення: Він був як у життю так у творчості живою ілюстрацією євангельських слів: „Блаженні чисті серцем, бо ті Бога побачуть"! Замкну ще лише — Гайднівським: „Laus Deo!"

Звертаємо увагу Шановних Читачів на нашу вступну статтю: „Криза матеріяльна, чи криза духа". Ще раз взиваємо всіх вирівнати негайно залеглий довг в Адміністрації. Він є не тільки звичайним довгом, але рівночасно і довгом нашого національного обовязку й самоповаги, довгом супроти нашої культури і майбутности, довгом супроти нашої християнської віри, що її носимо у свойому серці. Длятого, хто ще не дав зломити себе кризі духа поставить свій довг в нашій Адміністрації на перше місце і негайно його сплатить.

Н. Кочубей.

Спроба оформлення синтези сучасного.[1])

Prolegomena (II)[2])

Ця стаття є нарисом більшої праці, над якою працюю від десяти літ. Хоч в скороченню багато речей залишається опущеними й багато дечого не повно уаргументованим, все ж таки рішаюся цей нарис до друку дати. Керуюся тим, що в наші часи обставини остільки непевні й остільки скрутні, що й без катастроф важко вирішити питання, чи вистарчить часу і сил велику, основну працю скінчити. Тому й хочу вже зараз поділитись думками перш за все з найближчими по духу. Може знайдеться хтось, хто схоче та буде мати можливість та сили ці думки розвинути і тим мою працю доповнити. Але прошу читача не ставитися занадто суворо до моєї праці та не ставити занадто великих вимог до мене. Моїм бажанням є не вирішати питання, лише передати певний напрямок думок[3]).

В короткому нарисі не можна всіх явищ проаналізувати, якими як буйною нехворощю, поросла сучасність. Прийдеться обмежитися тільки до найбільш яскравого. Тим самим висновки щодо меньш яскравого можуть видатися арбітральними. Але читач може сам той, чи інший цікавий для нього факт провірити зі загальними моїми висновками. Це одне. Друге — аналіза є тільки засобом, що дає можливість підійти до синтези. Отже звертаючи занадто багато уваги на аналізу, можна часом обернути її в самоціль. А це відвернуло б нас від синтези, що одна лише здібна задоволити розум, бо дає не тільки правдиве уявлення про минуле і сучасне, але і відкриває певні перспективи в будуччині. Тому і тут звернути занадто велику увагу на аналізу значило б відвернутися від основної мети.

Дуже часто прийнято звертати головну увагу на зовнішню форму сучасних явищ, при чім виводиться їх причини з найближчих часів і тому обертається явища в якісь ніби „безпричинні наслідки“, що можна оцінювати з тієї або іншої субєктивної вихідної точки.

Тому тепер одні віщують загибіль, так само, як ще вчора віщували настання ери „щастя“ і стале для всіх „панують-

[1]) Цю статтю надіслав автор до Редакції ще в квітні ц. р. — Ред.

[2]) Чому Пролегомена? Тому що кожне слово мусить бути хоч найменшою частиною вступу до Великої Дії на Українській Землі. Перша Пролегомена що присвячена памяті покійного В. Липинського поміщена в томі І. „Збірника Хліборобської України“ за 1931 рік.

[3]) Прошу читача уважно слідкувати за замітками, бо в них пояснене те, що в тексті пояснити було б задовго, а не джерела, бо праця не компілятивна.

ня золотого тельця." Це скептики, що майже до всього ставляться байдуже.

Другі віщують, що все буде гаразд... Це безпорадні оптимісти — політичні професіонали, що президують на катастрофах ніби на конференційних бенкетах. Оптимізм їх не спирається, ані на вмінню протиставити руйнуючим методам будуючі, ані принаймні на умінню уникати руйнуючого, а полягає в їх безмежному вільнодумстві і такому ж безмежному авантюризмі. Світ в їх розумінню тільки „біржа" і все діло в тому, щоби своєчасно поставити ставку на „зниження", або „підвищення". Це циніки, яким „зниження" й „підвищення" остільки необхідні, оскільки вони до підвищення їх самих сприяють та грі на своє підвищення не заперечують. Руїна для них часом як не ціль, то засіб.

Нарешті є ідеольоги-теоретики та практики, які переконані, що вони є магами і що їх завдання є „творити нове життя." Вони безмежно витворюють „нові ідейки" і „нові форми", в які намагаються втискати, ними же самими обезкровленого, знівеченого, обездушевленого чоловіка, який для них є тільки для цього потрібною р е ч ч ю, або намагаються з людини витворити „роботів" та „гомункулюсів", якими вони як машиною моглиб керувати. Світ для них експериментальна лябордопорія, в якій вони безвідповідальні експериментатори...

Це на горі...

А на долі?

На долі убогі волею й духом люди й часто вже обездушевлені товпляться й товчуться в безсиллю і злобі... Вони бються між собою, не розуміючи за що і хто бється... Вони ненавидять один одного і всіх, не знаючи чому і кого та за що ненавидять... Вони намагаються „щось" у „когось" урвати, побачити якесь „знамення вічного щастя"... Й нічого від нікого не здобувши й не побачивши „знамення", поринають в темряву злоби, в якій або впадають в прострацію, або мріють про бунт і знищення всього...

В наслідок не тільки „ідейки" та зусилля стають у всіх безплідними й гинуть... Гине все, що носить в собі початок життя, гине все, що має живе коріння, гине сама людина, як загибає рослина, яку повсечасно пересаджували б з місця на місце...

Такими тепер являються явища в полі нашого бачення назовні...

Всі вони викликають саму гостру, саму ріжноманітну полеміку з самих суперечних точок погляду. Але загальний їх провідний мотив (Leitmotiv) один і той самий... — „Ти мусиш вмерти, а Я буду жити"... Й обовязково „я" в значінню з більшої букви... Але чому „Ти вмреш, а Я буду жити" — залишається глибокою таємницею. Ця таємниця тим більш глибока, що відкинувши ідейні, психічні, теоретичні, практичні та фільософічні упередження цих тверджень, знаходимо ми одну і ту саму загальну суть — прийняття всесвіту, природних явищ та чоловіка з його кровними, або трудовими й територіяльними обєднаннями

ніби за математичну сукупність, або за ряд чисел, з яких розум чоловічий, або свобода, або брутальний примус можуть робити несчисленну кількість довільних комбінацій, згідно зі змістом тієї або іншої ідейки, тієї або іншої уяви про свободу, тих або інших проявів брутальної сили. Ця спільна риса виступає остільки яскраво та постійно, що можна вважати її за духове звено, яке незрушно звязує в сучасності суперечні твердження. Якщо з цієї точки погляду розглянемо й порівняємо між собою пануючий тепер на заході ліберально-плютократичний устрій, пануючий на сході комунізм в формах деспотичного большовизму, фашизм, націонал-соціялізм, або народжуючіся ідеї „гуманітарного большовизму" (Боже, яке сполучення! Н. К.), евразійство, младоросійство та інші, то поза зовнішньою плівою суперечностей знайдемо одну і ту саму суть й відповідаючі їй методи — прийняття світу в цілості за щось, що підлягає керуванню математичними формулами та абстрактними схемами в які ріжними маніпуляціями представники вище наведених теорій намагаються втискати в свої форми живого чоловіка й саме життя.

Цією теоретичною, ментальною спільністю пояснюється, чому при всіх протилежностях в цілях, при всій суперечності в методах і способах осягнення, при всій ріжниці понять про „добро" і „зло", при всій безлічи лозунгів, починаючи від безмежної ліберальної свободи laisser faire laisser aller аж до брутального „вбивай і грабуй" кривавої деспотії пролєтаріяту витворився один принцип — обернення людини на автомат, який теоретично і практично мусить підлягати керуванню суггестії ідейок, або примусу брутальної сили. Подібність рис і спільність менталітету примушують звернути увагу з того, що діється на те, як, ким та чому діється й поставити собі питання, чому даний менталітет в світі на сьогодняшній день панує. Тим самим ми підійдемо до типу, що носить в собі цей менталітет. Але й цього не досить, бо менталітет є свого роду наслідком. Менталітет є раціональним оформленням ірраціонального моменту — світогляду, що цей тип в собі органічно виношує, а не тільки носить. Тим самим ми підійдемо до певних генетичних моментів. Ось чому тип і світогляд є першорядними моментами, на які треба звернути пильнішу увагу. Ось чому тільки тут зможемо ми устійнити, які універсальні, основні типи людини бувають й які світогляди його опреділюють.

Колиб ми усталили, що існує один лише тип людини, що згідно з рівнем свого розвитку на ріжні образи і подібності, так би мовити механічно диференціюється, а що світогляд залишаючи єдиним й одним лише ріжні переломлення має, то мусіли б ми існуючий стан за нормальний прийняти, а світогляд і тип постійними признати.

Колиж нам вдалосяб устійнити, що якісь ріжні типи і світогляди бувають, що органічно між собою ріжняться, то мабуть, знайдемо й відповідь на те, що вони по суті з себе уявляють й яку ролю в людському індивідуальному та суспільному

життю відіграють. Мабуть знайдемо відповідь і на те, чому даний тип і світогляд в сучасності панують і оскільки вони на все те, що в індивідуальному та суспільному життю спостерігаємо, впливають.

Якщо на всі ці питання вдалося б нам одержати відповідь, то мали б ми ґрунт для певної вихідної точки, — певного критерія для творчої критики, себто для такої критики, що вказала б позитивні шляхи, на яких можна було б запобігти хибам сучасного на майбутнє. Що б вище означені питання як слід вияснити і не загрузнути в сучасному, історичному та принципіяльному й підійти до означених ґенетичних моментів та розглянути впливи на них в життю універсальних законів, треба вжити метафізичних, абстрактних метод. Іншого способу нема, щоб намітити яскраві відправні точки, бо тільки під кутом метафізичним, під кутом універсалізму можна розглянути, запобігаючи плутанині, духове, раціональне й матеріяльне разом та віддільно [1]).

Перше питання, над яким прийдеться застановитися, чому й що на світогляд та тип складається, абстрагуючи поки що від питання, чи існує один, чи більше світоглядів та типів на світі.

Для цього звернемося до динаміки життя.

Кожна людина в своїй духовій і фізичній спільности на всіх рівнях культур і цивілізацій [2]) урухомлюється силою свого прагнення до ліпшого [3]). Це остільки постійне, незмінливе явище, остільки безумовне й безвиїмкове, що можна вважати його універсальною догмою, що опреділює поступ людства. Але разом з тим люди відріжняються між собою тим, як вони собі це ліпше уявляють, в чому його знаходять та якими методами та засобами до цього свого ліпшого добиваються. Знову це остільки незмінливе явище, що можна його другою основною універсальною доґмою — доґмою диференціяції людства вважати.

---

[1]) Термін універсальний вживаю не як загальний, а як незмінливий та постійний.

[2]) Вже зараз мушу зазначити, в якому значінню уживаю термінів культура та цивілізація. Культура та цивілізація повстають з відмінного восприйняття матеріяльного і розумового поступу — зовнішнього, поверхового та внутрішнього духового. З розвитком розумових і матеріяльних проявів поступу — інтелектуальности, засобів задовольнити розумові потреби, з ростом кількости та якости винаходів та удосконаленням модерних засобів продукції та підвищенням рівня споживання цивілізація може безмежно зростати. Культура, що повстає ніби з перетравлення осягнутого в живому, одухотвореному індивідуальному й суспільному організмі може або тільки поволі зростати, згідно зі здібностями перетравлюючого організму, або навпаки з огляду на нездібність, або перегруженість цього організму падати. Тому можна сказати, що цивілізація є тільки самий розумовий та матеріяльний рух, тоді як культура — позитивні для живого, одухотвореного індивідуального й колєктивного організму її наслідки. Згідно з тим слідує, що цивілізація тільки тоді творча, коли вона згідно з живим одухотвореним індивідуальним і колективним організмом регулюється й до них пристосовується. Брак регулюючих, стримуючих початків в індивідуальності й колективі руйнує самий індивідуальний та колективний організм та веде до розкладу цих організмів.

[3]) На бажання автора лишаємо цей зворот без зміни.

Нарешті разом з цим процесом диференціяції, згідно з ознаками подібности між ріжними прагненнями до ліпшого повстає процес групового обєднання людей на підставах спільности. Це теж таке постійне незмінливе явище, що можна його вважати універсальною догмою обєднання людства.[1])

Якщо нам вдалося б устійнити впливи цих догм на людину та форми життя, то ми наблизились би до нашої мети, бо якраз форми та закони поступу, диференціяції та обєднання людства є ближчими наслідками світогляду й типу людини.

Отже з вже висловленого яскраво виступає, що між моментом урухомлення людини силою його прагнення до ліпшого (причина поступу) та моментом диференціяції й обєднання людства (нуслідок поступу) мусить лежати щось — якась субстанція; зіткнення з нею людського прагнення до ліпшого, оформлює світогляд й тип людини та определює дальший напрямок диференціяції та обєднання. Інакше само прагнення до ліпшого ставало б на місці світогляду й само було б диференціюючим та обєднуючим початком. Це значило б допустити тільки процес безмежної диференціяції — розпилення людства безмежною кількістю світоглядів й типів та відкинути всі закони обєднання, що спираються не на розпиленню, а на подібності, якої без субстанції природа не знає. Отже це треба відкинути.

Ця субстанція не може бути лише матеріяльною, себто такою, яку розум людський собі підпорядкувати може, бо тоді вона определювала б лише матеріяльну сторону диференціяції та обєднання. Аби мати впливи й на духову сторону людини та явищ диференціяції та обєднання, вона не може бути мертвою, а мусить бути одухотвореною. Такою субстанцією є лише Космос, що є матерією й в той же час одухотворений жиє своїми постійними, незмінливими, космічними — органічними законами.

В моменті зіткнення з Космосом людського прагнення до ліпшого[2]) й витворюється сітогляд людини, певна мораль, яка разом з формою зіткнення[3]) определює духовий тип людини, — його спосіб думання та його спосіб роблення, себто уклад його життя[4]).

---

[1]) Розуміється, вище наведене не треба розуміти як негацію значіння теж універсального закону обєднання людей згідно з біольогічними даними, себто як негацію сімї, роду, расових та національних обєднань. Від цих обєднань поки що абстрагую, щоб до них пізніше повернути. Але мушу зазначити, що ці обєднання, уявляючи зі себе ніби соборну особистість внутрі себе та назовні так само керуються прагненням до ліпшого. Розуміється, теж саме мушу зазначити про релігію.

[2]) Підкреслюю — зіткнення прагнення до ліпшого, а не самої людини, як це буває уживають несвідомо, або для упрощення. Візьмемо приклад — господар та його робітник. Коли б світогляд залежав від прямого зіткнення людини з Космосом, то обидва мусіли б мати один і той самий світогляд. Але ми знаємо, що частіше буває навпаки й пояснюється це ріжністю прагнення до ліпшого, яке з Космосом стикається. Винятки пояснюється чимсь іншим, але про це буде далі в тексті.

[3]) Далі буде докладно вияснене, що ріжниця між світоглядами, типами та укладом життя залежить від форм зіткнення прагнення до ліпшого людини з Космосом. Але це відноситься вже до дальшого: ріжності світоглядів й типів, а наше завдання поки що встановити як світогляд, тип та уклад життя в життю складаються й як далі розвиваються.

[4]) Дозволяю собі різко поділяти духове — світогляд, розумове — тип людини й матеріяльне — уклад життя. Такого абсолютного поділу в при-

Ввесь цей момент початкового зіткнення прагнення до ліпшого з Космосом — оформлення світогляду, типу та укладу життя має домінуючі ірраціональні риси. Тому цей момент можна термінольогічно схарактеризувати, як момент ірраціональний[1]) або ще з огляду на урухомлюючий, ділаючий початок — прагнення до ліпшого — як момент здійснення іраціонального хотіння[2]).

Далі вже людина починає стреміти до розумового оформлення уставленого способу думання й способу роблення. Так повстають ўяви-ідеї й упорядковуються методи й засоби здійснення. Далі вже повстає необхідність клясифікації ўяв-ідей, а також метод і засобів здійснення в якусь гармонійну цілість. В процесі цьому витворюється ідеольогія й правоэвідомість. Ввесь цей момент — розумового оформлення та клясифікації має домінуючі ознаки розумовости — раціоналізму. Тому цей момент може бути прийнятий термінольогічно за момент раціональний, або ще з огляду на ділаюче прагнення до ліпшого за момент раціонального оформлення ірраціонального хотіння, — раціоналізації ірраціонального хотіння, як хочете.

Далі вже повстає необхідність ідеольогію та правосвідомість якось втілити в життя (а не навпаки! Н. К.), якось духові, розумові і матеріяльні конечності обєднати одним порядком. Цей момент має переважуючі організаційні риси і тому знову термінольогічно можна приняти його за момент організаційний, а з огляду на все ділаюче прагнення до ліпшого моментом раціональної організації ірраціонального хотіння. Органічно і льогічно він є наслідком, висновком (як і другі першого) двох перших і зливає в одній течії наслідки духового, розумового та матеріяльного розвитку. Отже всі три моменти самі в собі та один відносно другого є конечними. Як із зерна виростає рослина, так і тут з самого початку завязок всіх трох моментів існує в зерні — у світогляді, типі й укладі життя. Річ лише в степені розвитку.

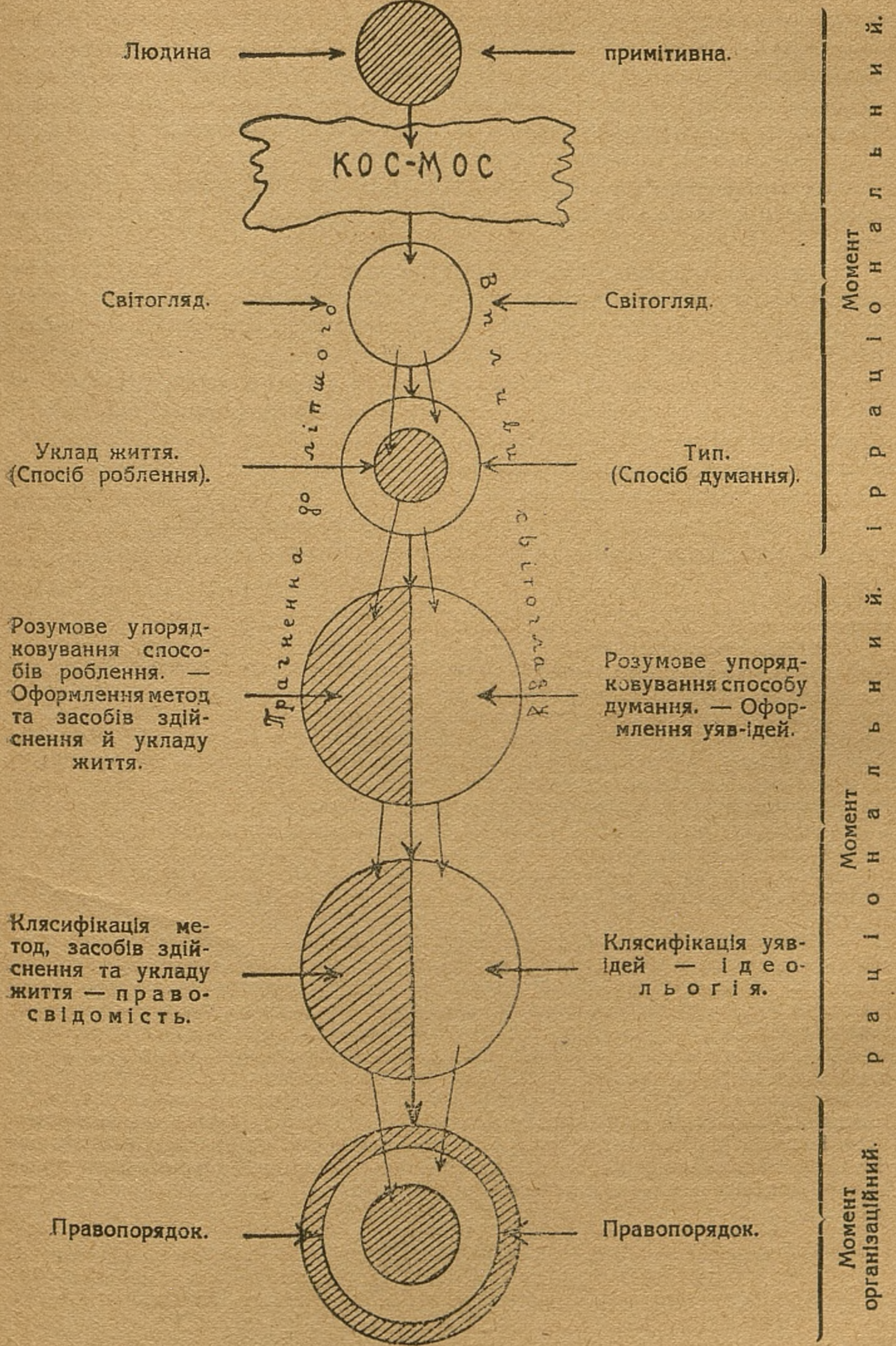
Щоб вище наведене ще пояснити наводжу схему.

роді нема. Нормально духовий, розумовий та матеріяльний розвиток все ідуть під постійними взаїмними впливами. Тому прошу читача приняти цей різкий механічний поділ, якому відповідає дійсний органічний не такий різкий, за методу оформлення моєї думки та за методу її пояснення. Коли ми підійдемо до кінця цієї частини, читач зобачить, чи ця метода вияснює питання світогляду, типу й укладу життя.

[1]) Підкреслюю ірраціональний лише аби вказати на домінуючу рису, не виключаючу інших: раціонального та організаційного, про які буде далі. Так роблю і відносно інших моментів, підкреслюючи лише домінуючі риси. Це знову тільки метода.

[2]) Підкреслюю ірраціональний момент не длятого, аби негувати впливи ірраціоналізму в дальшому розвитку, але для того, аби підкреслити його домінуюче значіння в цьому моменті. Ознаку ірраціоналізму мусять мати всі моменти, бо сама урухомлююча сила — прагнення до ліпшого — ірраціональна.

Людина
примітивна.
КОС-МОС
Світогляд.
Світогляд.
Уклад життя. (Спосіб роблення).
Тип. (Спосіб думання).
Розумове упорядковування способів роблення. — Оформлення метод та засобів здійснення й укладу життя.
Розумове упорядковування способу думання. — Оформлення уяв-ідей.
Клясифікація метод, засобів здійснення та укладу життя — правосвідомість.
Клясифікація уяв-ідей — ідеольогія.
Правопорядок.
Правопорядок.
Прагнення до ліпшого
Впливи світогляду
Момент ірраціональний.
Момент раціональний.
Момент організаційний.

Розуміється, цю схему не треба приймати, як це в сучасності дуже часто буває, за схему, в яку слід життя втискати. Схеми мусять виконувати своє пряме призначення — концетрувати думку та дисциплінувати чинність. Схема свого роду *інструмент*, свого роду магнетна стрілка, яка не дає загубити напряму, а не є знаряддям на підпорядковування самого життя, якому вона мусить служити, або на обернення самого чоловіка, якому вона мусить допомагати, в ходячу схематичну формулу.

Й ця схема мусить лише тому служити, щоб підкреслити ще раз висловлене та відмітити певні моменти. До неї буду від часу до часу повертати.

Висловлене і схема вказують на те, що світогляд знаходить свій розвиток в розвитку типу та укладу життя, має певні етапи свого розвитку й що ці етапи (моменти) носять в собі домінуючі риси ірраціональні, раціональні та організаційні[1]). Разом з тим, що на протязі всіх моментів — *прагнення* до ліпшого залишається *єдиною урухомлюючою силою*, а світогляд *єдиною керуючою силою*. Розуміється, в життю всі моменти (етапи) не так відділені, як в схематичній абстракції. Вони остільки стисло між собою звязані, що в грунті речей уявляють зі себе *один складовий момент, який людина в собі виношує*.

Базуючись на тих даних, які маємо, ми вже можемо підійти до питання клясифікації світогляду типу укладу життя самого прагнення до ліпшого.

(Докінчення буде).

---

[1]) Дуже часто уживають ірраціоналізм і раціоналізм — перше як *абстрактно-непрактичне*, а друге *реалістично-практичне*. Це є повний nonsens. Робиться це свідомо й несвідомо. Деякі „*осілі*“ *своїми „понадлюдськими*“ категоріями мислення свою *мрійність* та *емоціональність* укривають. Деякі *кочові* роблять це, аби ірраціоналізм осмішити й *з себе реалістичних практиків показати*, та *свою матеріялістичність* укрити.

Ірраціоналізм є *космічність*, ірраціональне думання — *космічне*. Хто космічність, органічність речей відчуває, той це зрозуміє. В слові це можна виразати, як *мислення душевними, органічними категоріями*, а в практиці — уміння ставити *механічні* засоби *нижче від органічних законів й їх до цих останніх пристосовувати*.

Раціоналізм це голий *матеріялізм*. Раціоналістичне думання це — *матеріялістичне думання*. Хто матеріялізм *розуміє*, той це *відчує*. В слові це можна виразити як *мислення одними ментальними, механічними категоріями в практиці — бажання ставити механічні засоби вище від органічних законів та бажання останні першим пристосовувати*. „*Практичність*“ це тільки розуміння *конечности дії*. Отже *концентрувати свою чинність* на органічних конечностях та їм механічні підпорядковувати є ірраціональним способом ділання практикою-організацією. *Концентрувати свою* чинність на механічних *засобах й конечностях*, підпорядковуючи їм органічні конечности є способом *раціонального-метеріялістичного* ділання й практикою — організацією.

Проф. О. Мицюк.

Тадей Р. Рильський (1840--1902) як хлопоман і економіст.

I.

Тадей (Ѳадей чи Фадей) Розеславович (чи Ростиславович) Рильський побачив світ 21. грудня (старого числення) 1840 року. Був сином великоземельного польського поміщика з с. Ставищ, Сквирського повіту на Київщині.

Середню освіту здобув у Київській II-ій гімназії, а високу в Київськім університеті Святого Володимира на історично-фільольогічному факультеті, який скінчив 1862 р. „В Київськім університеті — читаємо в некрольозі про нього О. Л. — Рильського більш усього інтересувала політична економія, яку тоді читав Бунге, і соціяльно-культурна історія народів, — науки, над котрими він не переставав працювати впродовж всього наступного життя [1]).

Серед тогочасного студенства Київського університету спочатку виділилася нечисленна група т. зв. пуристів. То була реакція на гульбища, піянство, легку поведінку і франтовство інших товаришів. „Пуристи відкидали всі вигоди культурної обстанови, носили самий грубий одяг, відріжнялися моральністю, здержливістю, скромністю"... Провідником пуризму Був В. Б. Антонович... До групи пуристів належав і Рильський. „І вічна обтрьопаність небіжчика Ф. Рильського — згадує про нього товариш студентствування Б. Познанський — довго залишалася як сліди пуристичного відношення до зовнішніх форм життя" [2])... Той пуризм не довго проіснував і став етапом в розвиткові до хлопоманства,а через останнє до хохломанства.

Майже одночасно з виявами пуризму позасновувалися студентські кружки, земляцтва, що звалися гмінами. На першім курсі університету в національнім відношенні Рильський ще йшов вкупі зі студентами поляками, яких тоді в Київськім університеті було більше ніж неполяків, бо Варшавського університету ще не було. Вони вибрали його (у 1859 р.) головою київської студентської „гміни" (тобто земляцтва з тих, хто укінчив дві київські гімназії). Та в нього, як і в його деяких ближчих товаришів, вже пробуджувалися інші думки, назрівав глибокий внутрішній духовий переворот.

Опису того перелому Рильський сам, як то зробив Антонович, не лишив. Про гімназійні його роки нам нічого не відомо. Про студентські знаємо, що він був молодшим і інтимним това-

---

[1]) О. Л. (Орест Левицький) — Фадей Розеславович Рыльскій (некролог). „Кіевская Старина", 1902, ноябрь, ст. 342.

[2]) Воспоминанія Б. С. Познанского в „Украинской Жизни", 1913, № 3, с. 23; також № 2, ст. 13—14.

ришем старого студента Антоновича, що вже скінчив один медичний факультет і перейшов на історично-фільольогічний, а якого національні і соціяльні погляди, загально беручи, вже скристалізувалися. Антонович міг впливати і справді впливав на молодших товаришів, серед яких був і Рильський. З першого писання Рильського [1]) видна його реакція на „польське українофільство", на своєрідне препарування козацької минувшини, видко й знайомство з тією школою, якій в історії політичної економії надано назву соціялістів-асоціяціоністів (Овен, Фурьє...). Мало значіння й те, що студентування Рильського припало на початок царювання Олександра II, на добу лібералізму й підготовку великих реформ в Росії, коли, можна сказать, вся преса, і російська й польська, стала висловлювати свої симпатії до „пригніченого раба", до кріпака. Але що Рильський і його товариші не потонули в інтернаціональнім, або російськім чи польськім демократизмі, можна те пояснити головно впливом окруження сучасної їм української стихії й української історичної традиції. Безпосереднє спостереження українського народнього життя в місцях проживання молодих „пуристів" щасливо доповнювали їх літні мандрівки по Україні.

Першою, про яку маємо відомості, була екскурсія в літку 1859 р., в котрій, крім Антоновича і Рильського, було ще 2—3 особи: в народнім убранні (в свитках) вони пересувалися по краю з повозкою, запряженою однією конякою. Що ті екскурсії мали величезне значіння на поглиблення національно-соціяльного споріднення з українським народом, можна переконатися, читаючи уривкові про них згадки напр. Рильського, писані ним 40 років пізніш. „Підчас нашої студентської канікулярної екскурсії в кінці 50-х років — згадує він — ми зупинилися в Трипіллі на Київщині", де між іншим чули оповідання „очевидця" про гайдамацького отамана Швачку [2])... Тоді ж, — читаємо в другім місці — „нас кілька товаришів студентів провели значну частину канікул в мандрівці по Новоросії. Ми трималися переважно місцевостей ближчих до Дніпра, проїзджаючи по правому його березі... Тут на кожнім майже кроці ми зустрічалися з живими спогадами про Запоріжжя" [3])... Й через 40 років Рильський з захопленням згадує про ті глибокі враження, які полишали в душах молодих мандрівників оповідання старих селян про гайдамаків і запорожців, що Швачка, зі своїми хлопцями суворо розправлявся з „панами (поміщиками, О. М.) і жидами" і закутий на прощання гукає своїм товаришам: „Ви на те не вважайте, пийте, гуляйте, вражих панів розбивайте". А спогад про Запоріжжя мав для селян значіння спогаду про вільний приступ до землі і про особисту свободу.

---

[1]) Див. статтю Максима Чорного (Т. Рильського) — Съ праваго берега Днѣпра. — Основа. 1861, февраль, ст. 239—243.

[2]) Ф. Рыльскій. Къ изученію украинскаго народнаго міровозрѣнія „Киевская Старина". 1903, апрѣль, ст. 13.

[3]) Там таки, ст. 7.

„За запорожців добре було жить, а тепер — казали селяни — де ярок — там панок, а де яр — там пан“.

В спогадах народу про гайдамаччину вже виступала „критична оцінка кріпацтва“; запорізькі порядки селяни прямо протиставили кріпосним — панським. Те протиставлення було так яскравим, що підчас розмови про очікуване звільнення селян нашим екскурсантам доводилося чути розмірковування „чи не запорожець піднявся?“ [1]) Сини поміщиків бачили, що народ український (селяни) покривджений і поборений, але вони пуристи, розуміли, що правда по його боці і віддали йому — хлопові всі свої симпатії.

Ота перша подорож гурта студентів, серед котрих на першім місці були В. Б. Антонович і Т. Р. Рильський, рішуче не подобалась польським поміщикам-душовласникам, прозваним поступовцями за „мошродзеїв“ і не подобалася якраз своєю соціяльною стороною. Мандрівники безпосередньо на місцях із уст народу „багацько дечого почули й довідалися не зовсім приємного для мошродзеїв і про їх відношення до своїх тоді ще підданих“.., з чого вони спостерігачі, не робили секрету. Шляхта, „мошродзеї“, всіх симпатиків закріпощеного люду затаврувала, по її представленню, погірдливою і принижуючою назвою „хлопоманів“. До мужикофільства гуртка молоді вона спочатку ставилася, як до юнацьких примх, а по тій подорожі, — вже ставилися до нього як до небезпечного явища. Мошродзеї стали ширити про молодь, що гуртувалася навколо Антоновича і Рильського, чутки, ніби вона пропагує повстання кріпаків проти своїх поміщиків.

В осені 1860 р. той гурток ставить питання про відокремлення з польських корпорацій в свою українську громаду. Підчас обговорювання справи серед ріжних „contra“ згадувано і на нерозвиненість української мови. Рильський на те відказує, що „в міру розвитку українців і мова їх дорозівється до можливости вжитку її за оформлення абстракції“, вкавував при тім, що „предки наші винні в нерозвинености української мови“ [2]). Питання відокремлення було актуальним і через те, що назрівала польська „інсурекція“ (повстання). Його вирішили позитивно. В 1860 р. група студентів-хлопоманів виписалася з польських ґмін і зорганізувала свою українську студентську громаду. От цій групі й надано спеціяльну назву „хлопоманів“, що перемінилася вслід за тим у „хохломанів“, які прилучилися до української громади, що після Антоновича — вже тоді існувала. В ту групу сепаратистів увійшло спочатку 15 душ, між котрими були: Антонович, Рильський, Михальчук, Познанський і інші.

(Продовження буде).

---

[1]) Там таки, ст. 7.

[2]) Воспоминанія Б. Познаского, вже цитов. джерело, кн. 3, ст. 20—21.

Хроніка.

† **Модест Пилипович Левицький** (*25. VII. 1866 — †16. VI. 1932) народився в с. Вихилівці, Проскурівського повіту в старій укр. шляхетській народолюбній родині. Гімназію скінчив в Камянці 1884 р., а університет на істор.-фільол. (1888) і медичнім (1893) відділі в Києві. Ще перед дипльомом зі самопосвятою працює в часі пошести холєри в 1892 р. в Оренбурщині і в Гайсинщині на Поділлі. В 1894—98 рр. є лікарем у Ковлі і там зазнайомлюється з Ол. Пчілкою і Лесею Українкою, що мало великий вплив на скріплення його національної свідомости, опісля лікарює в Боярці під Києвом, далі як директор Земск. Ферш. Школи в Києві, то як залізн. лікар в Радивилові, де наладнав правильний перевіз укр. книжок із Галичини, а від 1912 р. в Білій Церкві. За україн. часів стає (в 1917 р.) директором гімназії, яку сам зорганізував, а далі головним саніт. лікарем шляхів України (тоді вивіз багато книжок з Гал. на В. Україну). Директорія іменує його радником укр. посольства до Греції в 1919 р., де він розвинув широку діяльність. В 1921 р. стає головою Укр. Черв. Хреста, в 1922 р. лєктором укр. м. і лікарем Укр. Господ. Акад. в Подєбрадах, а в 1927 р. учителем укр. м. і лікарем в укр. гімн. в Луцьку, де був її душею, через що й втратив ту посаду. Саме в часі, коли гурт приятелів збирався в Луцьку відсвяткувати 35-літній ювилей його письм. діяльности, забрала його смерть.

Покійний був працьовитим вченим, письменником і громадянином. Як вчений написав цілий ряд популярно-наукових лікарських книжок та порадників, чимало статтей про правильність і милозвучність укр. літерат. мови в „Літ. Н. Віст.“ (1909), київс. „Світлі“ (1913), віденс. „Волі“ (1920) і „Жит. і Знан.“ (1930—32), кілька видань „Граматики укр. м. (Київ 1918, Щепйорно 1921. і Берлін 1925), „Теорію письменства“ (Подєбр. 1923, Луцьк 1928) шкільну „Читанку“ (Рівне 1930) й інші, а в рукописі лишив „Гігієну для сер. шкіл“, „Мітольогію“ і „Громадянську етику“.

Перше оповідання, історичне містить в „Київ. Стар.“ 1901, а опісля цілий ряд інших в ріжних часописах („К. Стар.“, „Л. Н. В.“, „Нов. Громада“, „Рада“, „Трибуна“) часто під псевдонімами М. Пилипович, Виборний, Макогоненко, Дід Модест. Перша його збірка оповідань появляється 1907 р., а опісля 1918 р. (Київ-Черкаси, вид. „Сіяч“) як І. том його творів. В його оповіданнях підібрані головно теми зі злиднів народнього життя, щоби спонукати читача до чинної помочі нещасним і пригнобленим. По світовій війні пише головно спомини („Товариші“, „Казенні діти“) і цілий ряд оповідань з визвольних змагань п. з. „Gloria victis“ (Л. Н. В. 1925, кн. 4 і 5), „Людина звір“ (Ib. 1927 XII) і т. п., які викликали на нього нагінку в більшовицькій пресі. Зрідка тільки стрічаємо у нього гумористичні жарти („Безпартійний“, „В клуні“, „В суді“). В деяких його оповід. є багато рис подібних до оповід. Стефаника. З перекладів Покійного знані кілька оповідань Ерк.

мана—Шатріяна, Єжа та Сінклєра. В рукописі залишив з оригінальних писань істор. повість „Перша руїна" (Зруйновання Києва Боголюбським) та „Спогади лікаря 1898—1929 рр.", а з перекладів „Quo vadis" Сєнкевича, „Фараон" Пруса, „Царі" Лєметра і т. п.

Вже від студентських часів бере М. Л. визначну участь у громадянсько-національній роботі, заля чого приходилось йому часто потерпіти, як нпр. за небажану для уряду участь в виборах до Думи перенесено його з Києва до Радивилова, а перед світ. війною до Біл. Церкви, подібно як і за те, що не хотів ніяк збочити з прямого національного шляху звільнено його перед смертю з учительської посади. Виявляючи йому подяку за ріжноманітну велику діяльність, укр. громадянство в Луцьку створило спеціяльний Комітет, який серед величавих похоронів, в котрих взяли участь делєгати найповажніших україн. інститутій, віддав йому останню шану. *(П. І.)*.

—o—

Гр.-кат. Богословська Академія у Львові в першім трьохліттю свойого існування (1928—1931). Щоби виповнити приписи статутів, як також щоби познакомити з діяльністю Богословської Академії українське громадянство, свої й чужі наукові круги та всіх тих, що цікавляться долею зєдинення Церков, видав недавно о. Ректор Й. Сліпий звіт з її трьохлітньої діяльности під повищим заголовком.

З приємністю беремо ту книжку до рук і з легкістю читаємо її вже хоч би тому, що зовнішній її вигляд, хоч скромний, але приманчивий: естетично і з повагою дібраний папір та друкарські черенки, стиль легкий і гнучкий, так що зовсім не мучить читача, як це часто лучається при звітах деяких наукових установ, а сам матеріял упорядкований прозоро, льоґічно і раціонально в укр. і лат. мові. На початку стрічаємо по мистецьки виконане табльо з Митрополитом та професорською колєґією Б. Академії. По кількох вступних замітках о. Ректора слідує І. часть книжки, що зясовує святочне відкриття Академії, саме: приготування й перебіг свята, далі подана промова Високопреосвященого Митрополита-Основника на святочнім відкриттю, телєграми й привіти та звіти часописів своїх і чужих. Передрук часописних звітів є не тільки оригінальним, але і вельми корисним, бо дає спромогу довідатися, як поставилися ріжні круги до заснування Високопреосв. Митрополитом Б. Академії, до того без сумніву історичного факту, та як його оцінили. Щойно після того слідує як II. часть книжки властивий звіт з діяльности Академії, який устно складав вже о. Ректор на святочній інавгурації дня 4. X. 1931. і в якім між іншим подано кваліфікації професорів їх життєписи та зіставлено всі їх важніщі наукові праці.

При читанню того звіту росте наша душа, бо бачимо, що на наших очах Високопреосвящений Митрополит Андрій при помочі о. Ректора Й. Сліпого будує велику наукову кріпость, яка стає не тільки огнищем нашої богословської науки, але і роз-

садником всієї української культури на західніх укр. землях. То ж певно кожному буде цікавим почути кілька даних з її розвою.

Високопреосвящений Митрополит поставив собі високу ціль: відновити світлі наукові традиції католицького Сходу, піднести українську Греко-католицьку Церкву в очах Заходу і Сходу та дати живу апольоґію нашої 300-літньої Унії. Цю ціль задумав він перевести в життя при помочі оснування Богословської Академії. „Якщо наші богословські студії — як говорив один наш учений історик — не мали заснітитися, а наша Церква не мала дати звести себе до якогось провінціонального типу без власної індивідуальности й без завтра, конечним було взятися за це велике діло.“ Для його зреалізування визначив Впреосвящений Митрополит о. Ректора Дра Й. Сліпого, який за його згодою відбув кілька подорожей по Європі, щоби запізнатися з устроєм високих шкіл і випрацювати статути. За оснуванням Б. Академії висловилося на своїм святочнім засіданні 11. XI. 1927 Богословське Наукове Т-во, а теж Митрополича Консисторія (24. XI. 1927). 22. лютого 1918 Митрополит скористав зі своїх історичних прав, затвердив статути Б. А. та видав грамоту її оснування. Рік 1928/29 був роком підготувань та введення в життя статутів. Длятого довершити святочного акту відкриття міг Митротрополит щойно 6. жовтня 1929 р. Оснування Б. А. повитали своїми статтями як українські так і чужі часописи[1]). Основано Б. А. саме в пору, як у цілому світі йшли великі змагання зреформувати й двигнути на вищий рівень університетські студії — як це підчеркував о. Ректор у своїм слові на свят. відкриттю (виданім друком 1930р.)

Згідно з авторитетною постановою Св. Отця Пія XI. в його епохальній енцикліці „Scientiarum Deus“ поставлено до професорів і студентів високі наукові домагання, щоби піднести науковий рівень. Сьогодні той рівень справді високий. Всі звичайні і надзвичайні професори мають за собою десятки наукових праць, габілітувалися на інсбруцькім або львівськім державнім університеті і там були вже доцентами або й професорами. Трьох з них габілітувалося вже на Богосл. Академії. При Б. А. створено 4 семінарі, а то біблійний, гомілєтичний, історичний (нижчий і вищий відділ) та правничий, які мають вже свої бібліотеки та дуже старанно приготовляють студентів до самостійної наукової праці. В симінарах випрацьовано вже чимало цінних праць, з яких 3 (з істор. семінара, веденого проф. М. Чубатим) були напечатані і нагороджені, а дві принято за докторські праці на заграничних університетах. Зараз по основанню пороблено заходи, щоби Апостольська Столиця надала Б. А-ії право видавання докторських дипльомів. Ця справа є вже на добрій дорозі, а невирішена досі

---

[1]) Статті про Б. А. помістили тоді „Богословія“, кн. 1 і 3-4 1930, „Діло“ ч. 224 і 230, 1929, „Новий Час“ ч. 117. 1929, „Нива“ ч. 10. 1929, „Gazeta Kościelna“, Nr. 43, „L'Osservatore Romano“, ч. 227, „Revue des sciences Philosophiques et Théologiques“, т. XIX 1930, „Nouvelle revue théologique“, з 1. VI. 1930, „Theologische Revue“ Nr. 5. 1930 і 4. 1931, щоденник „La Croix“ з 12. VI. 1930, „Unité des Eglises“, хорватс. „Bogoslovska Smotra“ 3, 1931.

ще з уваги на реорганізацію всіх католицьких університетів. Крім семінарійних бібліотек існують при Б. А. бібліотека Дух. Семінара, Богосл. Наук. Т-ва та Музей Академії, який недавно основано. Свої більші наукові праці печатають члени Б. А. в видавництві „Праці Гр. Кат. Богословської Академії" під ред. о. Ректора", які є продовженням серії „Праці Богосл. Наук. Т-ва". До тепер появилося їх 11 томів. Крім того о. Ректор видає прекрасно редагований науковий трьохмісячник „Богословію", (т. IX 1—2 і 4 рецен. в Дзвонах" ч. 5 і 9. 1931), який цього року святкує свій 10-літній ювилей (у нас на варстаті про цей журнал стаття).

Коли переглядаємо спис катедр і викладів, то бачимо, що при Б. А. створено також велику частину фільософічного виділу, бо стрічаємо там цілий ряд викладів, що в сучасних університетах до нього належать, а то виклади льогіки, психольогії, онтольогії, історії фільософії, соціольогії, історії Церкви, історії, християнської археольогії, історії мистецтва, церковно-словянської, арабської, еврейської, сирійської й арамайської мови. Маємо й завязок правничого виділу в виді катедри і семінара церковного права. Длятого можна сміло сказати, що Впреосвящений Митрополит при помочі о. Ректора Сліпого зреалізував частинно змагання укр. народу створити під Польщею свій рідний університет.

Коли це зважимо, як також те, що до викладів Б. А. покликується і наших світських учених як Др. М. Чубатого, І. Свєнціцького, Драгана, а навіть стягається їх сюди з еміграції (Д-ра В. Залозецького, Д-ра К. Чеховича), що „Богословія" містить також праці з обсягу фільософії, мовознавства, історії, а навіть археольогії, що Впреосвящений Митрополит та Ректор Б. А. приходить з великою допомогою нашим студентам з держ. університету, а то й деяким вченим та цілком світським літературно-науковим інституціям і видавництвам, то мусимо признати вповні обоснованим і правдивим твердження, що Б. А. стає помалу огнищем і розсадником всієї укр. культури подібно, як в XVII. в. Могилянська Академія, одначе з тією ріжницею що Б. А. перевищає тамту о много своїм науковим рівнем та обсягом відповідно до поступу всієї науки від XVII. віку.

Якщо врешті зважимо, яке велике значіння мають високі школи для кожної нації і держави, з як великим н. пр. зусиллям старалися середньовічні володарі і королі про заснування окремого університету в своїй державі та яке велике політичне і державницьке значіння привязували до нього, то зрозуміємо, що цей черговий дар Високопреосвященого Митрополита для Укр. Нації був не звичайним, а королівським.

Душею всієї діяльности Б. А. є. о. Ректор Др. Й. Сліпий. Він держить свою вправну руку на живчику наукового богословського життя, він є редактором всіх видань Б. А., він вимагає як від студентів так і від професорів точного сповнювання обовязків і праці. Для тих, що сповняють свої обовязки і працюють науково є дуже вибачливий О. Ректор не задоволя-

ється викладами, а вимагає, щоби професори писали наукові праці й якнайскорше опрацювали всі важніші ділянки укр. богосл. наук та дали для богословів всі потрібні підручники. Від тих, що мають тільки місію викладати, домагається якнайскоршого виконання габілітаційних праць. В тих напрямах вдалося йому вже дужо багато осягнути[1]), а вкоротці по нових трьох літах свойого ректорства, на що вже одержав іменацію від Митрополита, осягне при своїй рухливості, енергії й волі напевно й решту. „О. Др. Й. Сліпий є на своїм місці" — сказав раз хтось в розмові. І справді Впреосвящений Митрополит своїм призначенням о. Дра Й. Сліпого на Ректора Б. А. дав черговий доказ, що вміє щасливо підбирати людей до переведення своїх великих задумів.

м-р. П. Ісаїв.

—o—

Англійці про Східну Церкву. В переїзді через Оттаву (Канада), запізнався я перед двома роками з визначним англійським адвокатом і політиком, Королівським Радником В. Скатом. В розмові порушили ми також і релігійне питання і я не міг вийти з дива, як прекрасно п. Скат визнається в східних обрядах і як знаменито знає всі ритуали української католицької церкви. Щойно від нього довідався я, що Східна Католицька Церква начислює аж 14 ріжних обрядів і що з них український католицький обряд має найбільше вірних.

Здається, що поза теольогами мало з нас знають, що й Західна Католицька Церква складається аж з трьох обрядів, з латинського, мозарабського й амврозійського. І це довідався я від п. Ската, а зглядно вже з його книжечки „Східні Католики", виданій кілька літ тому в Торонто (Канада).

Перебуваючи в Англії, мав я нагоду (письменно) запізнатися з о. Б. Вінсловом, Ч. О. Бенедиктинів і через нього одержав я кілька копій церковного журналу „Рах" з числами присвяченими виключно справам Східньої Церкви.

Цей журнал виходить, що-місяця, а що чверть року появляється осібне „східне" число. Всі статті писані з великим знанням східних обрядових справ і без сліду релігійної нетерпимости

---

[1]) До тепер вже видано в „Працях Б. А." наукові підручники: граматики укр. церк.-сл. мови о. Дра С. Кархута, бібл. герменевтики о. Дра В. Лаби, катехитики о. Ю. Дзеровича, патрольогії о. В. Лаби (рец. в „Дзвонах" ч. 9. 1931) та теорії церковної вимови о. Дра Я. Левицького. Всі ті праці стоять на висоті сучасного наукового рівня, узгляднюють найновіші осяги науки та своїми вказівками і поданням літератури впроваджують якслід початкуючих у студії даних наук. — Не будемо вичисляти тут глибоко вчених і під оглядом методичним виконаних без заміту аналітично-синтетичних праць таких як. о. Д-ра Й. Сліпого: Св. Тома з Аквіну і схолястика; De amore mutuo et reflexo in processione Spiritus S. explicanda; Num Spiritus S. a Filio distinguatur, si ab eo non procederet?; De principio spirationis in SS. Trinitate, чи о. Дра Г. Костельника: Границі вселенної; Das Prinzip der Indentitätgrundlage aller Schlüsse, (рец. в „Дзвонах" ч. 2. 1931) і цілий ряд інших, які найшли вже свій відгомін в ширшім науковім світі і були рецензовані в багатьох чужомовних наук. журналах.

чи фанатизму супроти не-католиків. Для ілюстрації матеріялу подам заголовки статтей з числа 123 за січень 1932:

1) Покійний Православний Патріях Константинограду. 2) Вага византійських студій (Макс Принц Саксонський). 3) Історія Статутів (Дом Б. Вінслов, О. С. Б.). 4) Образ Матері Божої Вічної Помочі (Дом Т. Бейлі, О. С. Б.). 5) Замітки і новинки. 6) Замітки з Прінкнеш (манастир в Англії, де видається журнал). 7) Бібліографія.

Між „Замітками і новинками" присвячено також пів сторінки українській справі, де обговорюється події з осені 1930 року та пятнується не-християнське поступовання з українцями.

І в писаннях і розмовах з англійськими визначними католиками можна помітити їхнє велике поважання східних католицьких обрядів і бажання пізнати їх, а заразом і старання, щоб вони задержалися в своїй чистій, старинній формі.

Др. В. Ю. Кисілевський (Льондон).

—о—

Передруки з „Дзвонів". Деякі оповідання і статті, поміщені в „Дзвонах" вельми подобалися американським українцям, так що вони передруковують їх у своїх часописах. І так укр. тижневик в Альберті (Зах. Канада) „Західні Вісти" в ч. 35, з 26.VIII 1931 передрукував оповідання А. Курдидика: „Бо є такі факти" з ч. 3. 1931 „Дзвонів", а одинокий укр. катол. тижневик в Канаді „Укр. Вісти" в чч. 16. і 17. з 20. і 27. IV. 1932 статтю: „Чорт" з ч. 3. 1932 „Дзвонів"[1]). Проти передруків не маємо нічого. Навпаки: хай добре слово і здорове зерно йде до найдальших закутин, де тільки бється українське і християнське серце, одначе було би побажаним, щоби при передруках зазначувати, звідки їх береться. Думаємо, що на майбутнє згадані Редакції будуть мати це на увазі.

Ucrainica. В збірнику „Volkstum und Kulturpolitik", виданім цього року в Кельні на пошану визначного німецького ученого Ґеорга Шрайбера з приводу 50-ліття його уродин, поміщений цінний науковий нарис з історії мистецтва на Україні та інших сх.-европейських землях „Gotische Baukunst in Osteuropa" талановитого нашого вченого проф. *В. Р. Залозецького.* В однім з ближчих чисел „Дзвонів" помістимо оцінку цієї праці.

— Невтомний дослідник історії Василіянського Чину о. Макарій Каровець, котрий нині підготовляє видання осібної великої книжки про реформу Василіянського Чину в 1882 р., помістив у віденській католицькій газеті „Reichspost" (1932, ч. 191, з 10.VII) статтю п. н. „Die Basilianer jubilieren. 50-Jahr-Feiern anlässlich der Reform des Basilianerorders". Статтю цю в дещо скороченім вигляді передрукував також Зальцбурзький тижневик „Katholische Kirchenzeitung" (в ч. 29 з дн. 17.VII. 1932).

---

[1]) Дехто доносить нам, що в америк. часописах є ще кілька передруків з „Дзвонів", одначе не маємо тих чисел під руками і їх ми не бачили, то ж не можемо зацитувати (Ред.).

— В ч. 4—5 білградського „Церковного Обозрѣнія“ за 1932 р. надрукована історично-богословська розвідка проф. Вяч. Заїкина про визначного українського православного богослова та найбільшого історика української й російської Церкви Митроп. Макарія Булгакова (з приводу 50-ліття з дня його смерти).

— В ч. 1—2 „Wiadomości Historycznych“ за біжучий рік поміщені м. ін. досить докладні рецензії про українські наукові та науково-літературні журнали: „Богословію“, „Дзвони“, „Записки НТШ“, „Літопис Бойківщини“ й „Нові Шляхи“ та про напів-українську „Ἐλπίς“. Крім того, до „ucrainica“ відносяться почасті й рецензії на журнали: „Byzantinoslavica“, „Seminarium Kondakovianum“, „Воскресное Чтеніе“, „Китеж“, „Le Monde Slave“ та ін., в яких зреферовано або й оцінено дуже багато праць, що відносяться до українознавства. В тій же книзі „W. H.“ вміщено короткі некрольогічні відомості про Дм. Багалія, Ст. Томашівського, Ол. Петрова, М. Покровського, М. Пйотровського, Л. К. Ґетца та ін. учених, що працювали в області української історії. Окремо слід згадати коротеньку, але написану з великою пошаною нотатку про Вяч. Липинського.

— В пропамятній книзі II. конгресу Словянських Студ. Катол. Організацій „Pročilo o II. kongresu slovanke katoliške Akademske Mladine“ 23—27.VII 1930, вид. в Любляні 1931 р., поміщений в укр. мові реферат П. Ісаїва, виголошений на тому ж конгресі п. з. „Роля українців в наверненню Сходу“, де підчеркнено що Україна була все „propugnaculum et scutum christianitatis“ перед кочовиками, що перша на Сході приняла християнство, що Київ став спадкоємцем Византії і був довгий час немов третім Римом, врешті, що Україна являлася все миротворцем між Східною і Західною Церквою (унійні змагання). На жаль Редакція Пропамятної Книги мабуть зі згляду на деяких словян счеркнула четверту частину реферату, де зясовано великі можливості ролі українців в наверненню Сходу на майбутнє.

— В есперантськім місячнику міжнародньої католицької молоді „La Juna Batalanto“ за жовтень 1930 знаходимо статтю тогож автора (в перекладі на есперанто І. Черкавським) п. з.: „La Katolika Movado en la Ukrajna Universitata Janularo“ (Католицький рух серед укр. студ. молоді).

Ще про „Вольное Козачество“ В звязку з рецензією на той журнал в 5. ч. „Дзвонів“ за цей рік одержали ми слідуюче письмо:

ХВАЛЬНА РЕДАКЦІЄ!

В числі 5-му Вашого журналу приміщено моє імення поруч з призвищем редактора журналу „Вільне Козацтво“ Гната Білого. Це мене надзвичайно вразило, а ще більш вражає, коли українці питають, чи не я ото написав відповідь „Дзвонам“ у ч. 107 „ВК“.

Для правдивого поінформовання українського громадянства прошу оголосити, що з редактором Білим я розійшовся остаточно в осені 1929 року,

після того, як Союзний Комітет Союзу Вільного Козацтва „звільнив" його з Комітету та редакторства.

Від того часу моє імя зустрічається на сторінках „ВК" хіба тоді, коли п. Білий мене лає, як ото в ч. „107", як і „Дзвони".

Припинили співпрацю з Білим майже всі кубанські письменники та журналісти, зокрема старші.

Чому це все так сталося, могли б ми сказати, наколи б українське громадянство або сам він забажали.

4.VII. 1932. Прага.

З правдивою пошаною
Сергій Федорів (Лантух),
Д-р прав, інж. економ., полковник
Куб. Каз. В. та Укр. Армії.

Свої уваги до відповіди „ВК-цтва" в ч. 107. і слід. на нашу рецензію і взагалі ближчі інформції про сучасні козацькі рухи подамо в найближчих числах „Дзвонів" *(Ред.)*.

Студентське життя.

(Цей відділ є офіційним бюлетенем Т-ва Укр. Студ. Катол. „Обнова" і його Сеніорату).

Внутрішні справи „Обнови".

Університетські ферії, а опісля наші Великодні Свята (дуже пізні цього року) були причиною, чому праця у самому нутрі Т-ва розпочалася щойно 8/V. Як вже було згадано, до того часу усі справи полагоджував Виділ. На час від 8/V. до кінця акад. року, а згл. до речинця іспитів (коли вже тяжко було зібрати більший гурт) припадають 3 ширші сходини з рефератами: о. проф. Др Костельника „Слабі сторони теорії еволюції" (16/V); проф. Др. Чеховича: „Історія як наука і дійсність" (26/V) і т. Р. Монцібовича „Труднощі та доцільність студентських католицьких організацій" (8/V). Також в тому триместрі розпочали працю секції, яких провідниками-студентами є: тт. Кишка, Ковалик і мгр. Фіголь.

Секція апольогет.-фільософічна відбула в тому часі 2 сходин з рефератами: о. проф. Др. Конрада: „Сучасні теорії у фільософії" (19/V) і т. Р. Монцібовича „Свобода в науці". Історично-національна і суспільна секції покищо лиш намітили на своїх сходинах плян і розподіл праці; до подрібної праці не приступлено. Останні сходини відбулися 5/VI з рефератом т. Р. Монцібовича „Сучасна хвиля й укр. студенство" і тими сходинами замкнено І. період діяльности нового Виділу. Розуміється, що всі дальші справи полагоджуватиме вже Виділ сам.

В тому часі (8/V—22/VI) відбув Виділ шість (6) засідань, на яких:

вирішено приступити в члени коопер. „Сільський Лихвар";

поширено рефентуру закорд. справ, покликуючи на секретарів тт. Фітяка і Мельничука;

визначено кореспондента до комісії інтелектуальної співпраці при „Pax Romana";

рішено закупити і запренумерувати перший річник і дальші числа „Студентського Шляху", (що й зроблено), як теж назначено сталим кольпортером т. Іванчуківну;

дальше рішено віднестися до адміністрації „Дзвонів" у справі розпродажі журналу членами „Обнови" по зниженій ціні (50%) між студенством;

поручено президії поробити заходи в справі приняття Т-ва в члени Католицької Акції.

В Зелені свята взяло Т-во участь в походах на Стрілецькі могили, складаючи на спільний вінець студенства пять (5) зол., які призначено на Інвалідів У. Г. А.

Закордонні справи „Обнови".

На літні ферії припають два міжнародні зїзди, в яких Т-во візьме участь через своїх представників. Перший зїзд, це XII. Конгрес „Pax Romana"— Міжнародного Секретаріяту Студентських Католицьких Союзів, що відбудеться в днях від 8—14. серпня в Бордо і Люрд. Цей Конгрес є для нас важним з огляду на його тему нарад. Саме розглядатисьме питання про: „Церкву і мир". Референтами призначено делегатів Німеччини, Франції й Англії. Річ зайва вказувати на те, як важною річчю є тут український делегат, який представив би ілюзоричність миру на Сході Европи під сучасну пору.Тому Т-во докладає всіх зусиль, щоби наші делегати знайшлися на Конгресі в Бордо, хоч матеріяльні кошти є дуже великі, не говорячи вже про пашпортові труднощі.

Знову ж у часі від 1—8. вересня 1932 відбудеться у Загребі IV. Конгрес Словянських Студентських Кат. Організацій, на якому український делегат виголосить реферат на тему: „Католицизм і національна ідея у словян". Поза тим починив Виділ старання, щоби українська делегація була по змозі якнайчисленніша, хоч знову приходиться йому боротися з великими перешкодами.

Католицький рух находить серед загалу українського студенства щораз сильніший відгомін. Дня 22. травня ц. р. основано перше українське католицьке товариство в Чехословаччині, а саме в Братіславі. Брати з Ч. С. Р. задумують основувати такі самі товариства в інших високошкільних центрах Ч.С.Р. між іншим на Закарпатті в Ужгороді і Пряшеві, та створити союз тих же організацій. — Бажаємо якнайкращих успіхів.

Також Н. А. С. У. С. в Бельгії приготовляє організацію катол. студенства в Любені, до якого по феріях зїдеться більше число наших студентів. Тут треба відмітити жертвенну працю п. Миколи Граба, секретаря Укр. Націон. Ради в Бельгії, який у всьому старається іти нам на руку, виконуючи точно і скоро наші побажання.

Т-во стоїть також у тісному контакті з Українською Студентською Громадою в Загребі, яка по навязанню зносин з хорватським студенством багато помагає „Обнові" при підготовчих працях до Конгресу Словянського Катол. Студенства.

На загал праця комісії закордонних справ при „Обнові" обнимає щораз ширше поле. Жаль тільки, що загал львівського студенства мало цікавиться тими справами, вважаючи, що „Обнова" працює „от так собі", а це в дійсності праця велика і тяжка, яка вимагає багато труду й часу. Одначе не сміють нас знеохочувати такі „непопулярності", коли знаємо, що служимо добрій справі і великій Ідеї.

Хроніка студентського життя.

З останнього часу заслуговують на увагу слідуючі події:

Заснування Української Студентської Громади в Загребі (Югославія). Головою вибрано т. В. Конрада.

III. Зїзд НАСУС-а в Любені. У програму зїзду входили реферати о. Ван ден Бош і інж. Дм. Андрієвського.

Загальні Збори Т-ва Прих. Освіти з усіми ясними й темними інцидентами, що часто повторяються на зборах цього товариства. Все ж таки слід ствердити, що часть української преси не поставилася обєктивно до своєї академічної молоді! А чейже всім знане, що темперамент та спосіб поступовання молоді з природи речі мусить бути інший чим старших.

По уступленню през. В. Децикевича, головою вибрано Др. Ст. Дмоховського. Зі студентів увійшли до Виділу тт.: Мілянич, Грицай, Тюшка, Тесля, Смоліп, Макарушка, Гела, Романенчук, Пасіка і Гаєцький.

У днях 19. і 20. червня взяло львівське студенство масову карну участь в поході на Стрілецькі Могили і закупило вінки та жертвувало від кожного Т-ва даток на Інвалідів У. Г. А.

Рецензії.

Іван Чернява: **На сході — ми!** Фільм прийдешнього. Вид. „Стрибожич", Львів 1932. Стр. 198.

Історія фільософії не знає 20-літнього фільософа. Ні розум, ні досвід у тому віці ще не є настільки дозрілі, щоби можна інших навчати мудрости життя. Навіть сам Христос мав 30 років, коли став навчати.

Загальна нинішня світова катастрофа й тут вивертає світ до гори корінням. Молодцям, котрі щойно покинули гімназійну лавку, здається, що світ інакше виглядав би, якщо б люди слухали їхніх мудрощів. І накидуються такі молодці на менторів, а навіть на „месіїв". Згори ясно, що такі „молоді мудрування" мусять бути несферментовані, недоварені, хоч би автор і відзначався талантом. Світова катастрофа може багато перевернути, одначе людської природи не змінила і не змінить. Це, очевидно, під адресою Івана Черняви і його книжки.

„На сході — ми" це ніби „воєнно-націоналістична українська євангелія". Книжка вийшла би була поважнішою, якщо б не мала „євангельських" претенсій. Її уклад „євангельський": вступ, XII розділів оповідання, а по кожному розділі лекція життєвої мудрости в стилі євангелія: „Амінь, амінь кажу вам..." Тема: прийдешня війна самостійної України проти Москви за Каспійське море. Головні особи: Микола Зорів, сотник української армії, поет, ніжна душа, що на смерть закоханий у гарній Дорі, українській шпигунці, одначе з опису більше виходить на верх її кокетерія і душа повії, ніж шпигунство. Дора, як і випадає шпигунці, перебралася через фронт до Москви до полковника Салнікова, це її бачимо в ролі його любовниці; тут вона й гине підчас зруйнування Москви, якого доконують українські чудо-танки. Зорів утікає з українського фронту до Москви — до своєї коханої Дори. Тут приміщує його в своїх кімнатах гарна вуличниця Вєра, з якою автор каже йому грішити, хоч перед тим Дора манила його до такого гріха, одначе автор казав Зоріву бути „скупарем... що зі свого скарбу ніколи не візьме ні шага" (стр. 103). Зорів несподівано рятує Салнікова перед розбійниками, Сальніков із вдячности запрошує його до себе, а тут (другого дня) Зорів находить „свою" Дору в обіймах Салнікова... Зорів постепенно тратить розум, Москва валиться від українських чудо-танків, Салніков утікає, Дора гине на очах Зоріва, Зоріва українське військо бере на Україну до закладу божевільних, а випущений відти, вже ніби як здоровий, Зорів кидається під залізницю... Так казав автор „очистити свою душу з провин" (187) типові людини, якого автор не любить за його ніжність і марнування життя на дрібниці.

Зовсім інакше інженер Крукевич — ідеал автора.

Крукевич живе тільки для українського народу, а при тім він цинік, хижак у людському тілі, що знає жінку тільки „фір Гаус унд Гезундгайт" (слова автора); ціле своє життя він по-

святив для видумання таких чудо-машин, котрі розвали би Москву. Плян йому вдається: смертельно хорий, він потиснув ґудзики, машини пішли в рух, Москва валиться... Крукевич тріюмфує і вмирає щойно по виголошенні патріотичної проповіди, яку навіть взяли на стяжку фонографу (в молоденьких авторів це завсіди мусить „якраз так" зложитися). Україна диктує Москві мир.

Потішаюче те, що молода наша генерація має такі смілі й великі мрії-апетити. Якщо латинська приповідка про відважну брехню каже, що „semper aliquid haeret", то ще з більшим правом можна це віднести до відважних мрій. Авторові без сумніву треба признати письменницький талант. Одначе його молодий вік всюди вилазить з книжки „зеленню". Його книжка хіба стільки має спорідненого з фільмом, що вона писана стилем, подібним до стилю написів на фільмах. Але ж не ті написи творять фільм, тільки черга подій, чого в книжці Черняви нема.

Ані Зорів, ані Крукевич не є представлені згідно з психольоґією дійсного життя.

Дезерція Зоріва психольоґічно неумотивована (яку ж надію міг Зорів мати, що віднайде шпигунку Дору в Москві та що це вийде йому й їй на добре?). А його утрата розуму по „інтересі" з Вєрою це вже смішне! Взагалі сотник Зорів поводиться не як сотник, а як молоденький студент...

Не знаю такого типу винахідника, яким є Крукевич. Ані Лєнін, ані Троцький, ані Сталін, ані Муссоліні не є винахідниками. Великі політичні діячі, ідеольоґи, завойовники, демагоги ніколи не були винахідниками. А Чернява сполучив у Крукевича одно й друге... бо молода душа так йому піддавала. Великі винахідники звичайно люди семейні, тихі, ніжні, аполітичні (нема в них ані часу на політикування, ані охоти до того). Життя складається з дивних, нераз неймовірних контрастів. Про найбільшого ката в людській історії, яким був Дзєржинський, кажуть, що він у семейному житті був ніжний як голуб. Студентська душа інакше (простолінійно, шабльоново) уявляє собі дійсність: „коли дідько, то дідько наскрізь..?! Просто к а р и г і д н і е л ю к у б р а ц і ї Черняви про жінки. Та щастя, що в устах такого молоденького автора вони виходять надто штучними і наївними. „Знаю тільки чесних жінок... Та знаю, що якби я занурився в їхнє минуле, вони не були би більше чесними в мене. Честь, дівочість, глибока душа — це все оперте на браку доказів" (89). Прошу не забувати, що це пише 20-літний молодець! І описує тільки повії, Дору і Вєру, в пікантних позиціях з такою насолодою, наче б цукорки ссав, хоч ніби він теоретично і засадничо (як його Крукевич) здалека тримає жінки від себе, „фір Гаус унд Гезундгайт", щоби цілий міг віддати себе на службу народу... Ось як зломив його дійсний життєвий контраст! „Фір Гаус унд Гезундгайт" — молоденький автор певно хотів тим „пописатися", що він це вичитав у якійсь німецькій книжці, одначе — неборака — не здає собі справи з того, куди ця засада веде. Вона гідна

тільки більшовиків (котрих він ненавидить), бо вбиває духа в людському пожитті, вбиває ту „лицарскість", яку Липинський так гарно аналізує, ставлячи її як основну вимогу в державно-творчій психольогії.

Чернява апотеозує війну не тільки з огляду на її корисні наслідки для переможців, але навіть війну як війну. Чи є щось краще, маєстатичніше, як ця хвилина смертельної тиші, насичена по свої безмежні береги злораднім гнівом двох великих істот, двох безтямно ворожих народів?... Хвилина, коли криваві очі одних і других вїдаються в себе позбавлені жаху, розуму й розсудку, налиті демонічним хотінням горіючої істоти? Хотінням болючої розкоші на вид крови за кров?" (119). Не знаю, чи ще хтось на світі написав такі слова — дійсно „позбавлені жаху, розуму й розсудку", які могла подиктувати тільки молодеча зеленість. Дозрілі всякого рода макіявелісти захвалюють війну тільки як „malum nenecessarium". Наш молоденький автор думає, що його слова змінять психозу людей в атаці, і пише: „Як брехали ці, що говорили про страх в атаці!... Довкола лише викривлені злобою й ненавистю обличчя" (77). Значить: брехали ті, що говорили про свої власні переживання в атаці, а Чернява правду пише, хоч він ще й на очі не бачив атаки...

А вже найбільше діраві й поломані, „зелено" висказані й уложені є вершки євангельської науки Черняви". Він апотезує фізичну силу і брутальність. „Сила (добрий пястук) це найбільший апостол правди і науки" (7). „Мудрець", що голосить святість прав, негайно скаже щось противне, якщо почує на горлі руки атлєта" (7). Я думаю, що такий мудрець відповів би тут: скотина завсіди має „право" нападати на безборонну людину...

„Вбивайте в собі обяви ніжності як гадюку, бо, як що не вб'єте її, то вона вб'є вас" (165). „Дошукуйтеся підступу й облуди зараз в починах якихнебудь ваших зносин з людьми, аби не було запізно" (166).

„Не вірте ніколи в приятелів. Якщо помагає вам хтось, вишукуйте в тому ж часі найслабше місце під удар" (196—197).

Зовсім іншу етику має Чернява для свого народу:

„Шануйте свій цілий Нарід і ставляйте його під небо. — Шануйте свою релігію і не ведіть з нею борні. Бо, якщо сто разів скинете її, сто разів верне".

„Будьте словні, вірні, чесні, справедливі, держіться всіх точок етики, та — в себе, на спільній плятформі народнього добра. Супроти інших поступайте так, як наказує вам звичайний інтерес" (196).

Але ж це одно з одним на смерть воює! В кожному народі є ріжні партії, що ненавидять себе, і звичайних ворогів без числа. Якої ж етики мають вони придержуватися у взаїмному відношенні? Чи не мусить вийти з того „bellum omnium in omnes"? Як зможуть сини одного народу любити себе і щиро співпрацювати, коли автор каже їм убивати в собі всі зародки ніжности й приятельства...?

Не дивуюся правописним похибкам автора (genet. ненависті, кожній, понтоний замість понтонний і т. ін.) і деяким грубим польонізмам (ординарно, порядне стукання, пописуватися; тоскно — московізм), та дуже мене разять його студентські завваги як „дописки автора" до собою змальованих сцен: „Найгірше!" (63), „Хіба!" (63), „я без алюзій" (124) — це таке мудре, як прикрий студентський ляпсус: „Alea iacta sunt" (60), замість „est".

Автор заздалегідь зводить бій з критиками, кажучи між іншими: „Кому не подобається мій твір, хай мовчить" (186). Це аж надто студентське! Автор повинен знати, що, хто не хоче, щоби люди говорили про нього, нехай не пхається між людей.

Чи його книжку молодь буде радо читати — сумніваюся. Вона для молоді замало цікава тай відстрашує своїми „євангельськими" лекціями. Сам автор не хоче, щоби йому критики „солили розум", а він своїми „критичними" лекціями „солить розум" усім — чого молодь також не любить. Я давав читати його книжку одному гімназистові з V. кляси, а він мені її звернув по прочитанні кільканадцятьох сторінок: „нудне" — сказав.

Шкода, що автор краще не використовує свого таланту. Що він його має, хай посвідчить хоч би тільки одна його, дуже гарно висловлена, думка:

„Все прирівнюйте суспільність до мяча. Як не покладете його, все буде верх і долина. Одначе хай не лежить ця долина в болоті" (196). Та коли такі удатні місця порівнюю з невдатними, „студентськими", як н. пр. „душа кожньої жінки є звичайно у всіх однакова" (22), то сама тиснеться мені під перо наша народня приповідка:

„Не поривайся з мотикою на сонце!"

Нехай орел не відлітає від свого гнізда задалеко, доки йому повні пера не виростуть.

Г. Костельник.

Видає Видавн. Кооп. „МЕТА". Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ.

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/II. ТЕЛ. 94-56.п

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС", ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 14-78.